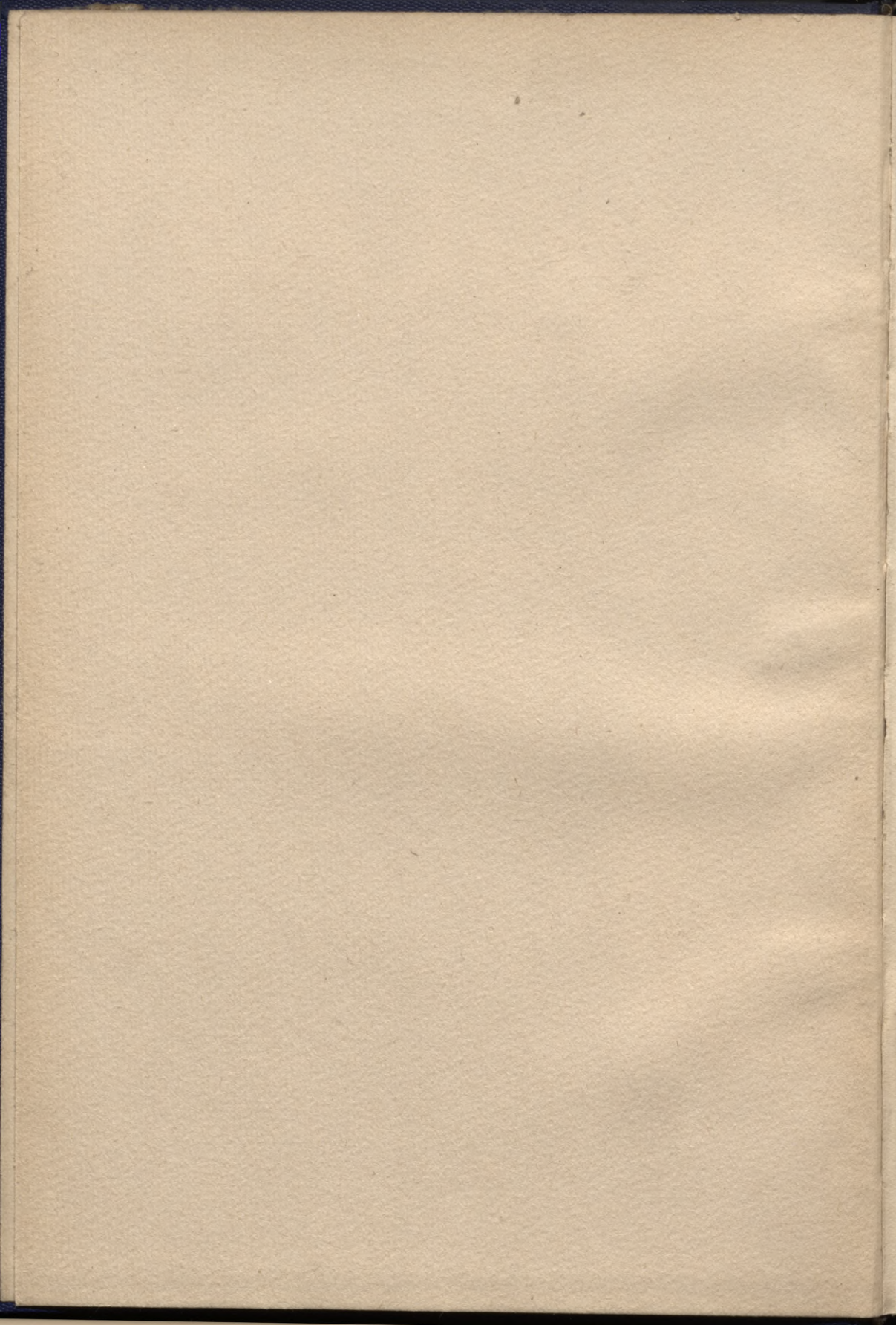

1938

DAUGAVA

DAUGAVA

LITERĀTŪRAS, MĀKSLAS UN ZINĀTNES MĒNEŠRAKSTS

I. PUSGADS

1938

REDAKTORS JĀNIS KADILIS. IZDEVĒJA VALTERA UN RAPAS A/S.

sf-6829 me

Latv. PSR Valsts Biblioteka
inv. 403.468

SATURA RĀDĪTĀJS

1. Literatūra

a) Prōza:

Bendrupe, M., Mārgrietas pastardiena	106
— Svētais Čučulis	301
Blaumanis, R., Vēstules (pirmpublikācija) 240,	328
Delle, V., Rudža būda	201
Grīns, A., Trīs un viena	404
Lesiņš, Kn., Atmiņu talismans	309
Liepsala, I., Klāva nāve	415
Māterlinks, M., Piezīmes (No grām. „Dieva priekšā“). Tulk. Anna Dārziņa	336
Niedra, A., Trīs māsas	506
Ulmanis, K., Prezidents, Dzīve ir misija	101
Vallaks, P., Pieci veci zirgi. Tulk. L. švarcs	24
Veselis, J., Tērauda dvēsele. Romāns. 4, 124, 223, 316, 427,	525
Vilips, P., Piezīmes sniegā	212

b) Dzejas:

Ādamsons, Ē., Dziesma par gadusimteniem	501
Aigars, P., Dzīrotāju balādes	239
Apalups, A., Dzeltānipelēkā istaba	137
— Neaizej vēl	411
Atspulgs, P., Gaiļu pulks	424
— Klieudz dzērvēs aiz kalna	425
Auza, L., Vakara kuģi	3
— Lielā brīna	122
Bendrupe, M., Svētais putns	103
Cedriņš, V., Lēnprātīga gaidītāja elegijas	314
Čaks, A., Jānis Grīns kafejnīcā	44
— Paradīze	307
— Ārsta uzgaidāmā istabā	536

Čuibe, M., Zelta zieds	123
Dukte-Buividaite, T., Tu un es. Tulk. A. Apalups	137
Dziesma, Fr., Ziemas vakara stāsts	42
— Priekšnojauta	347
Eglītis, V., Skumju varā	210
— Vētrainā naktī	211
Ērmanis, P., Pavasarīgs solījums	104
— Ekspromts dzejniekam	104
— Mierīgie savrupie	105
— Šaubas un cerības	139
— Necerēta iepazīšanās	325
Iklāvs, P., Ostā	437
Jaunsudrabiņš, J., Divi dzejoļi	211
Ķempe, M., Seni vārdi	522
— Viņš teica	523
Ķeniņš, A., Tūkstoškrūte	523
— Nemiers	524
Lazda, Z., Dzeltānie īrisi	41
— Augstumos	238
— Atradums	327
Medaine, V., Nediena	437
Medenis, J., Daugavas laivinieks	1
— Divi	238
— No čaltīras laika grāmatas 1918.	306
— Laimdotas atmoda	401
Meisfilds, Dž., Jūras drudzis. Tulk. Fr. Dziesma	221
— Daiļums. Tulk. Fr. Dziesma	221
— Meklētāji. Tulk. Fr. Dziesma	221
— Smejies un līksmo. Tulk. Fr. Dziesma	222
Plaudis, J., Vasarai	23
— Šūpojos laikā	23
— Lux cordis	139
Stērste, E., Dzejolis	522
Strēlerte, V., Karā jājēji	2
— Rožu pelni	22
— Senā Latvija	412
Veldre, V., Trejas dziesmas	413

2. Māksla un zinātne

Ārds, J., Jaunākie uzskati par zemeslodes uzbūvi un attīstību	361
Celms, T., prof., Zinātņu mācības problēma	538
Epnerns, Ž., Likumība un novirzība dabā un cilvēka dzīvē	156

Jirgensons, Br., Dr. chem., Jaunākie pētījumi par vitā- mīniem	527
— Dzīvas molekulas	457
Ratermanis, J., doc., Tena kritikas principi	140
Raudive, K., Ortegam i Gasé veltītas pārdomas	348
Sudrabkalns, J., Redaktors Jānis Grīns	54
šliks, M., prof., Par izsacījumu jēgu. Tulk. cand. phil. G. Smelters	247
Vaintrobs, M., priv. doc., Ko slēpj sevī cilvēka dvēsele 440,	550
Valters, M., Dr., Eiropas mākslas avoti	45

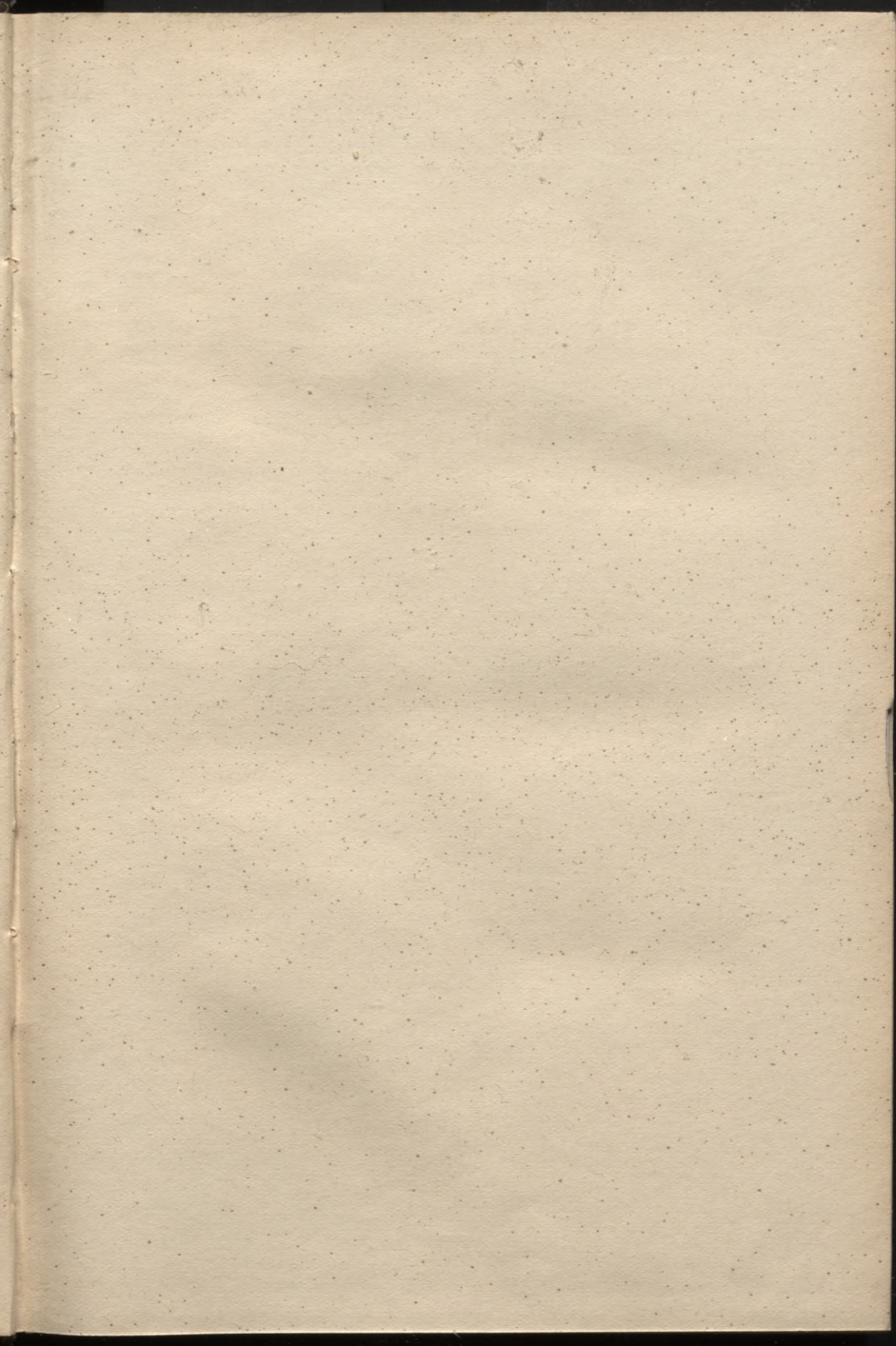
3. Chronika

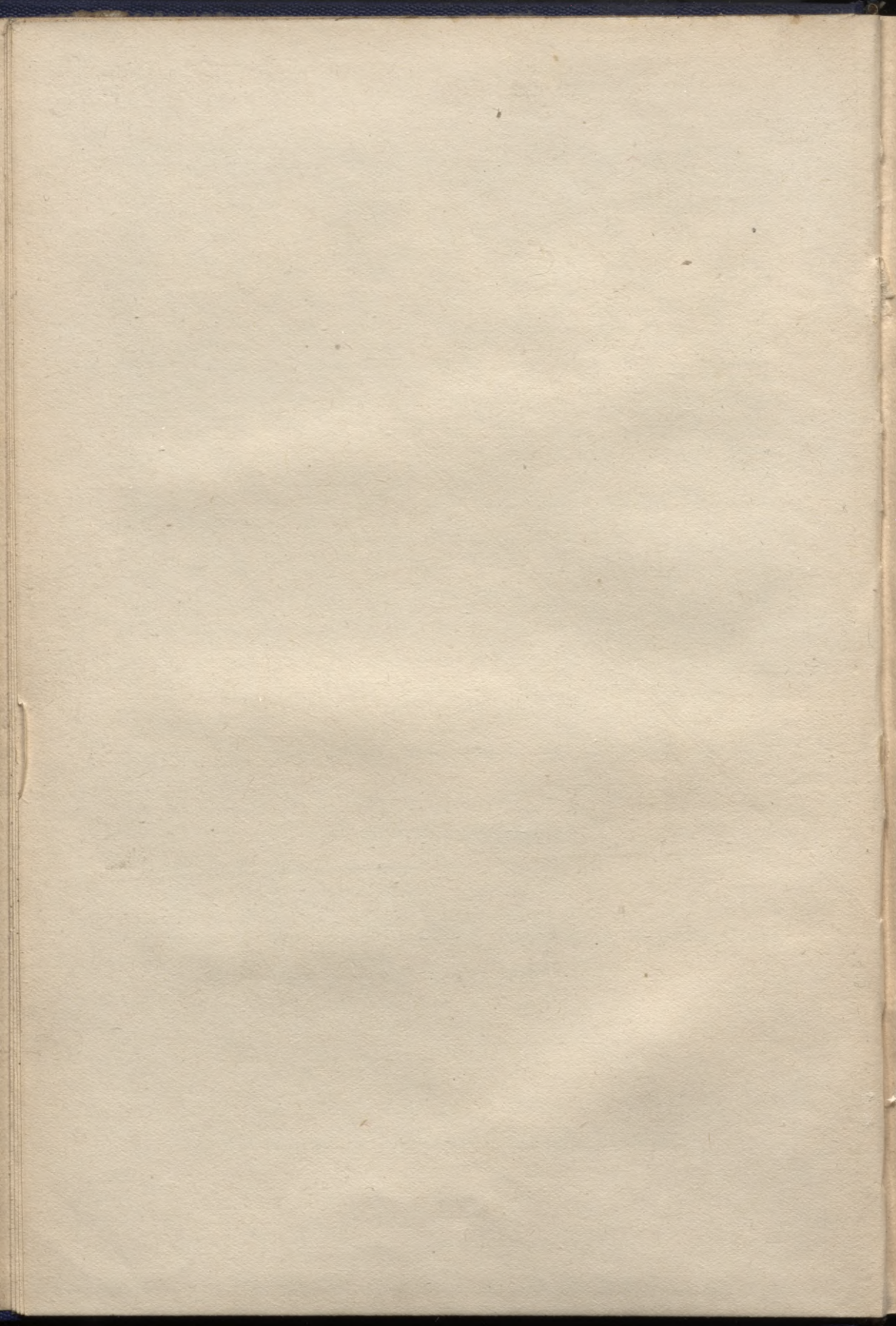
Jaunu darba posmu sākot (Jānis Kadilis), 65. Paaudžu maiņā (Jānis Rudzītis), 66. Sirds un saules pasakas — Kārļa Skalbes „Garā pupa“ (Jānis Rudzītis), 70. Ērika Ādamsona dzejoļi „Ģerboņi“ (Anšlāvs Eglītis), 73. Monografija par latviešu teātra tēvu — K. Lejnieka „Adolfs Alunāns“ (Artūrs Baumanis), 75. Lauku dzīve sonetos — Kārļa Studenta dzejas „Sarkanā sērmūkša“ (Līdija Perlbacha), 76. Alb. Sprūdza stāsti un pa-
stāsti „Daugavas vēji“ (H. Tichovskis), 78. Ar Nobela prēmiju godalgotais Rožē Martēna di Gāra romāns „1914. gada vasara“ (Dr. Hugo Vītols), 80. Nacionālā opera (Jānis Cīrulis), 87. Koņa dziesmas un instruktīvā mūzika — Emīla Melngaiļa „Biržu i noru“ VIII krājums, Alfrēda Feiļa dziesmas, Latvju dziesmu deviņo svētku 5. krājums, Arvīda Žilinska „Viegli klaviergabali“ (Jānis Cīrulis), 88. „Zaļās Vārnas“ 22. mākslas izstāde (Uga Skulme), 92. Lūdofa Liberta glezna „Zvejnieks“ (Uga Skulme), 94. Divu oriģināllugu pirmuzvedumi — Mārtiņa Zīverta drāma „Lībiešu asi-
nis“ Nacionālā teātrī un Viļa Lāča drāma „Bāka uz salas“ Dailes teātrī (Kārlis Strauts), 95. Valsts un Ministru Prezidents Kārlis Ulmanis, Draud-
dzīgā aicinājuma trešajā gada dienā, 165. Kārļa Zariņa vēsturiskais ro-
māns (Vilis Cedriņš), 166. Iedomu spoguļi — Aleksandra Čaka dzejas (Arnolds Apalups), 169. Raiņa dzejas pēdējā grāmata — Aizas ziedi (Ar-
tūrs Baumanis), 173. Augšzemnieki — Jāņa Jaunsudrabiņa romāns (A. Dravnieks), 175. Ceļi — rakstu krājums, VIII (H. Tichovskis), 177. Godalgots poļu romāns — Marijas Kuncevičovas „Kovaļsku ikdiena“ (Ērika Valtēre), 179. Amerikāņu lietuvēns (Doc. V. Metjūss), 182. Angļu teātris (Čarls Mōrgans), 187. Kultūras Fonda IV izstāde (Uga Skulme), 190. Anša Artuma glezna „Ainava“ (Uga Skulme), 193. Nacionālā opera (Jānis Cīrulis), 193. Mūsu lielie teātri — Hermana Bāra komēdija „Koncerts“ Nacionālā teātrī un Zalagi, Kellera, Grīnvalda dziesmu spēle, Roksisjas fut-
bolkomanda Dailes teātrī (Kārlis Strauts), 196. Piezīmes par dainām (Vik-
tors Tretjakovs), 270. Dzejas un gudrības grāmata — Viktors Eglītis, Mana pasaule (Jānis Veselis), 273. Andreja Zīles dzīve — Elzas Stērstes romāns (Kārlis Zariņš), 276. J. Jaunsudrabiņš, Mana dzīve (Jānis Ru-
dzītis), 279. Mākoņu dzirnas — Pēteris Aigars dzejas (A. Dravnieks), 281. Igaunņu rakstniecība 1937. g. (Paulis Vidings, tulk. A. Pētersons), 282. Māterlinka Pārdomu grāmata — „Dieva priekšā“ (Anna Dārziņa), 287. Ungārijas mākslas izstāde (Uga Skulme), 290. Lietuvas glezniecības mo-
tīvi — Adolfa Valeškas glezna „Meitene“ (Anšlāvs Eglītis), 292. Nacio-
nālā opera — Verdī „Aīdas“ un Bizē „Karmenas“ atjaunojumi (J. Cīrulis), 294. Šekspīra formas problēma mūsu drāmā — Mārtiņa Zīverta luga

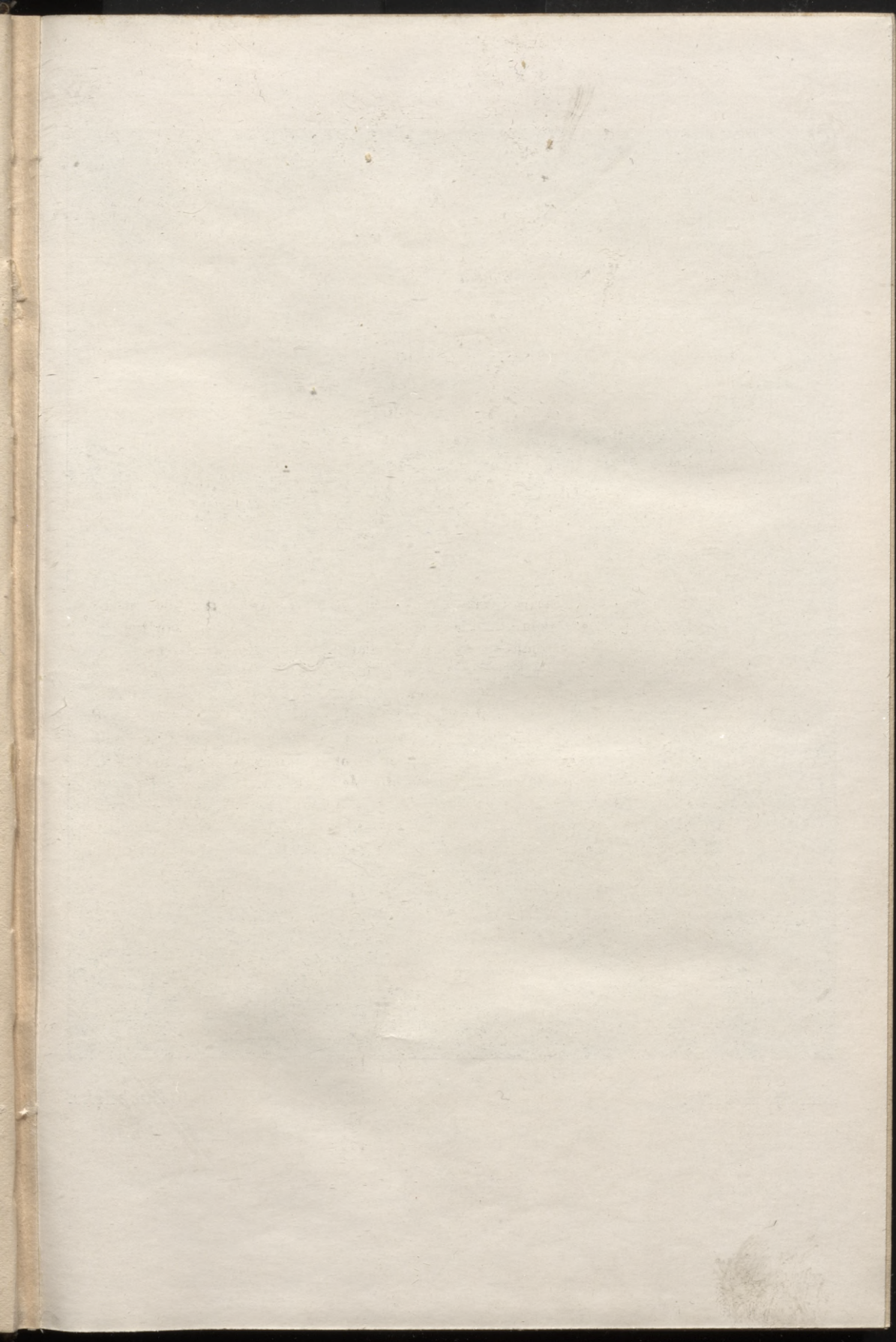
„Aksts“ Dailēs teātri (Kārlis Strauts), 295. Mazo lietu lielā burvība — Viena bezdelīga lido, J. Sudrabkalna miniatūras. Ilustrējis O. Norītis (Olga Taube), 365. „Grāmata par cilvēkiem un lietām“, Zentas Mauriņas esejas (J. Zanders), 367. Dzīvības un nāves, mīlestības un radišanas problēmas, Dr. phil. Zentas Mauriņas trīs runas (Līdija Perlbacha), 371. „Zīmes tumsā“, Knuta Lesiņa stāsti, noveles un skices (Anšlāvs Eglītis), 372. Jānis Grots, „Dziļos sniegos“, dzejas (A. Apalups), 375. Poļu lirikas antoloģija latviešu valodā — Poļu dzejas Kārļa Krūzas tulkojumā (Emīlija Eichvalde), 378. Poeta-soldato — Gabriels d'Annuncio (1868.—1938.) (Līdija Būcena), 380. Cilvēciņš, kas izdzēsis ugunis (Bruno Cicognani — L'omino che ha spekho i fochi, ed. Treves, 1937.) (Ofēlija Sprogere), 383. Liela rakstnieka jaunības atmiņas — Gerhard Hauptmann, Das Abenteuer meiner Jugend. S. Fischer, Verlag, Berlin. Zwei Bände (Pēteris Ērmanis), 385. Jāņa Tidemaņa gleznu izstāde (Uga Skulme), 389. Niklava Strunkes glezna — „Kapri salas klusā daba“ (Uga Skulme), 390. Modernā Itālijas peizāžu izstāde (Uga Skulme), 392. Nacionālā opera (Jānis Cīrulis), 394. Mūsu lielie teātri (Kārlis Strauts), 396. Nacionālais moments literatūras kritikā (Jānis Rudzītis), 465. Piecas grāmatas jaunatnei (Pēteris Ērmanis), 469. Divas Aīdas Niedras grāmatas (Līdija Perlbacha), 472. Jaunie stāstnieki (Jānis Andrupis), 475. „Mūža meža maldi“, J. Lāča romāns (Kārlis Egle), 477. Grāmata par poļu gara kultūru (Emīlija Eichvalde), 479. Misija Romā un Melnais karogs, Ž. Romēna grāmatas (Dr. Hugo Vītols), 480. Angļu architektūra 1937. gadā (Prof. V. G. Holfords), 484. Par K. Zāli un viņa veidoto Valsts un Ministru Prezidenta Dr. K. Ulmaņa krūšu tēlu (Uga Skulme), 488. Divas izstādes (Uga Skulme), 490. Nacionālā opera (J. Cīrulis), 492. Mūsu lielākajos teātros (Kārlis Strauts), 492. Redakcijai piesūtītās grāmatas, 500. Domas par mūsu stāstniecību (Jānis Kadilis), 565. Jaunākā stāstniece — Mirdza Bendrupe. „Majestāte un pērtiķis“ (Jānis Grīns), 571. Aleksandra Grīna romāns „Pelēkais jātnieks“ (Jānis Veselis), 574. Čīna par tircilvēku — Konstantīna Raudives „Don Kichots un mūsdienu cilvēks“ (Zenta Mauriņa), 575. Emīla Verhārna vēstules sievai (Jānis Sudrabkalns), 579. Divi Vīnes dzejnieki — J. Veinhēbers un A. Vildganss (Kārlis Plukšs), 584. Rīgas mākslinieku grupas izstāde (Romāns Suta), 588. Par O. Skulmi un gleznu „Jāzepe un viņa brāļi“ (Uga Skulme), 591. Jaunuzvedumi mūsu teātros, 594. Redakcijai piesūtītās grāmatas, 599.

4. Mākslas pielikumi

- Nr. 1. L. Liberta „Zvejnieki“.
- Nr. 2. A. Artuma „Ainava“.
- Nr. 3. A. Valeškas „Meitene“.
- Nr. 4. N. Strunkes „Kapri salas klusā daba“.
- Nr. 5. K. Zāles „Valsts un Ministru Prezidenta Dr. K. Ulmaņa krūšu tēls“. (Projekts).
- Nr. 6. O. Skulmes „Jāzepe un viņa brāļi“.

Lūdolfs Liberts.

Zvejnieks.

DAUGAVA

LITERĀTŪRAS, MĀKSLAS
UN ZINĀTNES MĒNEŠRAKSTS

Jānis Medenis

Daugavas laivinieks.

(Medeņa sestais metrs)

„Daugava zilace, latgaļu, zemgaļu daiļava cēlā,
Nes manu laiviņu no pašas rītausmas zeltainā dienā!“
Laivinieks čukstēja, seju ar pieglauđa siltajai straumei,
Kur vēl margoja debesu vēstneses dziestošās zvaigznes.
Apņemot dvēseli, lūgšanai klausīja ūdeņi svētie,
Upju ir ezeru, pakalnu avotu vācēji kopā,
Šūpoja laivgaļu, rītenim pūšot baltajā burā.

„Dārgumu krājumu diendienā vadīšu nākamām audzēm!
Dod, plašā Daugava, no abu piekrašķu sētām, ir ciemiem
Labākos nodomus, darbībā pildītus, vākt manā krāvā;
Kā pati bagāta, sakrāj tu avotu zeltainās dzirkstis,
Mierīga vizīni Dievzemes tēvzemes Baltajā jūrā,
Kur tās ieaužas, varvīksnu paceltas, mūžīgā saulē!“

Balsis vēl tālīnas laivinieks dzirdēja mostamies krastā:
Vai skaļu cīruļu, vai žēlu vālodžu, vai svilpju — strazdu, —
Kluss sevī jautāja, nodrebot sirdij līksmībā lielā.

Iešalcās vēsmaņa, spārngalos pacēla dziedoņu pulku,
Laidās tie tuvāku, teiksmaini mirdzēja lecošā saulē,
Baltu buru apskrēja, vīdamies lidoja līdzī tai nīcām.
Klausījās meitenes, klausījās jaunekļi tēvzemē visā:
Kāda nu darbdienu dziesmota Lieldiena, Daugavā laižas!
Aizsaulē gājušu varoņu godību teic viņas skaņas,
Sauc mūsu gadskārtas arāju, sējēju spēku ir varu,
Pauž lielu rītdienu, redzīga, pārpilna nākotnes jausmām!
Laimīgu skatienu laivinieks pacēla ūdeņiem pāri:

„Daugava — līgava, Daugava — māmuļa vēlīga, laba,
Jāņzāļu ziedoklis, dziesmu ir ņēmēja, devēja simtkārt, —
Devi man tēvzemes lielākos dārgumus vest liepas laivā,
Mest tālu atbalsis, — pār zaļu birztalu, pār mežu galiem,
Pār zemes robežu, pār jūru augstaju pasaules klajos, —
Lai sadzird tēvzemi, dziesmoto Latviju, debesu zvaigznes!”

Dziedāja laivinieks, spārnoja augstāk dziedoņi putni;
Buŗa līdzī līgoja, ienira pusdienas zeltainā saulē!

Veronika Strēlerte

Karā jājēji.

Zinies ceļu, kara zirgs,
Biezi sili, tumši vēri,
Vēlu, vēlu saule lec.
Tu, kas stallī tramāgs spēri,
Ko tik gausu soli mēri,
It kā treju mūžu vecs!

Sniega lauki zib un dzirkst,
Aukstums nāsis aizrauj cieti,
Dziļi līdz pat kauliem lien.
Ceļi neieti un ieti,
Tālās bērnu dienās skrieti,
Jāuzmeklē, jāizbrien.

Klusēdams jāj kaŗapulks,
Nobrikšķ aizsaluši strauti,
Kad tos zirgu kājas min.
Kādi likteņi tiem ļauti?
Mājup nāks, vai karā kauti
Paliks guļam tie? Kas zin!
Klusēdams jāj kaŗapulks.

Egļu silā taks ir šaurs,
Tumsa viltīga un akla,
Piespiežas pie gurna gurns.
Aizskrien briežu māte čakla,
Maigi pieduŗas pie kakla
Nosarmojis zirga purns.

Vai tur tūkstoši, vai viens,
Kas tur aizjāj vīrs pie vīra
Un pie otra pleca plecs?
Pazūd viss, kas viņus šķīra —
Veņas debess līksma, tīra:
Sudrabota saule lec!

Līlija Auza

Vakara kuģi.

1.

Pilni ar vakara zeltu kuģi gar pamalām aizslīd,
Purpura ūdeni lāsmo, šķēļas un sadrebas kaisli...
Vējā slīd glāsmainas rokas... birztala sašūpō aijas —
Iemirdzas debesis zvaigznes gaišas kā sidraba kaijas.
Pamazām, lēnītēm satumst. Logi ar krēslumu klājas,
Vakara lūgšanā iegrimst zeme un vientuļās mājas...

2.

Pilni ar vakaru zeltu kuģi gar pamalām gāja,
Zaļgano, snaudošo zemi, mirdzoša atblāzma klāja;
Sapņaini vēros es logā: līdzti tiem mākoņi skrēja,
Vizēja ziedos drīz rasa, appūsta sidraba vēja. —
Ak, kādas alkas un bailes sagrāba dvēseli manu,
Nesa to līdzti pa gaisiem — nesa kā dziedošu zvanu...

2.

Zinu, ar vakara zeltu kuģi kad aizceļos jūrās, —
Aiznesīs acis sev līdzti — aiznesīs plandošās buņas,
Paliks tik skumīga aina dvēslē kā pelēkā kūla,
Kurā vēss rudenā lietūs ilgi un smeldzoši gūla —
Aizejiet trauksmainie kuģi, — aiznesiet vakaru zeltu,
Liekas, no mūžības akas ūdeni melnu kāds smeltu...

Jānis Veselis

TĒRAUDA DVĒSELE.

Romāns.

Kauj karā, mirst mērī,
Es palieku liekamo,
Man galviņa dzelzīm kalta,
Tēraudiņa dvēselīte.

Ko tie ļaudis man darīs,
Ko manam augumam?
Dzelzīs kalta mana miesa,
Tēraudiņa dvēselīte.

T. dz.

Pirmā nodaļa.

Ceļojums uz cīņu zemi.

1.

Parīzes apakšzemes dzelzceļa uzgaidāmā vietā stāvēja viņš, sauss, stingrs un ciets, vēsi un atšķirami ģērbies, ar gaišu, glītu vasaras mēteli uz rokas un bija tā domās nogrimis, ka vilcieni cits pēc cita izauļoja no aprasojušiem tuneļiem, apstājās un atkal iedūca velvēs. Augšā dunēja Parīzes lielie bulvāri, stāvēja simtgadējas baznīcas un pilis. Te apakšā, turpretim, viss izskatījās kā izgriezums no četrpadsmitgadsimta valsts: vilcieni ienāca triju izmēriju telpā, pie šaurā gaidītāju sliedīšu, un atkal pazuda it kā citā laika dimensijā, dīvēni šņākdami. Stiegrais pasažieris, kuŗa asie sejas vaibsti likās izcirsti no ziemēzemu laukakmens un dziļos dobuļos grimušās acis savādi apvilktas, drūmi spītīgas un vilušās, domāja par dažiem jaunās zinātnes noskaidrojumiem, kas pieļāva telpu visādi grozīt, kur pat viela tikai visuma viļņu drebēšana.

Šai brīdī viņš it kā atjēdzās, jo viņu uzrunāja pajauns cilvēks sliktā franču valodā un prasīja, vai te esot pareizā pārsēšanās virzienā uz Madlēnu un Lielo operu. Abu acis sastapās, un pat stiegrajam tās drusku it kā uzziedēja un atblāzmojās, kad viņš redzēja savā priekšā viegli nobrūnējošo, ziemēnieciski gaišo seju un pelnu pelēkos matus, kas pie tam pakausī bija diezgan jocīgi saslaistījušies, un to savādo biklumu, kas piemīt tikai tiem, kas nākuši no latvju lauku sētas. Šis biklums, pavadīdams tos arī svešumā, neizslēdz ne drosmi, ne bramanību, viņš gail acu dziļumā kā viegla migliņa pār griezas piekliegtām vasaras plāvām.

„Jūs taču esat Rudājs, es jūs pazīstu ... mēs pazīstamies ...“
 pienācējs sacīja kā iztrūcināts un reizē iepriecināts.

Mēmi Rudājs sniedza viņam roku un arī turpmāk neteica ne vārda. No šīs klusēšanas maķenīt sabiedēts, pienācējs ātri piebilda:

„Es, proti gribēju braukt uz Madlēnu, kuŗas tuvumā atrodas mana viesnīca, bet es vēl tik vāji orientējos mētropolitenā, ka baidos samainīt virzienus, un tāpēc griezos pie jums un esmu ļoti priecīgs, ka man gadījies sastapt tautieti, kas man sīki visu izskaidros. Tomēr, ja es jūs kavēju,“ — viņš ātri piebilda, kad Rudājs joprojām klusēja — „nemaz nerūpējieties, es viens pats tikšu galā. Parīze tai ziņā ir brīnišķīga pilsēta, ka viņā neviens nevar apmaldīties, jo te visas ielas harmoniski ved uz tālu redzamiem mērķiem, viss te ir kā mājas tautām.“ Un viņš gribēja jau mierīgi novērsties, kad Rudājs paspēra spēcīgu, noteiktu soli uz priekšu, satvēra viņu aiz rokas un iegāja ar to patlaban pienākušā ātrajā vilcienā, kuŗa durvis pašas atvērās. Nākošā mirklī viņi jau sēdēja uz soliņiem starp pariziešiem; daži no tiem lasīja avīzes, citi ēda maigus augļus, bet visi bija priecīgi, drusku gan steidzīgi, tomēr apmierināti.

Mirklī vilciens bez grūdiena sakustējās un jau gaŗām drāzās tikai elektrības apgaismotu tuneļu tumsa, klusi sīca sliedes. Ātrums bija liels, jo sadursmes še nebija iespējamās, ne arī cilvēku vai automobiļu sabraukšana. Teica gan, ka divas vietas esot Parīzes pašnāvnieki iemīļojuši: apakšzemes dzelzceļu un Eifeļa torni, no kuŗa metās lejā tie, kam pasaules pilsēta nekā vairs nevarēja sniegt un ko samala viņas straujā dzīve.

Rudājs vilcienā bija kluss un nepieejams, lai gan drūmajās acīs tam joprojām blāzmojās pirmatnējais paspīdums. Pienācējs arī nebija, acīmredzot, no runīgajiem, tomēr viņš bija priecīgs par satikto tautieti un stāstīja tam šo un to par dzimteni un pazīstamiem, īpaši par tādiem, kas tikai Rudāju saistīja.

„Es cienīju jūsu drošo uzstāšanos pret Einšteina relatīvitātes teoriju,“ viņš sacīja, „bet Latvijā neatzīst jūsu uzskatus. Literāti un pseudozinātnieki papagailiski atkārtoti neizbrienamās mulķības un pliekanības. Jās rādāt pārdzīvojumu, mūsaiķu zinātnes redzējumu pasauli un atradumus, kas vedīs cilvēku mūžībā. Jautājums par relatīvitāti nav tikai fizikāls, bet arī filozofisks un pat reliģisks.“

Rudāja dziļās acis atkal it kā aptumsa, tomēr neviens vaibsts nenoraustījās viņa cietajā sejā.

„Vai mēs neesam jau galā?“ pienācējs jautāja, vērodams gaŗāmskrejošos uzrakstus, kas vēstīja jaunās stacijas tuvošanos un, saņēmis noraidošu mājienu, turpināja:

„Esmu saticis jūsu draugus. Imess nodarbojas cītīgi ar jauniem vielas pētījumiem. Beidzamā laikā viņš grib dibināt zinātnisku institūtu atomu iekšējās struktūras pētīšanai Latvijā. Viņš man liekas īsts dzejnieks, kas prot bezgalīgi sīkajā un bezgalīgi lielajā pasaulē parādīt tādus ritumus, kas skaņā dvēseli ar nebeidzamu prieku. Floriāns Smuidris ir sastādījis zvaigžņu koncertu.“

Pienācējs tuvāk ieskatījās savām gaišām, biklām un atklātām acīm pretimsēdētāja cietajā sejā, it kā jautādams, vai viņam šī pļāpāšana vēl ciešama, un sastapa uzmudinājumu.

„Es zinu: viens vārds saista jūs visvairāk un jūs gaidāt, kad es viņu izrunāšu. Tā ir Lija. Viņa tagad ir sapinusies ar subjektu, kam es nezinu pat vārda. Viņš esot kādas pazīstamas smaržu un ziepju fabrikas vai, varbūt, žurku zāļu rūpnīcas reklāmu taisītājs un sludinājumu sacerētājs, kas arī citām firmām labprāt pakalpo. To vis nepievelkot Lijas dievīgais skaistums, bet Lijas dievīgais skaistums gan skrienot šim žurku zāļu maisītājam pakal. Draudzenes no koŗa jau pāris reizes redzējuŗas Liju noraudājuŗos uz ielas. Daŗreiz viņa ierodoties mēģinājumuŗos tik satraukta un uzbudināta, tuva samisumam, ka tai bez mitas izceļoties sadursmes gan ar dirģentu, gan dziedātājiem. Protams, man neklātos stāstīt jums šis tenkas un satraukt jūsu garu, kas patlaban nodarbināts ar pavisam citiem jautājumiem, bet Lija ir to vērts, ka par viņu padomā pat tālās Parīzes mēropolitēnā. Vismaz viņas vienreizējais un nebijuŗsais skaistums būtu jāģlābj no galīgas pagrimŗšanas un veidu zaudēŗanas, un to spējat tikai jūs.“

Rudājs izslēŗās taisns kā stabs un starp nelielajiem franģiem bija īsts milzis. Durvis vagonam atvēŗas, un viņi gāja laukā, jo bija atbraukuŗi pie skaistās Madlēnas baznīcas, kas ar savām tumŗajām kolonnām un īpatnējo veidu saskanīgi noslēŗda veselu ielu mezģlu. Augŗšā viņus apņēma lielpisētas ņirboŗšā un tomēr it kā sātni klusinātā dzīve, kam piemita dienvidniecisks siltums un kaislums.

„Atvainojiet, es jūs laikam esmu stipri aizkavējis un novērsis no gaitām, kuŗās jums bija jāiet,“ teica pienācējs, saulē purinādams savus izbuŗinātos matus. „Sirsnģi jums pateicos par izpalīdzēģjumu. Es būtu laimģgs, ja jūs iegrieztos uz britģņu pie manis viesnģcā. Tas ir tepat aiz stģŗa, rue de Helder, Hōtel de Nil. Mēs varētu patēŗzēt par dzimteni un turienes ļaudģm.“

Negaidģdams, ka Rudājs priekŗlikumu pieņēms, pienācējs jau stģēpa roku pretim atvadām, bet drģmāis soģoja tam blakus un negāja vis projām.

Pienācējs tagad klusēja, jo viņu saistģja katrs sģkums uz

ielas, katra iezīmīga parādība. Viņš vēroja Parīzes publiku, veikalus, kur mirdzēja augļi un citādas mantas. Arī lielā universālmagazīna Lafajets viņu valdzināja. Tur vienmēr bija tik daudz ļaužu, ka viņš nekā neiedrošinājās pirkt. Sevišķi viņam patikās vērties atklāti uz ielas izliktos grāmatu galdos un cilāt franciskās mīlas grāmatas ar kairiem zīmējumiem. Tagad viņš soļoja Rūdāja pavadībā un laikam pārdomāja tikai to, vai ir pareizi darījis, ieaicinādams diezgan maz personīgi pazīstamo zinātnu vīru pie sevis.

2.

Nila viesnīca bija vienkārša un vecmodīga. Istabas bija ierīkotas franču šikpilsonības gaumē, ar smagiem sarkaniem aizkariem, ļoti platām gultām, biežām pēļu segām un mežģiņu pārsegām. Liela, augsta mazgājamā bļoda te izpildīja tos pienākumus, ko citās viesnīcās izpilda vanna un vannas istaba. Bet šī viesnīca atradās labākā rajonā, tuvu pie bulvāriem, pie Lielās operas, pie Komēdijas, un tāpēc samērā dārga, lai gan daudz lētāka nekā citas pirmšķirīgas viesnīcas šinī pašā iecirknī.

Kad pienācējs bija iavedis savu viesi, viņš to lūdza apsēsties un piedāvāja apelsīnus un persiķus, ko viņš bija jau no rīta nopircis.

Un tagad viņš vērpā tālāk uzsākto sarunas pavedienu.

„Jums būtu laiks atgriezties uz dzimteni,“ viņš sacīja, it kā jau būtu ieguvis zināmas tiesības Rudājam tā teikt, „ja vēl gribat Liju sev. Reiz es viņu redzēju kādā mazā pulciņā, kur nebija neviena no jūsu draugiem; tiešām pacilā viņas svaigais izskats, apreibina viņas maigums un baltums, un pie tam ir sajūta, ka viss tas tiek novārtā likts, apsmiets, ka viņa drīz būs līdzīga tām sievietēm, ko redz uz ielas. Tur bija tāda maza balle. Viņa dejoja. Man vēl tagad prātā viņas grāciņozās kustības, vieglums un versme. Un tomēr: viņa dejoja kā aizlauzta puķe, kam slaikais kāts jau vaļēji ļengājas, smaržojošais zieds apvītis un gurdens.“

Svešais pienācējs lietāja dzejiskus salīdzinājumus un dažādas skaistināšanas vārdus, un, lai labāk varētu noklausīties viņa tirādes, Rudājs aizkūpināja gaŗu cigāru un to mierīgi smēķēja pa visu savu ciemošanās laiku un ciemojās taisni tik ilgi, cik ilgi tas dega.

„Kad es šurp braucu, tad Ilmess man piekodināja uzmeklēt jūs un pateikt gandrīz visu to pašu, ko es jums nupat teicu. Bet es nemeklēju jūs, un ja es nebūtu nejauši saticis jūs mētropolitenā, tad jums šīs sarunas kauss ar mani būtu gājis secen. Es

zinu, ka jūs nodarbina vienīgi jautājums par tālo ceļu bezgalībā un ka jums nav nekādas intereses par untumainu meiteni."

Tā bija vienīgā vieta, kur Rudājs gribēja kaut ko iebilst un pat pakustināja plānās lūpas. Ārziemēs dzīvodams, viņš bija pacietīgāks kļuvis, vairs neuztraucās un neuzbudinājās tik ātri. Viņš bija redzējis pozitrona un protona sliedes Kirī un žolio aparātos, viņš bija savām acīm skatījis atoma sagraušanu un atkal uzcelšanu no visuma viļņiem, un ikdienišķās dzīves raizes un īpaši godkāriģā kaislība valdīt pār skaistāko sievieti pasaulē viņam bija izgaisusi, tomēr viņš nebija vienaldzīgs pret to, ko stāstīja šis latvietis par Liju, viņš nebija vienaldzīgs pat tikai pret viņas vārda minēšanu, un savāds tumšs savilņojums rosījās kaut kur būtības dziļumā, lēni virmoja uz augšu, spriedās kaklā un mocīja ar dīvainu laimi.

"... kaut gan arī viņa ietilpa kādreiz jūsu bezgalības plānos," otrs pa tam runāja tālāk. „Ko lai dara. Viss pārmainās, un nekas vairs neatgriežas uz bijušo. Arī Lija vairs nenāks atpakaļ. Glābt jūs vēl viņu varējāt, ja vien gribētu."

Pienācējs piecēlās un pavēra mazliet sarkanos aizkarus, skatīdamies uz ielu.

„Ko jūs tagad domājat darīt, Rudāja kungs?"

Cigārs bija izdedzis, un pelni bija palikuši kā čaugans lapseņu pārklā stobrs, un līdz ar pēdējo domu vilcienu Rudājs piecēlās.

„Brauķšu uz Spāniju," viņš teica vienīgo frāzi, „jo tur notiekas lielā corrida de toros, ko katrā ziņā gribu redzēt."

Tad viņš izgāja pa durvīm, gaŗš, stiegrs, akmeņains, vientuļš un vilies. Kaut kas viņa muguras līnijā likās pārmainīgies, un to pienācējs atzīmēja par vienīgo savas runas panākumu.

3.

Rudājs tomēr bija drusku savilņots no dzirdētā, no pienācēja ērnotās izturēšanās. Dzīvības spēki sāka straujāk darboties, asinis ritēja aumašaināk pa dzīslām, un tai pašā laikā stiegrainā augumā bija vispārējs spēka pieplūdums. Ko viņš bija paveicis šajos mēnešos? Daudz un pēdējā, viņam vissvarīgākā nozīmē neko. Dzīvodams Parīzē, viņš ik dienas bija gājis uz laboratorijām, bija braucis arī uz Londonu un strādājis pasaules labākā atomu skaldīšanas iestādē. Viņš bija rīkojies ar vairāk miljonu voltu spraigumiem, izjutis dažos kubcentimetros sakopotos milzīgos spēkus, redzējis magnētus, kas saplosīja dzelzi driksnās, redzējis a daļiņu, protonu, diplomu, neutronu un pozitronu strāvu darbību, kas sadragāja atomus un iztrieca no

tiem elektronus vai pat kādu daļu no kodola pārvērtā gluži citos elementos. Viņš bija runājis ar zinātniekiem un darboņiem, sīki iepazinies ar lieliem sasniegumiem, kas tomēr nedeva cilvēkam nekādu atbrīvošanos no dabas valgiem. Lai atsvabinātu vielas iekšējos spēkus, bija jāpatērē vēl lielāki ārējie spēki. Viena atoma saskaldīšana bija tik reta parādība, ka uz vairāk biljoniem atomu tikai viens dabūja triecienu un aizgāja bojā. Tas bija tikpat daudz, kā kad tūkstoš gadu laikā no visiem virs zemes dzīvojošiem cilvēkiem tikai viens būtu nomiris. Ja viņš bija cerējis, ka šādā ceļā viņš tiks pie spēcīgas, lētas un vieglas enerģijas savam pasaules telpu ceļojumam, tad viņš bija vilies: tagadējā zinātne tādu nespēja dot. Un tad Rudājs saprata, ka meklējumi un pētījumi jāpārceļ pavisam uz citu plāksni, jārod jauni paņēmieni, kas nebija meklējami tagadējās vislabāk iekārtotās laboratorijās.

Pienācējs viņu bija sastapis taisni šādā pārdomu un garīgu pārmaiņu brīdī, un stāsts par Liju viņa dvēseli atkal bija satraucis ar ilgām, nemieru un kaisli. Nūpat viņš bija gribējis braukt uz Spāniju, bet pamirdzēja doma, ka viņš tikpat labi varētu braukt arī uz Latviju un tur nodarboties ar cilvēkiem, nevis ar nedzīvām lietām. Bet viņa domās cilvēki parādījās tikai kā zināmi burti, kas apzīmēja nezināmus lielumus. Lija bija apzīmēta ar burtu X; tas bija mainīgs lielums: dažreiz tas noslīdēja līdz nullei, citreiz zem tās un tapa par negatīvu skaitli, patlaban viņš sāka atkal kāpt, un Lija dažos mirkļos kļuva Rudājam vērtīgāka par visiem nodomiem. Līdz ar to mainījās arī citi lielumi, plāni un nodomi. Dzīve ne ar ko neatšķīrās no dzīves vismazākās daļiņas: viss te bija nenoteikts, pilnībā neaplēšams, vienreiz tas bija aizraujošs, jautrs vilnis, citreiz — nepaklausīga un untumaina vērpete. Vienreiz dzīvi varēja iedragāt un salauzt sievietes mazais pirkstiņš, auss nokārusies maliņa un mēnešains smaids, citreiz tā stāvēja un mierīgi izturēja karu, badu, postu, dzelzi un asinis. Kaut kas neprātīgs bija visā dabā; it kā smiedamās lēkāja dzīvās un nedzīvās lietas pētnieka acu priekšā.

Mikla uz miklas krāvās kā kalni. Jo dziļāk spiedās skats, jo vairāk izzināja, jo miklaināka kļuva pēdējā būtība, un drīz jau aiz sadalītā nedalāmā nosvērta pētnieka domās sāka zvīlot vecie teiksmainie priekšstati — Dievs, pirmamats, mistiskais Vārds, pirmais Kustinātājs. Šo miglaino parādību Lielās Entropijas beigās redzēja aizrautīgais visuma dzejnieks Džemss Džinss, rādījās viņa arī Edingtona matēmatiskā galvā un smagā populārizētāja Svanna grūtajos teikumos; visuma celtnes likumu atklājējs šepļijs Dievu jau piesauca kā pasaules garu, kas liek

piena ceļu pārsistēmām kustēties, griezties un bēgt telpā ar 7000 km/sek. ātrumu. Šī pievēršanās mistikai, šī pasaules radītāja, atjaunotāja un uzturētāja meklēšana visvairāk kaitināja Rudāju. Iepazīstoties ar šiem uzskatiem, pārļaižot skatu pēdējo pētījumu un atradumu lieliskai straumei, viņš pārdzīvoja spēcīgu dvēseles satricinājumu, kad redzēja, ka viss sveras atkal uz vecajiem ticējumiem, kas nākuši no Mozus, Rig-Vedas vai latvju tautas dziesmu teiksmām. Viņš bija seno un jauno skeptiķu garīgs mantinieks, bija pārliecināts, ka ticība nav savienojama ar zinātnisku pētīšanu. Turpretim te, franču pētnieku vidū, viņš redzēja, ka ticīgs abats nesaprotamās parādības vielas uzbūves akmeņos izskaidroja apbrīnojami vienkārši — ar Dieva gudrības un visspēcības iejaukšanos, un citur, ja arī pie radioaktīvu vielu preparātiem, augstspraiguma baterijām un Vilsona kamērām nestāvēja tieši garīdznieki, tad tomēr nosirmojuši zinātni vīri, par pēdējām iespējām jautāti, atbildēja:

„Mēs nezinām, kas aiz tā visa slēpjas. Mēs nezinām, kas visu to tur kopā un kustina. Mēs pagaidām tikai cenšamies atzīt un aprakstīt, kā tas notiek. Tur, varbūt, sākas lielle noslēpumi, par kuriem mēs nekā nezināsim.“

Kad Rudājs šos vārdus, pilnus skumju, dzirdēja no pasaulslavenā zinātnieka lūpām, tad viņš gandrīz skaļi iesmējās un aprāvās tikai no zinātnieka nopietno, mierīgo un gaišo acu skata:

„Ko jūs smejaties? Vai jūs zināt vairāk?“

Tiesām, viņš zināja daudz mazāk, un tomēr viņš smējās, jo viņš savai pasaules izpratnei ticēja.

„Ja jums dota būtu vara, vai jūs varētu uzbūvēt kaut vienu ūdeņraža atomu ar viņa protona un elektrona ritmisko spēli, nerunājot nemaz par āra skaisto, krāsaino pasauli, kur viss ir bezgalīgi smalks un sarežģīts un reizē bezgalīgi milzīgs un vienkāršs?“

„Varbūt, ka varētu ar’, tikai šos te neviens nav radījis: tie pastāv paši no sevis,“ viņš atbildēja lepni.

Šīs dažādās domas un uzskati viņu beidzot spieda paskatīties tur, kur pēc vecas paražas lūdza un slavēja Dievu kā visu cēloņu cēloni, un viņš sāka staigāt pa Parīzes lieliskajām baznīcām, kuŗas jau kā celtnes viņu valdzināja bezgalīgi. Sevišķi Dievmātes katedrālē viņš varēja stundām un dienām klīst, apbrīnodams celtnieciskās svēdras, stāvus un pilārus vai uzkāpdams strupajos torņos un no turienes noskatīdamies uz pasaules pilsētu, kuŗas malas zuda apvāršņu dūmakā. Paši dievkalpojumi Rudāju diez’ kā neapmierināja. Tie bija gan svinīgi, krāšņi, ar svētnieku mirdzošajiem tērpiem, svecēm, svētrogiem, bet pārāk jau tam likās uzsvērtā ceremoniāla puse, tur bija vairāk paražu

nekā patiesas saskāršanās ar Dievu. Kad viņš atminējās nopietnos zinātniekus stundām un dienām ilgi vērojam vielas iršanas vai tapšanas procesu, tad likās, tur bija vairāk bijības, vairāk sajūsmas un cieņas pret neizprotamo, noslēpumaino Dieva spēku un pirmsākumu. Tomēr katoļbazuņu jaukums viņu apbūra kā pasaku redzējumi, jo te bija līgojuši lauki, te bija skrējuši gadsimteņi, un viņu steidzīgie pali vēl likās plenkotam un skalojamiem krāsainu, izrakstītu stiklu velvēs.

Kā svešinieks viņš drīz sajuta, ka stāv ārpusē katram ticības pārdzīvojumam, ka stāv ārpusē pat zinātnes pasaulei, kurā viņš visvairāk bija iegājis. Viņš nesa ap sevi citādu gaisotni, citādā dvēseles vilnī izskanēja viņa gars un neatrada to vadu, kas viņu uztvertu.

Nu jau bija pagājuši divi gadi, kopš viņš bija atbraucis uz šejieni kopā ar Liju, pilns lielu cerību un vēl lielāku nodomu. Lijas sen vairs nebija, arī cerības bija pa daļai gaisušas, tikai nodomi palika. Pie tiem viņš sīkst un neatlaidīgi turējās. Dzimtenē vienkāršā, bet apķērīgā, jutekliskā Alina pārvaldīja namus un Kraukļus un sūtīja viņam naudu katru mēnesi. Dažreiz viņa rakstīja savā nemācītā cilvēka kļūdainā rokkrastā:

„Brauc uz māju. Esmu savas lokas andulējusi, jo Tev nepatika blīgznas smaka. Par to Tu vienmēr sirdījies. Brauc. Tevi gaida Alina.“

Par šīm vēstulēm Rudājam bija katrreiz jāpasmaida, un pie tam tās bija vienīgās, kas uz viņu runāja ar tādu sirsnību, ar tādu patiesu tīri miesīgu tuvību.

Viņš nebrauca. Viņš atbrīvojās te no daudzām savām parazītēm. Parīzietēm, kas viņu vilināja, viņš atbildēja ar smaidu. Viņš strādāja daudz. Pilsētā pašā iemita tik daudz steigas un trauksmes, ka dažas dienas viņš jutās nopietni noguris.

Tagad viņš gribēja mazliet izklaidēties ceļojumā aiz Pirenejiem. Tur vēl teica, dzīvojot katoliskais Dievs tāds, kāds bijis Torkvemadas un Filipa II laikos.

Parīzē viņš bija iepazinies ar kādu Dienvidus Francijas vīnrūpnieku, kas viņu bija aicinājis pie sevis ciemā. Tagad viņš mēģināja to sadabūt, bet velti: vīnrūpnieks laikam bija aizbraucis uz saviem vīnājiem pie Tulūzas, lai gan viesnīcā, kur laipnais francūzis bija apmeties, sacīja, ka vēl no rīta viņš bijis te. Braucot uz Spāniju, Rudājs nolēma pie viņa iegriezties, ja tas būtu iespējams.

4.

Vēlā nakts stundā, ap pulkstens desmitiem vakarā, no Quai d'Orsay stacijas Rudājs aizbrauca uz dienvidiem. Lielos nakts

blāķos saskaldīta palika Parīze, un uguns iezīmēja viņas bēgšanas ceļu. Vilciens, kā visi Francijas vilcieni, bija mazs, ātrs un mudīgs. Neapstādamies tas auļoja caur nakšņainām ainavām, un kad aiz Orleānas iebrauca vidus Francijas kalnājos, tad tas skrēja bieži caur tuneļiem, izdrāzās šaurās aizās, kur pie klintīm bija piestiprinātas sādžas un sarkanas dievnicas. Brīnišķīga bija šī auļošana caur apakšzemi, šī nolaišanās tumsās un šīs nakts blāzmā spocīgās ainavās. Te dzīvoja ļaudis miera, klusuma un apceres pilnu dzīvi. Šie pakalni bija redzējuši gadusimtus sev viegli aizlidojam pāri, no šejienes bija cēlies Francijas spēks, kad rupjie, baltmatainie teutoņi lauzās no ziemeļiem valstī. Karotāji iznāca no klinšu un vīnāju ciemiem un kārtojās pulkos. Te pār visu valdīja miers.

Kupejā bija tumšs. Kāds franču pilsonis ar savu jauno meitu gulēja uz soliem, apsegušies mēteļiem. Rudāja sejas asais notēls izdalījās pret blāzmaino logu, un reizēm, vilcienam pagriežoties, uz to krita mēnesnīcas bālie stari. Mēness spīdēja arī pār Franciju un neviļus sauca atmiņā Latvijas mierīgās ainavas, sauca atmiņā Liju, kas bija mēnesim tik ļoti rada kā viņa miesīgais attēls virs zemes. Mierīgām un tai pašā reizē ātri auļojām domām nodevās Rudājs.

Viņš pavisam nemanīja, ka jau dažas minūtes to neatlaidīgi uzlūko no kupejas tumsas. Pāris tumšu acu vēriģi sekoja tā sejas veidolam, tvēra tā stingro profilu. Maigās lūpas kaut ko runāja. Viņam likās, ka sarunājas viņa abi līdzbraucēji, un viņš nepiegrieza tam vēribu. Bet tad pēdīgi viņš saprata, ka uzrunā viņu.

„Kungs pie loga,“ tāds bija viņa apzīmējums. Patlaban viņš bija iegrimis mēnesnīcas vērošanā. Ainava bija apsudrabota, viegla, dzidra tāle pāri blāvi margojošiem kalniem. „Kungs pie loga, vai jūs dzirdat arī? Vai man būs jūs tvert pie rokas un raut jūs augšā de vōs rēves?“

Tagad nu pēdīgi viņš atskatījās un sastapās ar francietes melnajām acīm.

„Es jau ilgi skatos uz jums un nevaru saprast, ko jūs tik pievilcīgu un šarmantu atraduši šai naktī, kas pie tam ir tik vēsa, ka liek man trīsēt,“ franciete runāja mainīgi kā vilnis, visai skaidri un saprotami.

Rudājs no sākuma negribēja atbildēt, tik ļoti viņu valdzināja nakts klusā, mēnesainā burvība, kas tam atgādināja viņa ceļojuma sākumu lidmašīnā, pēdīgi viņš apņēmas uzsākt sarunu un atteica tādā pat mazliet niekulīgā veidā:

„Jūs tik cieši gulējāt, ka es baidījos ar pakustēšanos traucēt jūsu mieru. Jūsu tēva kungs vēl joprojām gul.“ Godīgais

franču pilsonis tiešām maigi un pieklājīgi svelpa caur degunu, vilciena ritmiskās šūpošanas ieaijāts. „Es klāju pār jums savas vienaldzības un savu sapņu vieglo sudrabu.”

„O, cik skaisti jūs to pateicāt. Vienaldzības sudrabs,” viņa piezīmēja, „bet es gan uz jums skatījos nevis ar vienaldzību. Jūs esat bronza vai akmens. Man likās, ka jūs esat viens no Luvras seno romnieku tēliem, kas nejauši gadījies man par ceļa biedru.”

Tā viņi sarunājās vagona pustumsā, un kad ausa rīts, pamodās francietes tēvs. Rudājs bija patīkami pārsteigts, kad nejaušajā ceļa biedrā ieraudzīja pazīstamo vīnrūpnieku Ožē kungu, pie kura viņš nupat brauca ciemā. Arī Ožē kungs rādīja priecīgu un laipnu seju un atkārtoja savu ielūgumu. Viņš gribēja iepazīstināt Rudāja kungu ar savu meita žanīnu, bet tie jau bija iepazīnušies klusajā nakts sarunā.

Viņi nobrauca Tuluzā agri no rīta. Vilciens, kam bija Rudāju aizvest tālāk uz Narbonnu, Perpiņjanu un Serbēru, gāja tikai pēc dažām stundām. Viņš izkāpa kopā ar saviem jauniešiem franču draugiem — vīnrūpnieku un tā meitu, kas to bija uzlūguši pie sevis Tuluzas apkaimes vasaras mājā. Iekams viņi devās ar automobili uz turieni, viņi iegāja agrīnā restorānā. Uz sudraba plātnes ar iedobumiem pasniedza vietējo gardumu — gliemēžus vākos, ko bija ēduši jau Garonnas ielejas pirmiedzīvotāji akmeņlaikmetā, vienkārši tos rokām izraudami no gliemēžnicām un aprīdami. Tagad tos pasniedza sautētus sviestā, un Rudājam labi garšoja šis ēdiens, jo tas oda pēc īpatnējām dienvidu upēm. Pudele dzirkstoša vīna pie visa tā, protams, bija nepieciešama, un to baudot vīnrūpnieks sacīja, ka šis vīns audzēts viņa dārzos un spiests viņa spaidos.

„Kad jūs atbrauksit pie mums, es jums parādīšu mana vīna pagrabu, kur milzīgās mucās vīns jau guļ gadu desmitus. Viņš ir kļuvis biezs un tumšs.”

Jaunkundze nesacīja nekā, tikai viņas melnās acis dzirkstīja vaļšķīgi. Rudāja vēsajā galvā gan nekā neiesita, bet viņa dzelzainā ziņkārība atkal reiz tiecās uz jaunu pieredzējumu.

Ne visai ilgi automobilis auļoja gar Garonnu, kuŗas sarkanie krasti atsedzās acij kā gadmiljonu slāņi, tad nogriezās uz mazu muižiņu, kas pēkšņi iznira no ielejas un kur ievadīja ciprešu gatve. Gaiša marmora celtne ar plakanu jumtu kā dienvidos tikami spulgoja caur koku zariem. Rudājs domājās redzam viksnas un ozolus.

Jaunava maigi gāja savam tēvam un Rudājam blakus pa veco parku, kur pat dienvidu šķidrie un mazlapainie koki bija saauguši par ēnainu jumtu.

Rudājs ieelpoja silto gaisu, pats palikdams vēs un nelīdzdalīgs pret visu. Maigi čaukstēja Žaninas zīds. Bet kas varēja viņu padarīt mīkstu, kad Lijas vairs nebija? Nekas, gluži nekas. Viņš bija auksts kā akmens un palika tāds arī tad, kad vīnrūpnieks tos atstāja divatā.

„Atsēdisimies te uz sola,” aicināja viņu Žanina.

Viņi nu atradās košā lapenē, kur pie marmora galda marmora soli, kur laipnais vējiņš skurināja svešu koku lapas. Viss bija kā simbolistu romānos: lapene, marmors, tumšmataina, gaidoša jaunava, un tikpat neīsta, kaut arī bezgalīgi skaista kā minētie romāni, viņam likās šī ainava, šī jaunava un viņš pats, nez' kā atklūvis uz šo svešo māju. Viņa nodomi, griba un mērķis bija pavisam kas cits nekā šī notikšana, tak viņš lāvās tādi mazliet sasprindzinātai dienvidu liksmei.

Viņš paskatījās pulkstenī. Viņam bija atlikušās tikai vairs četras stundas. Viņš nekādi negribēja nokavēt vilcienu, kas viņu aizvedīs vēl tālāk uz dienvidiem, vēl tālāk no savas zemes un Lijas. Tomēr savādi bija tas, ka jo tālāk viņš brauca projām no dzimtenes, jo dzīvāka, raibāka un čalīgāka tā kļuva viņa apziņā. Kā lēni viņi sitās ausīs Ilmesa apsvērtās, gudrās runas, Floriāna Smuidra izmeklētā mūzika, smaidīja Lija, kupla un rosīga darbojās Alina, pat Meiklis ar savu skumjo seju likās nesalīdzināmi tuvāks nekā šī dienvidniece un viņas pilsoniskais tēvs.

„Ko jūs darīsīt Barselonā?” jautāja beidzot jaunkundze, kad Rudājs tai bija pastāstījis savu nodomu ceļot uz Spāniju.

Viņš paskatījās uz to ar gandrīz apvainojošu vienaldzību un bezgala svešs viņam bija šis lokanais ķermenis zilā zīdā, ieziestās lūpas, valšķīgās un tumši gailošās acis. Viņa taisni nomāca ar savu svešumu, neparastību. Ietumšā ādas krāsa šķita kā ķirzaciņai, kas tekā pa kokiem un lec cilvēkiem uz galvas.

„Es braucu uz kongresu.” — šo kongresu viņš pats bija iedomājis vēl Parīzē un izdabūjis mandatu uz to, lai gan viņam bija tikpat tiesības uz to, kā uz viesošanas vīnrūpnieka pili.

Vīnrūpnieks noveda beidzot viņu savos pagrabos; kā caur milzīgu mucu aleju viņi staigāja zem krēslainām un dzestrām velvēm. Viņi iesāka no vecāko vīnu gala. Uz varenām vātēm, kas atgādināja pietūkušus zirnekļus, stāvēja gadu skaitļi un vecākais — 1793. gads, revolūcijas un Robespjēra gads. Simts četrdesmit trīs gadus vīnogu gaišā un saldā sula jau bija rūgusi un gulējusi šajā mucā, atšķirta no saviem ziediem, no savas spožās saules, bez dienvidus vēju maigās zuzēšanas, bez nojautas par notikumiem, kas aizšalca viņai pāri. Vīnrūpnieks deva nogaržot.

„Vai tas nav it kā sarecējušas asinis, kas tecējušas zem

ģilotīnas? Vai nejūt biežajā vīnā dumpja kaislo reiboni?" jautāja vīnrūpnieks, un Žanina notrīsēdama piespiedās kaisli Rudājam, kamēr tēvs, ap sviķi darbodamies, velves puskrēslā nekā neredzēja.

Tālāk nāca Napolēona laikmets. Pašu lielāko vāti, kas atgādināja īsu, bet milzīgi resnu lielgabala stobru, sauca par Imperatoru, un tās galā agrākais īpašnieks bija licis iekalt ķeizariskos ērgļus.

„Vai šinī vīnā nav biszāļu garža un smarža? Vai tas netek kā asinis, sajauktas ar pilsētu plēnēm un nemirstīgu slavu?”

Tālāk izkrita daudzi gadi, un tikai Vīnes kongresam bija atstāta neliela, bet eleganta mucīņa, uz kuŗas doņiem bija attēlots pats kongress pēc rūpīgās un sīkās Izabē gravīras.

„Pielieciet ausi: vai jūs nedzirdat it kā mīkstu, samtainu dūkšanu? Tur pieklājīgie diplomāti izšķir Eiropas un visas pasaules likteņus. Runā Taleirāns, kas mācēja cienīt vīnu un sievietes.”

Atkal daži gadu pārlēcieni mirušo sulu mūžībā, pieminēkļos, kas bija celti par godu reibonim un skurbumam, reizē arī visai cilvēku dzīvei, kas bija tikai liksmi noreibis acumirkļis starp divām aukstām prāta valstībām. Dievišķais vēsais prāts rādīja šo neprātīgo apskurbušo dzīvi. — Viss tikai visuma viļņu drebešana, — nodomāja sevī Rudājs. Jo vairāk tuvojās jaunākiem laikiem, jo mucīņas kļuva mazākas, sīkākas, postīgākas. Dažu slavenu gadu pārstāvēja kāds niecīgs trucītis vai pat tikai kāda apsūbējusi pudele, kuŗā zvalstījās zaļgani pelēks vai brūngans šķidrums.

„Sīkāks paliek gadsimtenis, sīkāki vīni,” piezīmēja Rudājs, kam galvā dūca dažādi nobaudītie gadi.

Vīnrūpnieks viltīgi nosmīnēja.

„Tā nu gluži nav,” viņš teica, „izrādās, ka agrākā īpašnieka pagraba pārzinis vienmēr atkal ir atpildījis lielās sākuma mucas, kad tās bijušas atdzertas. Tā var gadīties, ka visjaunākās mucīņās un pudelēs sevišķi ir visvecākais vīns. Tā arī vēstures varoņu slava ir tikai mūsu atpildījums, ko mēs izdarām vienmēr par jaunu katru gadu vai vismaz katru gadu desmitu. Citādi sajūsma un skurbums par viņiem, no kā mēs tik ļoti reibstam, sen jau būtu tukšas izdzertas, kaut arī lielas mucas.”

Rudāju tas nepārsteidza. Sen jau viņš bija pārliecināts, ka īstenā slava ir tikai tā, pēc kuŗas paliek pāri darbi. Viņā sākāpa deviņpadsmitā gadsimteņa vīni ar savu skurbu un burzguļiem, un viņā šņāca un dunēja tie notikumi un tās idejas, kas cilvēkus vēl bija nodarbinājušas ap viņa dzimšanas laiku.

1896. gadā tika atrasts radijs, un vai viņš no šī gada negaržoja un nespiedās audos kā noslēpumainie stari, kas jauca un ārda miesas cīpslas un tai pašā laikā dod dzīvību un veselību? Šai pašā gadā tika izgudrots kinematografs, un vai viss neņirbēja, neskrēja un neauļoja viņa acīs, kad viņš tukšoja pēdējo tumšmelnās sulas pilno kausu, ko tam pasniedza laipnais namatēvs, pats klūdams no apaļa, iesirma franču pilsoņa it kā par mīklainu apakšzemes viņa garu, kas dzērienam piešķir vēstures notikumu smaržu. Atkal Rudājs palika uz mirkli viens ar daiļo Žaninu, jo viņa gars noliecās aiz mucas, tur kaut ko kārtodams, kamēr jaunava bija un palika turpat viņam blakus, un viņam likās, ka tā ir ķirzaka un savā laikā ložņājusi ap zaļiem viņa ziediem, tagad, vecāka un tumšāka būdama, mīt dzestrā pagrabā pie milzīgām viņa vātēm. Arī viņas sarkanās lūpas tumšā sejā bija ar noslēpumainu nozīmi, arī tās acis dega kā tumšā reibumā, un tās rokas kustējās kā kaislīgs un reizē cēls vaigsts kādā nējaušā kinematografiskā mīlas scēnā. Un tomēr tās lūpu griezumam bija svešs; tas bija tikai zīmējums vai ēna no citas dzīves, ko Rudājs gan varēja vērot, bet kas nu reiz neiegāja viņa nodomos.

Kad viņi kāpa augšā no pagraba pa akmens kāpnēm, tad vīnrūpnieks sacīja:

„Jūs esat stiprs vīrs, jūs stāvat stingri uz kājām, lai gan esat baudījuši no daudziem viņa traukiem, atdodami godu manam pagrabam.“

„Svešinieks ne no kā nespēj apreibt,“ piezīmēja zilā jaunava nicīgi un novērsīgi. „Tad jau drīzāk akmeņi apskurbtu Garonnas ielejā un uzsāktu reibuma deju.“

Rudājs tiešām nebija piedzēries, tas nenozīmē, ka viņš bija bez skurbas. Kā daudzus pārdzīvojumus, kas bija nozīmīgi viņa dzīvē, viņš arī šo uzņēma savā prātā kā vienu burvības iespīdumu stingri aplēstajā pasaulē. Šis pagrabs, šis viņa vātes ar vēsturiskiem gada skaitļiem nesa viņu tuvāk lielajam pasaules pazišanas mērķim.

Viņam tiešām tagad vairs nebija laika. Tikai pusstunda līdz vilciena atiešanai. Automobilis stāvēja pagalmā. Rudājs atvadījās no laipnā vīnrūpnieka, no tā meitas, kas tam novēlēja turpmāk piedzīvot īstu skurbumu, tad viņš iesēdās automobilī un aizbrauca, lai vēl pie Tuluzas noķertu savu vilcienu, kas viņu aizveda uz dienvidiem.

6.

Tās pašas dienas vakarā viņš jau redzēja Vidusjūru pa vagona logu, neizteicami zilos ūdeņus, kādu nav nekur pasaulē.

Tālas kalnu grēdas, Pireneju priekšējie uzrobi rēgojās ar vecu piļu drupām. Tikai tagad viņš manīja, ka ir pilnīgi izbraucis no dzimtenes dabas, no tās maigā zaļuma. Visas krāsas te bija tumšākas, asākas, ainava atgādināja kaut ko afrikanisku. Zemes veidam piemita kaut kāda aizmūžīga stingrība, kaut kas izdedzis, karsts un sauss, lai gan tepat gulēja maigā jūra, Homera teiku, seno un jauno jūras braucēju pasaku pilna. Te flotes bija braukājušas, kaŗojušas un slikušas, nekad šī jūra nebija bijusi latīņu rases cilvēkiem naidīga. Arvien tuvāk nāca Pireneju grēdas, locīdamās savā tumšā stingrībā, tālu vezdamas skatu uz mūžības pusi. Nekas nāv varenāks dabas ainavā kā kalni, viņi ir kā lielas Dieva domas, ko apskauž un kam līdzī grib, bet nevar tikt cilvēks. Upes — tās gan aicina aizpeldēt pa savu straumi gar mierīgiem krastiem, kas agri vai vēl pāriet rāmā līdzenumā kā Gauja, kā Lielupe. Upju nodarbības ir mierīgas un idilliskas: dziedru pludināšana, plostošana, zveja un makšķerēšana, kurpretim kalnos mājo pārdroši avju gani, nemiera ļaudis, laupītāji, kaŗotāji, nenovīdīgi kungi tur ceļ savas spītīgās pilis un cietokšņus, tur mūki iekā savas vientuļnīcas un bargā stingrībā spītē dabas vaislai.

Pie Port-Bū vilciens jau auļoja caur tuneļiem un caur tuneļiem iebrauca Spānijā, kas pati bija kaisla, izdegusi un pretekļaina kā kalni, kas šķīra viņu no pārējās Francijas. Tomēr tauta šaipus un viņpus kalniem bija tā pati, tā pati valoda, kas bija saprotama kā vienā, tā otrā pusē.

Port-Bū stacijas zālē viņš ēda vakariņas un dzēra minerālūdeni Viši katalan, jo šajās karstajās zemēs slāpa briesmīgi. Pati stacijas ēka visur bija kalnu ieslēgta. Līdzeni jumti bija visām ēkām, kas mālainas, sausas un noslēgtas, bezlogainas, kā nepārtrauktai cīņai un noraidījumam gatavas, lipa pie kalnu sāniem. Apēdis vakariņās Vidusjūras zivis, gardos dzirkļainos jūras vēžus langustus, Rudājs meklēja naktsmāju Port-Bū ciemā, jo tikai rīt viņš gribēja braukt tālāk.

Viņš negribēja gulēt viesnīcā, ko tam laipni piesolīja Kuka aģents, kuŗš, redzēdams vientuļo ceļotāju it kā neziņā paliekam stacijas bufetē, bija dziskreti stājies ar to sakaros un piedāvājis savus un savas kompanijas laipnos pakalpojumus. Rudājs piecēlās, nodevis somu uzglabāšanā, izgāja laukā no stacijas un gāja kalnos, no kuŗiem krita jau biezas ēnas, jo saule bija paslēpusies aiz tiem. Kā milzīgs pieēdies, laiski izlaidies aizlaiku nezvērs gulēja kalni no vienas jūras līdz otrai un krēslai metoties kļuva vēl drūmāki, tumšāki, baigāki. Galotnēs un sānos mirdzēja retas uguniņas; šie spīduļi bija kā vizošas nezvēra zvīņas vai kā spuras, kas diezgan pareizi nozīmēja kalnāja apveidus.

Rudājs kāpa pa diezgan stāvo krauju uz galotni, kur tas redzēja zemnieka plakano būdu kā klintij pielipušu bezdelīgas ligzdu. Arvien tumšāks tapa ap viņu, un kaut gan būda apakšā bija likusies tepat acu priekšā, viņam kāpiens likās ļoti ilgs. Kad viņš sasniedza augšu, tad ēnas pusē bija pilnīgi tumšs, bet galotnē vēl varēja vīdēt priekšmetus, jo no rietumiem šāvās daži vēlini stari. Būdas priekšā stāvēja ēzelis ar diviem lieliem iztukšotiem groziem uz muguras, viens vienā sēnā, otrs otrā. Ap ēzeli liknāja pajauns, tumšsejains zemnieks, uz pienācēju pameta tikai vienu strauju skatu un atkal novērsās. Aiz būdas sievietē slauca kazu, kas, bārdu skurinādama, novēroja svešinieku daudz vairāk nekā cilvēki. Tā bija pilna viltīgas un valšķīgas jokainības. Turpat skraidīja četri puskailli bērni.

Rudājs padeva labvakaru zemniekam un jautāja, vai viņš varētu dabūt naktsmājas tā būdā.

„Gulēt var viesnīcā, lejā, senjor,“ tas atbildēja, un, lai gan atbilde neskanēja visai laipni, tomēr balss katalonim bija silta, mīksta. Savā dialektā runādams, viņš labi saprata franču valodu, un viņu saprata Rudājs, kas vairāk gadus dzīvodams Francijā, bija krietni piesavinājies tās dažādās izrunas un tiklab ziemeļu, kā dienvidu dialektus. Kad Rudājs tam pasniedza desmit pesetas, tad zemnieks kļuva pati laipnība un teica, ka katrā ziņā varot dabūt naktsmājas. Viņš kaut ko uzsauca sievietei, kaut ko vāvuļoja ātri un nesaprotami. Kamēr vietu viņam sataisīja, Rudājs izgāja uz pašas kalna smailes.

Dziļi zem viņa kājām gulēja Vidusjūra, rāma un klusa kā iemīgusi. Tālu no krasta gāja apgaismots tvaikonis, mierīgi un teiksmaini peldēja. Augstu bija pacēlušās dienvidus zvaigznes, izniruši spīdekļi, ko Latvijā nekad neredzēja. Pats Jupiters majestātiski slīdēja Strēlniekā.

Liela, varena un skaista bija naktī grimušā zeme, vilināja un aicināja tālās ugunis gar kalnu grēdu un krastu, bet vēl lielāka un varenāka bija zvaigžņu bezgalība, vēl vairāk māja, sauca un vilināja. Te vairs nepietika vēlēties spārnus, te vajadzēja spēku, kas šalktu no pašas zemes, kas sprīkstētu no vielas iekšienes un ar savu nebeidzamo raujumu celtu augšup. Kur ir šie spēki? Vai šajos baigajos kalnos, kur vielas dus savā sastīngumā kopš miljonu gadiem? Vai tie nāks no zvaigznēm noslēpumaino visuma staru veidā? Un šī lielā miera, klusuma un varenības priekšā Rudājs atcerējās, cik tukšas un nesekmīgas bija bijušas viņa pūles šinīs gados uzvarēt telpu un laiku. Viņš bija stāvējis vienmēr uz vietas, kaut arī bija braukājis no pilsētas uz pilsētu, no viena zinātniska institūta uz otru. Gadi smiedamies, liksmodami bija gājuši pār viņu domu nomākto

galvu, un viņš bija jutis viņu skrējienu savos kaulos un audos, bezgalība vienmēr bija grezni plātījusi savus zvaigznēm nosētos varenības vēdekļus viņa acu priekšā. Viņš kļuva vecāks un tuvāks tai tumšajai dzelmei, ko sauca par nāvi un kur beidzot iegāzās viss. Naidnieki, draugi, cīņas un cerības, miesas un dvēseles, pati zeme un zvaigznes, viss, gluži viss. Cilvēki sacēlās, spītēja dabai, spītēja nāvei, gudroja, pūlējās, bet it kā milzīga plata piedurkne tos kā mušas ik gadus ieslaucīja nebūtībā miljoniem. Bet viņi vairojās tāpat un spītēja visam. Reiz tie tomēr iekāros bezgalību tāpat kā tie bija iekārojuši jūru, tuksnešus, gaisu. Ja reiz doma radusies, tad tā nenorimst, pirms tā nav uzvarējusi un ieguvusi lietišķu veidu. Leonardo da Vinči aplēsa lidmašīnas projektu, un tikai četrus gadu simtus vēlāk cilvēks sāka patiesi lidot. Tāpat būs arī ar lidošanu ārpus zemes; kad Rudājs un viņam līdzīgi domātāji sen jau būs miruši un satrūdējuši, tad citas paaudzes cilvēki mierīgi iesēdīsies hermetiski noslēgtā lidlaivā un aizbrauks uz Saules sistēmas galējām robežām.

Kāpēc viņam, Rudājam, ar savu lielo domu vajadzīgs nomirt, nepieredzējušam šo laiku? Pret šādu lēmumu saslējās viss viņa gars. It kā tērauda atspere uzmeta viņa stāvu uz augšu, pacēla galvu, sasprindzināja dvēseli. Nemirt, tikai nemirt, — tā lai ir mūsu laikmeta griba, — strādāt, tikai strādāt, kamēr spītīgie un baigie kalņi zemosies mūsu priekšā, kamēr zvaigznes skries mums pretim kā pavasara ziedi, ko aiznes vējš, kaņķot, cīnīties un sacelties pret likteņa varām, pret zemes smagumu, pret visu, kas velk uz leju; galvenais bija nemirt.

Ilgī viņš tā stāvēja svešā kalna galā. Ap viņu zuzēja lēns nakts vējš, nākdams no jūras, jo dienu kalni un klintis bija sasīlušas vairāk par ūdeņiem, bet tagadīņ atdzīsa spējāk. Mirgoja zvaigznes, tuvas, siltas un spodras. Visa jūra bija piesēta to atspogiem. Kaut kur skanēja kādi dzīvnieku vai putnu kliedzieni, un blāvā, spokainā gaismā tinās aizlaiku nezvērs, laiski izmestiem kumbriem un sāniem.

Šai brīdī laidās viens meteors, slīdēja bālgani zils, gauss, it kā negribēdams nokrist no gaišās bezgalības uz tumšo un sastringušo zemi. Klusās spārnu vēdas vēsvoja un šķīta, ka neredzams gars aizlido pār zemi, sēdams mieru, klusumu un domas.

Rāmi soļi atskanēja Rudājam aiz muguras. Viņš pagriezās. Nāca zemnieks ar gaismekli, melns, tumšs un radniecīgs kalnam, un sacīja padevīgi:

„Senjor, jūsu vieta ir gatava. Ja patīk, varat nākt gulēt.”
Rudājs sekoja viņam. Telpa, kuņā to ieveda, bija maza, nabadzīga, tomēr ģimene bija pārvilkusies uz šauru spraudziņu

galotnes pusē un atbrīvojusi viesim kaktu, kur bija uzklāta lāviņa tīriem palagiem un kazas ādu kā apsegu. Uz maza galdiņa pie gulvietas bija uzlikta svece, šķīvis ar kazas sieru, piena krūza, kancis maizes un dažas olīvas.

„Nemiet par labu, seņjor. Jūs droši vien esat svešinieks. Pedro Noguess de Rigols,” zemnieks sacīja, stādīdamies priekšā ar zināmu lepnumu, kas iemīt visiem iberiešiem. „Tā ir mana sieva seņjora Lakrima, un tie ir mani bērni,” viņš iepazīstināja ar savu ģimeni.

Seņjora Lakrima bija notupusies spraugas priekšā un kaut ko meklēja savā netīrajā kreklā, zem kuŗa bija redzamas tumšādainas krūtis, bērni dusēja spraugā rindiņā vaļējām mutēm, sveces mierīgā gaisma izgaismoja baltus zobus. Visai aintai bija kaut kas nabadzīgs un tai pašā reizē cildens un gandrīz debešķīgs. Zemnieks, ko desmit pesetas bija padarījušas runīgu, turpināja:

„Mans vecākais dēls dons Marti Noguess de Rigols ir matadors un piedalīsies lielajā corridā de toros Barselonā kā galvenais kāvējs. Ieteicu jums, seņjor, katrā ziņā apmeklēt šo nesalīdzināmo izrādi.”

Daudz un visu šai izloksnē Rudājs nesaprata, tomēr no zemnieka te mierīgākiem, te straujākiem vaigstiem viņš uztvēra jēgu, un viņam patika klausīties, kā viņa ausīs šķīļas šī skaistā, rīklē guldzošā latīnitāte. Viņš ēda savas olīvas un sieru, dzēra pienu un klausījās. Zemnieka stāsts izplētās pāriedams dēku romāna vielā un fantastikā.

„Nekas mums te nepieder, kā tikai šī kalna galotne. Ir tā nav mūsu: mēs to nomājam no grāfa, kam šī galotne pieder, bet mūsu cilts jau dzīvo šai kalnā četri simti gadu. Noguesi nav kaut kādi parasti laucinieki, bet seno gotu pēcteči, pīrātu, kontrabandistu un laupītāju bērni, kas no šīs ligzdas kādreiz pārstaigāja laupīdami visus Pirenejus. Vēl mans vectēvs dūra ceļotājus un beidza pie karātavām.” Nez' no kurienes zemnieks izvilka gaŗu asmeni un, žviuks! novilkā to pa jokam Rudājam gar kaklu. „Ar šo. Palūkojiet, cik ass. Īsts Toledas tērauds. Un šie sarkanie plankumi ir asinis,” zemnieks lielījās.

Rudājs nevēriģi pielika ikšķa vēderiņu pie vēsturiskā laupītāju dunča un pievērsās atkal savai maltītei. Tad viņš sāka rīkoties uz dusu, jo pa vilcienu kratoties karstajā svelmē bija krietni noguris. Bez tam viņu neatstāja sapņi kalna galotnē un atcere par dīvaino viņa pagrābu Tuluzā.

Ar zināmu vilšanās nopūtu Noguess noglabāja slaveno ieroci, pret ko svešinieks bija izturējies tik nepiedodami nevēriģi, un virzījās uz spraugu, kur tas nogūlās blakus savai sievai.

Kad Rudājs bija apģūlies un nopūtis sveci, tad viņš tikai

pamanīja, ka būdā bez viņa un saimnieka ģimenes bija vēl viens dzīvs radījums — ēzelis, kas kaktā mierīgi gremoja savas auzas, pa reizei nošņācās, izrozījās, pakustināja ausis, kas tumsā izskatījās it kā daudzos kautiņos notrulējuši un sarūsējuši Toledas dunči. Pēc pusnakts, kad mēness stars ielauzās pa vienīgo mūrī iecietināto logu, Rudājs pēkšņi pamodās no kādas aizdomīgas švikoņas un klusiem, šļūcošiem soļiem. Gaismas starā stāvēja zemnieks ar savu senču ieroci paceltā rokā.

Rudājs mierīgi sacīja: „Atstājiet šos jokus, seņjor Pedro Nogues de Rigol, mūsu laikiem tie vairs nepiestāv.”

„Kāpēc jūs man neticat, seņjor svešinieks,” norūca zemnieks un uzlīda atpakaļ savā migā.

Līdz rītam tagad Rudājs nogulēja mierīgi, un piecēlies viņš atrada pie gultas to pašu vienkāršo ēdienu kā vakar un ārā izējot jau labsirdīgais ēzelītis stāvēja ar diviem lieliem groziem. Zemnieks, saņēmis vēl desmit pesetas, bija ļoti priecīgs un tapa labs draugs svešiniekam. Viņš iesēdās vienā grozā, Rudāju iesēdināja otrā, un tā viņi nojāja uz ēzeliša pa stāvo nogāzi Port-Bū ciemā, kur pie stacijas jau elsoja tvaikvilcis, kam bija lemts Rudāju aizraut tālāk uz Barselonu.

Turpinājums sekos.

Rožu pelni

Man rokā šķirstiņš brūns un mazs,
Es viņa vāku lēnām ceļu,
Un kā no skumjas mūžības,
Kas pilna nemirstīgu veļu,
Kāpj smaržas, kuņām sevi sveļu.
Kur rožu zars, kas bija dzīvs?
Viss aiziet aizmirstības ceļu,
Tik ērkšķis paliek smails un sīvs.

Vai mūsos mūžīgs nav nekas?
Es visus saldus māņus peļu:
Kas bija maigs, top rūgts un ass,
Kas miris, to vairs — nepieceļu —
Viss aiziet aizmirstības ceļu,
Un ziemas aukstums skarbs un spīvs
Trauc projām lapu maigo zeļu,
Tik ērkšķis paliek smails un sīvs.

Kad mīlestības atmiņas
Kā rožu pelnus plaukstā smeļu,
Smags smaržu vilnis nolaižas
Pār mani gurds, ko projām veļu.
Viss aiziet aizmirstības ceļu,
Un skaidrs top, kas likās dīvs,
Kas bijis — nost no sevis šķeļu,
Tik ērkšķis paliek smails un sīvs.

Sirds, ko ar jaunām sāpēm dzeļu,
Tavs teks ir apskaidrots un brīvs —
Viss aiziet aizmirstības ceļu,
Tik ērkšķis paliek smails un sīvs.

Jānis Plaudis

Dasarai

Es gaidu dienu to, es gaidu rāmo dienu,
Kad izkaptis noskanēs un griezīs pirmo sienu.
Gaišs zāļu sulu sūks, un vēsmā smaržas plīvos,
Un mākonis aizlīgos pa debess jummu brīvo.

Kāps saule debesīs kā vista milzu grozā,
Zem kājām ēnus mīs, kas dienai preti bozās.
Tad kādā upmalā, kur straume loku lieks,
Es mierīgs sēdišos, un līdzās būs mans prieks.

Tas smaržā pacelsies un zemei pāri liesies,
Tas vēsmā šūposies un putna dziesmā smiesies,
Tas skanēs izkaptī, ko strīķis skāris spēji,
Tas ziedā atvērsies, ko ūdens izplaucējis.

Un debess zilumā, un upes dzidrā dzīlē
Prieks brīžiem gremdēsies, jo dziļumus viņš mīlē.
Bet liegā vakarā, kad tāles migla klās,
Mans prieks tai gaismā būs, kas zemi neatstās.

Jānis Plaudis

Šūpojos laikā

Es zinu skaistumu, un tam es dziesmas dziedu.
Pār druvām dzintaru kāds saulei pretī sviež.
Grimst dzelmē putna balss, un pusnakts aizver ziedu.
Zils debess loks pie krūtīm zvaigznes spiež.

Ir skaistums jaunībā, kas zilā liesmā zaigo
Un skumst, un ilgojas, un nespēj dzīvi nīst.
Reiz katrā sirdī jūsma sīkst par maigo,
Ar smaržām reibst, ar vēsmām gaist un klīst.

Ir skaistums pasaulē, kas celta domu smailēs.
Tur ainu mainīgums un gadu gājums gauss.
Šī laika elpu jauž jau tūkstoš gadu dailē;
Šai laikā meklē to, ko bērniem iegūt ļaus.

Un dzīve varenā, un darbs, kas dzīvi loka —
Nekad tas nebeigsies! Neviens to nespēj veikt!
Ai, lielā pasaule! — Es gribu tevī nokāpt,
Lai tavu skaistumu tad spētu dziesmās teikt.

PIECI VECI ZIRGI

Novēle.

No igauņu valodas tulk. Leo Švares.

1.

Visi pieci vīri, kas sēdēja saimes istabā pie gaŗā ēdamgaldā, bija Tādrzemju saimnieka dēli. Viņi ēda klusēdami, katrs savā nodabā, it kā būtu savā starpā sanaidojušies. Ēda steidzīgi, strēba lieliem malkiem, tā ka neatlika pat laika ēdiena sakošļāšanai. Rīta saule sniedzās šķērsām pāri galdam, dalīdama to divi daļās.

Viens no ēdējiem ar troksni salieca nazi, iebāza to vestes kabatā un atgrūda sola galu no galdā. Vēl pilnu muti viņš nosēdās uz gultas malas un sāka vilkt kājās spodri notīrītos stulmeņus. Viņš bija beidzis ēšanu par agru — vēders vēl bija pustukšs.

Tad pa vienam no galdā piecēlās arī citi brāļi un sāka gērbties. Ar savām sastrādātām rokām kā asiem kaltiem viņi virtuvē pie mazgājamās siles noberza ziepju gabalu plānu, un visi pieci pa kārtai nodzina bārdu pie sienas pakārtā spoguļa priekšā.

Tēvs, Tādrzemju Kārlis, šodien nemaz nenāca pie galdā, bet rīkojās pīdarba nojumē, kārtodams ratus braukšanai. Viņš negāja ne ēst, ne bārdu dzīt, un gērbšanās, kā redzams, viņam nebija necik svarīga. Viņa zodu un vaigus klāja divi mēnešus veci, sirmi bārdas rugāji, galvā viņam bija zaķādas cepure, lai gan laiks bija pavasarīgi silts, un plati, zemi stulmeņi tinās ap viņa likajām kājām. Tā viņš tur rīkojās pīdarbā, ratu smēri notriepām rokām, kaut gan viņš tās bija slaucījis siena višķos un bikšu lielos.

Šodien bija tirgus diena, un par mājas sargu uz Tādrzemjiem atveda kaimiņu pīrtnieci, jo šodien jau Tādrzemjos nebija neviena mājās palicēja, visi steidzās un posās uz tirgu. Cauru nakti pa lielceļu rindā vien brauca tirdzinieki, un pat vēl tagad tur steidzās — kājām, ar divriteņiem, vezumos, automobiļos, kas sacēla pelēkus putekļu mākoņus.

Iečīkstējās vārti, un sētā ienāca kaimiņu pīrtniece, kalsnēja kā plekste, gaŗām un dzīslainām rokām. Viņas pelēkās acis šķīta pilnīgi nozūdām zem augstajām uzacīm, pa gabalu skatoties viņa izskatījās gandrīz bez acīm. Vecais Kārlis pīdarba nojumē patlaban savilka saku siksnu, kad pīrtniece pienāca pie vārtiem,

sveicināja un deva dievpalīgu. Atspiedis kāju pret saku koku, Kārlis pamazām, maziem grūdieniem un ar lielām pūlēm savilka ciešāk likos saku kokus.

Pirtniece apstājās, un jau viņas pirmajam jautājumam vajadzēja būt:

„Kur tad saimnieka pieci spēcīgie dēli, ja pats tēvs, vecs vārgs vīrs, jūdz zirgu?” Bet viņa nedabūja vēl pabeigt savas domas, kad pa virtuves durvīm sētā ienāca Juchans, Kārļa vecākais dēls, kuŗu ar visiem viņa četrdesmit četriem gadiem parasti vēl sauca par Juku. Viņš jau bija gatavs braukšanai — mugurā skaists punktots vasaras uzvalks, zīda lakats kaklā un galvā rūtaina cepure. Viņš pameta īgnu skatu uz piedarba pusi, lūkodams, vai tēvs jau galā ar zirga iejūgšanu un vai drīz nāks atpakaļ kambarī, kur viņu jau gaidīja. Ieraudzījis pirtnieci piedarba durvīs, viņš apgriezās un klusēdams raudzījās uz tīruma pusi, rokas bikšu kabatās sabāzis, it kā ziņkārīgi un ar aizraušanos pētītu, vai karstā maija diena uz pusdienas laiku neizpeirinās lietu.

Kad viņš tā labu laiku bija gaidījis pirtnieces aiziešanu, virtuves durvīs atskanēja kāda balss. Tas bija Villems, kas tāpat nāca skatīties, kāpēc tēvs nenāk ātrāk kambarī, jo tur katrs nokavēts mirklis radīja nepacietību. Villems pagāja uz piedarba pusi, viņa nospodrinātie zābaki čīkstēja, bet pašam Villemam šī čīkstēšana patika, un, kad viņš soļoja svešu klātbūtnē, tā izvērtās pat par dižošanu.

„Nāc taču uz istabu!” teica viņš tēvam paīgni. „Vai mēs ejam šodien uz tirgu, vai nē?”

Viņa jautājumā jau skaidri bija manāmas dusmas.

Vecais Kārlis bija ar savu darbu galā, vēlreiz slaucīja biksēs nosmērētos eļļainos pirkstus, nokratīja no biksēm pieķērušos siena stiebrus un tad iegāja Villemam pakaļ priekšambarī. Arī Juchans nāca tagad tiem pakaļ, it kā kambarī sāktos kāda gaidīta slepena apspriede, kuŗā jāpiedalās visiem dēliem un tēvam.

Dēli sēdēja kambarī uz sola, kājas izstiepuši, mugurām atlaidušies pret galu.

„Dod mums tirgus naudu,” teica Indriķis, spoguļa priekšā spiezdams pinnes uz vaiga. Tēvs redzēja spogulī viņa saviebtu seju un divus asus nagus uz pinnes, no kuŗas sūcās iesārts šķidrums. Indriķa prasība likās esam arī citu brāļu prasība, jo arī viņi gribēja no tēva tirgus naudu.

„Tirgus naudu?” teica tēvs, it kā vilies, un pārlaida nedrošu skatu pār pieciem klusētājiem dēliem. Viņa roka jau slidēja uz bikšu kabatu, no turienes uz svārku iekškabatu, bet drīz parādījās tukša.

„Jā, tirgus naudu!“ noteica viņš pie sevis. „Jā, tirgus naudu!“

Viņš iegāja dibenkambarī un piegāja pie skapja, kuŗa atslēgas viņš arvien nēsāja klāt. Iznākot no dibenkambara viņam rokā bija naudas soma, un pirksts ielikts starpā naudas atdalīšanai. Dēli klusēdami sēdēja rindā uz sola, un laikam gan katrs jau iedomājās naudas summu, kādu viņam noskaitīs sauļā; ieraugot lielo naudas maku vairākiem iedalījumiem, viņu kārotās naudas summas apmēri varēja tikai pieaugt.

„Cik tad jums katram vajadzētu tās tirgus naudas?“

Indriķis nervōzi sakustējās uz sola.

„Man dod piecdesmit kronu,“ viņš teica, „gribu sev šo to nopirkt.“

Tēvs nelikās šo summu lāga dzirdam.

„Cik daudz?“ un pielika roku plakaniski pie auss. „Piecdesmit!“ atkārtoja Indriķis skaļāk, gandrīz kliedzot.

Tēva neskaidrāis skats pārslidēja pār dēliem, un viņš dīvaini pasmējās. Viņš nepaspēja vēl Indriķim atbildēt, kaŗ Juchans pateica, ka arī viņam vajadzīga tikpat liela summa tirgum.

„Ko mēs te daudz kaulēsīmies,“ teica Antons, jaunākais no viņiem, dažus gadus pāri trīsdesmit. „Svied mums katram piecdesmit sauļā, tad būsīm visi līdzīgi, nebūs nedz skaudības, nedz nenovīdības.“

Viņš it kā noskaldīja šos vārdus burtu pa burtam, balsīenu pa balsīenam.

Oskars pa zobu starpu izšļāca splāvienu kambaŗa vidū.

„Katrā ziņā,“ apstiprināja arī viņš. „Katram piecdesmit, zem tā netīksīm cauri. Un laiks būtu laistīes lapās.“

Viņš paskatījās savā pulkstenī, kuŗa spēcīgais mēchanisms tikšķēja tik skaļi, ka visi varēja to sadzirdēt. Tēvs brīdi bija apmulsīis. Viņš stāvēja piecu glūnošu dēlu priekšā, kas tagad mērīja viņu saviem urbjošīem skatiem. Viņš jutās tik neveikli, it kā stāvētu gluži svešu vīru priekšā, kam nācis atlīdzīnāt savu senso parādu, bet ko viņš pat tagad nespēs samaksāt, lai kā solījis.

„Mīlie dēli,“ viņš teica tad nevarīgā un bailīgā balsī. „Kur es, nabaga vīrs, pēkšņi ņemšu tik daudz naudas — katram piecdesmit? Man nav tik daudz naudas, man vienkārši nav!“

Viņš uztraucās pārlieku, viņa balss pārvērtās gandrīz raudās, jo viņa attīcības ar dēliem nebija nekādas labās, un gadu no gada tās bija kļuvušas naidīgākas. Dēli bija pret viņu nevērīgi, iedomīgi, nepaklausīgi un ļauni. Gandrīz īkdīenas gadījās nepatīkšanas, ķīldas tēva un dēlu starpā, jo dēli visi pieci

turējās kopā un bija vienprātīgi pret tēvu. Tēvam bija jau septiņdesmit gadu, vārģa veselība, pavāja redze, taču viņš vēl nebija darījis to, ko no viņa ar ilgošanos gaidīja — viņš nenodeva saimniekošanu dēliem, bet arvien vēl pats bija saimnieks. Priekš pieciem gadiem viņš bija kļuvis atraitnis un tad nopietni bija gribējis nodot mājas dēliem un atteikties no visa darba un bēdām. Tas viņam tomēr nebija viegli izdarāms, jo visi pieci dēli, gan jau sen pieauguši, vēl bija mājās, un viņu dzīve vēl nebija nokārtota. Ja viņš pēkšņi būtu nodevis mājas vienam, viņš pārāk negaidīti būtu atstājis pārējos četros vējos. Gan viņš gribēja savus dēlus novietot kaut kur maizē: viņš bija aizrunājis Villemu iegātņos, Juchanu — apprecēt atraitni-saimnieci un Oskaram gribēja dot gabalu meža Tādrzemjos. Bet šie nodomi bija palikuši tikai nodomi, jo Villems negribēja iet iegātņos tādēļ, ka tur vecais saimnieks bija vēl pašos spēka gados un nemaz nedomāja nodot mājas meitai, bet Juchans tikai nospļāvās iedomādamies, ka viņam būtu jāprec cita vīra atstāta sieva. Un abi dēli bija par lēniem, lai paši meklētu izeju no šādas bezmērķa dzīves, abi gaidīja tikai māju nodošanu viņiem; varbūt katrs no tiem cerēja, ka tēvs dos mājas tieši viņam. Grūti bija iekārtot viņu dzīvi, jo paši tie bija nevīžīgi un nemeklēja citas dzīves vietas ārpus Tādrzemjiem.

Tā pagāja gads pēc gada, pārmaiņas Tādrzemjos gaidīja visi, bet dzīve tur tomēr palika kāda bijusi. Pieci dēli bija mājās, kalpoja pie tēva par kalpiem, un vecums zagās klāt kā Kārlim pašam, tā arī viņa pieciem dēliem. Katram no viņiem bija jādomā par savas dzīves kārtošānu: tam tiešām bija pēdējais laiks. Bet Tādrzemjos viens apvainoja otru: dēli teica, ka tēvs nedodot mājas un viņi nevarot uzsākt jaunu dzīvi, tēvs atkal apgalvoja, ka dēli paši vainīgi — esot nolaidīgi un vienaldzīgi meklēt citur maizi. Visi pieci gaidot Tādrzemjus sev, bet ja tēvs nodos Tādrzemjus vienam, citi paliks karājamies gaisā, bez maizes un pajumtes. Un varbūt dēli arī gaidīja tēva lēmumu — kuram no visiem pieciem tēvs dos Tādrzemjus. Dusmas un kurnēšana pret tēvu pastāvēja nepārtraukti. Tās kvēloja un gruzdēja kā uguns zem pelniem — klusi, slepeni, bet pastāvīgi.

Šīs slepenās dusmas no jauna iedegās šorit, kad dēli prasīja tēvam tirģus naudu, un tēvs viņiem atbildēja, ka viņam prasītās summas neesot.

„Kur es ņemšu tik daudz naudas?“ runāja tēvs. „Man tās nav! Man pašam pirksti tukšā makā. Laiki grūti un bēdīgi...“

Šī summa viņam likās tik liela, ka viņš vēl arvien nevarēja attapties no sava apmulsuma: katram dēlam 50 kronu!

„Kāda velna pēc nav naudas?“ rūca Villems. „Naudas tev

tiešām ir gana, tu tikai skopojies dot. Tā tas tomēr neiet, ve-
cais! Šis tas būtu pērkams, un tagad pēkšņi — nevarēs!”

„Ej kā ubags tirgū!” lādējās Indriķis. „Nav ne centa ka-
batā, ubago vai ar cepuri, ja gribi nopirkt mazliet baltmaizes
un desas, vai pasaukt galdā pudeli alus.”

Visus viņus pārņēma īgnums un vilšanās. „Bet cik tad tu
mums varēsi dot?” jautāja Juchans.

Tēvs šķirstīja ar pirkstu naudas maka pustukšajās nodaļās.

„Cik es te sadabūju...” viņš teica. „Piecas kronas katram.”

„Piecas kronas!”

„Piecas kronas!”

„Vel-l-ns!”

Šie divi vārdi — piecas kronas — atdzīvināja visu kambari.
Šie vārdi dēliem likās visbezgodīgākais izsmiekls, jo ar vi-
ņiem tā apieties varēja tikai tāpēc, ka viņiem trūka iespējas uz-
stāties par savām tiesībām. Un neapmierinātība pieauga un pie-
ņēma straujāku toni.

„Strādā un pūlies, lauz darbu dienu no dienas, gadu no gada;
velns lai parauj! Un tagad pēkšņi — piecas kronas!”

Villems uzlēca no sola, gatavs drāzties nezin kur, lai tik
izklūtu no šī piesmakušā kambara.

„Vai tu tiešām nevari dot vairāk?” jautāja Antons.

Viņa tonis bija tuvu izlīgšanai, un viņam bija žēl, ka pa-
liks nepirkts gumijas lietus mētelis, par ko viņš bija domājis
jau vairākus gadus.

„Iztieciēt nu šoreiz ar mazāk,” teica tēvs kā samierinādams.
Rudenī, uz nākamo tirgu varbūt varēs aizvest kādu govī, tad došu
jums vairāk tirgus naudas.”

Villems satvēra no gultas kājgala savu spieķīti un steidzās
projām.

„Es tās ubaga naudas negribu!” viņš izsaucās. „Ņem šo manu
daļu sev, es neesmu ubags. Ja tu mani par tādu turi, tad jau
varēšu tirgū pats ar cepuri salasīt!”

Viņš deva brāļiem ar galvu zīmi, lai arī tie nāk līdzī, jo
pēc viņa domām nebija vairs ne laika, ne nozīmes ilgāk ņemties
ar tēvu pa mājām.

„Laidīsimies uz tirgu, brāļi!”

Tā kā citi nekustējās no vietas, viņš viens pats steidzās pro-
jām, atstādams savu tirgus naudu neaizkartu uz galda. Spieķi
vicinādams, viņš gāja šķērsām pāri tīrumam uz lielceļu, kur pie-
biedrojās puišu un meitu barām, kas tāpat steidzās uz tirgu.
Citu vidū viņa ļaunā oma drīz izzuda, jo tur viņš sāka spaidīt
meitas, kas spiedza un kļiedza viņa rokās.

Bet Tādrzemju priekšambarī vēl valdīja smags, mēms klusums.

Neviens negribēja ņemt galda galā nolikto naudu, un visi viņi laikam apsvēra domu, vai sekot Villema priekšzīmei un atstāt naudu neaizkartu.

„Netaisi mulķīgu jandāliņu!“ beidzot teica Juchans tēvam. „Piemet klāt krietnas piedevas, neesi sikstulis!“

Bet tēvs nepiemeta vis.

„Sātāns!“ rūca Indriķis caur zobiem. „Ja esi bankrotā, nodod savas mājas kādam citam, dod tās vai pagasta nabagiem, ja negribi mums dot. Bet nodod tās un nerādi mums savu nožēlojamo ģīmi! Tas jau nekā nemaksā, tas neiet kontā.“

Viņš iecirta rokas naudas kaudzē, kas atradās galda galā, mētāja to, it kā nevarētu ticēt, ka tur nolikta tik maza summa, un vēl pieciem vīriem.

Tad viņš zobojās:

„Ko lai dara, ja bankrots mājā. Ņemsim kājas pār pleciem un maršēsim uz tirgu. Paskatīsimies mazliet citu cilvēku priekos un jokos un varbūt varēs no kāda drauga dabūt arī malku „dziesmu eļļas!“

Tēvs klusēdams vēl stāvēja kambaŗa vidū. Viņš baidījās, ka vārdi un rāšanās varētu ieliet jaunu eļļu ugunī, apslāpēšanas vietā izsaukt jaunu ugunsgrēku. Viņš aizgāja atpakaļ dibenkambarī. Priekšambarī bija dzirdama zābaku klaudzēšana, rūkšana un lamu vārdi. Varēja dzirdēt četru gājēju soļus cauri virtuvei; priekšambarī palika tikai pelēki papirosu dūmi. Bet nauda no galda bija nozudusi.

No rīta bija runāts, ka Juchans un Antons brauks kopā ar tēvu un palīdzēs valdīt zirgu, jo tas bija jauns un baidījās automobiļu. Bet tagad arī Juchans un Antons bija nozuduši, pamezdami tēvu vienu. Oskars, kuŗam bija velosipeds, istabas priekšā vēl piepumpēja riepas, bet drīz arī viņš bija projām, pabraukdams ceļā brāļiem gaŗām. Bet arī citi brāļi nepalika kājniekos, jo pazīstamie uzņēma viņus savos ratos. Tā brauciens devās uz tirgu, kas jau sen bija pilns trokšņa un kņadas.

Tikai Villems meitu un puisi barā mēroja kājām visus lielceļa vilinātājus likumus un lokus. Pirmais viņam gaŗām pabrauca Oskars uz sava grabošā divriteņa, tad citi brāļi, tupēdami zemnieku ratu pakaļgalā.

„Velna puisi tie Tādrzemju vīri!“ norūca viens no puisiem, kas stampāja kopā ar Villemu, biezās, pelēkās pašaustās drēbēs, sarkanu un sviedrainu seju, sviedriem tekot pa vaigiem uz leju. „Pašiem stallis pilns zirgu, bet tirgū brauc citu ļaužu ratu pakaļā, liki kā krinģeļi.“

„Zirgi stallī nav mūsu,” aizrādīja Villems, tāpat stampā-dams karstajā maija saulē, kas ātri cēlās pret debesu vidu, cepinādama muguru kā ugunīm; lielceļa biezie putekļi klāja arī viņa drēbes pelēku kārtu.

Viņš paskaidroja:

„Man nav ne mantas, ne zirgu, ne ratu. Esmu gluži plīks cilvēks, nožēlojama dvēsele, plīks kā vēdzele. Drēbes, kas man mugurā, arī nav manas. Vecais katru gadu pasauc skrodeli mājās, liek nogriezt gabalu no baķa un pašūt drānas. Tad saka: velc mugurā! Nesaka: dabūsi šīs jaunās, skaistās drānas sev. Zābaki — tos es tāpat paņēmu Juchanam no kājām, bija Juchanam mazi un spieda. Veļa mums ir kopēja: no klēts drēbju kārts to laiku pa laikam pirts dienās atnes un liek vilkt mugurā, bet mūsu tā nav.”

Viņi nonāca tirgū ar nokavēšanos. Krogus priekšā jau bļautstijās piedzērušies, bariem, apkampušies sēdēdami grāvmalā. Nikna stīvēšanās un bezkaunīga lamāšanās pie zirgu slitas draudēja izvērsties asiņainā kautiņā. Vispārējā ainā cilvēku galvu raibais ņudzeklis kustējās, dūca, neapklusdams ne uz brītiņu.

Nebija pagājusi ne stunda, kopš Indriķis un Juchans bija ieradusies tirgū, bet viņi jau čāpoja pa tirgu līgodamies, saķērušies kā divi vislabākie draugi. Laiku pa laikam viņi tika galā ar kādu dziesmas rindiņu un, satiekoties ar pazīstamiem, pievienojās baram un ievilka „dziesmu eļļu”.

Tēvs sēdēja pie saviem ratiem un sarunājās ar diviem zemniekiem. Šo sirmo vecsaimnieku liktenis pa daļai līdzinājās Tādrzemju Kārļa liktenim, jo arī viņi paturēja mājas, kuŗās bija vesels bars vecpuišu. Arī viņi nebija nodevuši savu saimniekošanu dēliem, jo vairāku kaimiņu dzīve tos bija pamudinājusi uzmanīties. Nododami mājas dēliem, tie bija pieredzējuši sūras dienas, dažs no tiem bija pat spiests meklēt pajumti pie svešiem.

Tādrzemju Kārļa ratos tagad pārrunāja šo jautājumu, kuŗa asums bija paslēpies lielajā Smilškrastu ciemā. Šo ciemu tauta sauca par Zirgu ciemu, lielā saimniekdēlu skaita dēļ.

„Man nemaz nav dēlu, mani dēli ir meža vilki,” nopūtās Ceļakrusta vecsaimnieks, sēdēdams uz ratu malas, rokas vaļīgi nokāris starp kājām pāri ratu malai. Viņa balsij, kas nāca it kā no dziļumiem, bija dobja skaņa, un savilkta mute piedeva vārdiem neskaidru toni. No viņa vecās, izbālējušās cepures spraucās sirni, taisni apcirpti mati, kas sniedzās gandrīz līdz pleciem. Svārki viņam bija tik plati, ka vājais kaulainais ķermenis šķīta pazūdam to krokās. Otrs sarunu biedrs, Upenieku Vīdiks, krūtīm atspiedies pret ratu redelēm, kāju uzlicis uz ratu

rumbas, košļāja āboliņa stiebru. Arī viņš nerunāja labu par saviem dēliem.

„Tagad cilvēkiem darbs nav vairs mīļš,“ viņš domāja. „Darbs tagad cilvēkiem ir spaidu darbs. Bet svētdienā — tad visi dēli iesoļo pie tevis dibenkambarī, citādi tas tēvs visu nedēļu viņiem ir tukšs gaiss, un kaulē naudu. Naudu, naudu un naudu! Arvien naudu!“

„Tikai naudu!“ visi vienprātīgi apstiprināja. „To gan: naudu, naudu! Katru svētdienu tavam makam jāplūst pāri malām.“

Tālumā atskanēja troksnis un klaigāšana. Tie bija Tādrzemju Indriķis un Juchans, kas ligojās tautas vidū un ar elkoņiem atbrīvoja sev ceļu, nekaunīgas dziesmas vilkdami.

„Tur nu viņi nāk, tie mani dēli,“ teica Tādrzemju Kārlis. „Tikko pusstundu viņi ir tirgū, bet jau ligojas un trokšņo. Dod nu tādiem mājas!“

Indriķis ieraudzīja tēvu jau pa gabalu. Viņš pacēla rokas, it kā jau pa gabalu gribētu krist viņam ap kaklu, viņu apkampt. Un viņi atlīgoja līdz ratiem, šie divi vīri uz nedrošām un slimām kājām, streipuļodami un draudēdami apkrist. Ratus viņi atrada sev par atbalstu. Tad viņu iereibušie skati krustojās no viena veča uz otru, it kā viņi meklētu interesantu sarunu tematu ar šiem vecajiem, kas mūžam žēlojas un sūdzas.

„Veci ar veciem, jauni ar jauniem,“ teica Indriķis. „Metīsimies arī mēs veco barā, jo arī mēs esam veci: Zirgu ciema vecie zirgi. Bet ko mēs te staipīsimies? Te ir gaŗlaicīgi. Ko mēs te sēdēsīm ratos sausu galvu, it kā nemaz nebūtu tirdzinieki, iesim labāk tur, zem gaŗā jumta.“

„Ejiet, ejiet,“ mudināja tēvs, protams, zobodamies. „Noteikti ejiet tur zem gaŗā jumta, gan drīzi arī mēs iesim pakal.“

„Bet kāpēc pakal?“ apvainojās Indriķis. „Kāpēc jūs nāksit pakal, es gribētu zināt. Vai ar mums kopā nevar nākt? Ko tad te gulēs pie ratiem? Vai tad tev kāds vērsēns pārdodams, ka nevari no ratiem iet projām?“

„Vērsēns!“ zviedza Juchans. „Tādam esot kāds vērsēns ko pārdot! Kur tāds ņems vērsēnu, ja mājās nav ne īstas kārtības, ne saimnieka. Tām vajadzētu būt citām mājām, no kurienes vērsēnu varētu vest tirgū. Bet, lūk, mūsu vecais taisa izpriecas braucienus, mūsu vecais jau nevedīs vērsēnu tirgū!“

Viņš neatlaidīgi turpināja šķendēties par vērsēnu, jo, ja tēvs būtu atvedis vērsēnu tirgū, tad rītā dotai tirgus naudai būtu krietnas piedevas.

„Ko mēs tik daudz vērsosim un vēkšķēsīm!“ noteica Juchans. „Neesam jau mēs Tādrzemju saimnieki. Un nav jau mums vēr-

sēni vedami. Turēsīm smuki mutes, brāl!" Indriķis izpleta savas rokas kā ķepas Ceļakrustu saimnieka priekšā.

„Lūk, kaimiņ!" sauca viņš, „skaties šos sakumus, kaimiņ, citas mantas man nav, un ātrāk arī nebūs, kamēr tēvs pārceļies uz debesu valstību..."

„Csst, csst, brāl!" norāja viņu Juchans. „Tagad tu teici par daudz — tirgum lielas ausis!"

„Csst, csst? Jā, jā, taisnība gan, labāk jau turēsīm muti, skat', tirgus uzraugs ar' nes savu ģīmi uz šo pusi, laikam baidās strīdus."

Viņš piemiedza vienu aci, pamāja ar galvu, dziļi un errīgi paklanījās, tad viņi iečāpoja tirdziniekos, no kurienes labu laiku bija dzirdams troksnis.

Laužu burzmā viņi atrada Villemu un kādu citu Smilškrastu vecpuiši, šie visā draudzē vai pat visā zemē pazīstamie Zirgu ciema zirgi. Savā starpā viņi izveidoja it kā savienību, jo kad viņi kaut kur satikās, tūdaļ radās vesels bars. Parasti viņi sasveicinājās silti —

„Labdien, vecais apausi, mūžīgais zirgs!"

„Sveiks, velna zirgu zagli!"

Šie sveicieni bija tik sirsnīgi, ka viņi draudzības apliecinājumam bija gatavi kaut vai krist viens otram ap kaklu.

Šodien šo Zirgu ciema zirgu krogus priekšambarī salasījās pāri par divdesmit, un vēlāk viņi uzkāpa augšā, numurētā istabā. Tur bija viņi visi: Tādrzemju pieci klaidoņi, Ceļakrustu divi sirmgalvji, Ūpenieku bumburainie vīri un daudz citu. Tie bija dīvaini vīri: lielāko tiesu jau četrdesmitos gados, un daži pat vēl vecāki, plikiem pakausiem, sirmiemi matiem, bet raksturā viņi bija viegli un pavirši, dzīves raizēs neiedziļinājuši; viņi bija vieglprātīgi kā zēni, viņos neizpaudās ne gribas spēks, ne dzīves izturība. Pat viņu runas bija paviršas un vieglas: dēkas ar meitām vai vecākiem. Tika stāstīts, kā šad vai tad radās vārdu pārmaiņas ar tēvu, kā attīstījās strīdus, no strīdus plūkšanās.

Viņi bija jau vairākas stundas trokšņojuši savā numurā, kad pavērās durvis un iekšā ieskatījās krogus puisis. Viņš paziņoja, ka Tādrzemju saimnieks ir ārā un viņam esot vajadzīgs Oskars.

„Ko šis vecis grib no manis?" atbildēja Oskars. „Saki viņam, lai viņš uznāk augšā, kungu kamarī, es jau neesmu viņa rokas puisis. Man nav patikas skraidīt viņam pakā, lai nāk augšā!"

Tēvs labu laiciņu gaidīja ārā krogus durvju priekšā. Zirgs ar kāju bija saspēris ilksi. Viņam bija vajadzīga palīdzība.

Viens viņš netika galā ar pagaidu ilkss pagatavošanu, un bez tam viņš mājās braucot gribēja paņemt līdzī Oskaru, jo viens viņš baidījās braukt automobiļu dēļ.

Labu laiku viņš gaidīja velti. Piedzērušo trokšņošana un simtbalsīga rēkšana, kurā neizdalījās neviens saprotams vārds, bija dzirdama pa atvērto kaplodziņu. Beidzot viņš ieraudzīja Juchanu, kas stāpīja kaklu un likās meklējam viņu starp ļaudīm krogus priekšā.

„Uznāc augšā kungu kambarī pie mums, tēv,“ viņš teica pie-nācis klāt. „Tur augšā ir jautri, un mani atsūtīja tevi lūgt. Nāc!“

Tēvs brītiņu šaubījās, bet tā kā arī viņam gribējās iedzert glāzi alus, viņš padevās.

Kad viņi nonāca uz krogus kāpnēm, lai ieietu priekšnamā, Juchans pēkšņi apstājās un sāka kasīt pakausi. Viņš likās cīnāmiēs ar savām domām, kas viņu gribēja pāršķelt uz pusēm. Bet tad viņš pēkšņi aizvilka tēvu tālāk no cilvēkiem, pielika roku plakaniski pie viņa auss un iečukstēja ļoti noslēpumaini un uzmanīgi:

„Tomēr nenāc tur augšā kungu kambarī, vecais! Starp mums gan bijuši strīdi un ķīvēšanās, šā un tā, bet to vislaunāko es tev tomēr nevēlu... Nenāc tur augšā, tur šodien visi uz tevi ļoti dusmīgi. Viss skaisti sagatavots tevis piekaušanai, ko tu atcerētos desmit gadus! Laidies lapās un neliecies ne zinis, ka mēs te satikāmiēs un ka es tev šo sazvērestību izplāpāju. Citādi es būšu viņiem rokā, un labas dienas tad es vairs neredzēšu līdz savai nāves stundiņai.“

Tēvs apmulsis, atvērtu muti stāvēja Juchana priekšā.

„Kā?“ viņš stostījās. „Kā, pērienu?..“

„Tur augšā viņi ir dusmīgi. Viss gatavs, tikai tevis trūkst. Un ja tu savu kāju spersi augšā, tad brauksi ar raibu vesti mājās. Ak, lai sātāns mani parauj, no manis iznācis nodevējs Jūdass! Bet nebūtu jauki redzēt, ka tevi uzstieptu uz galda un ar bikšu jostu nomizotu. Esam taču viens otram mazliet rada, un tādēļ, tieši radniecības dēļ, brīdinu tevi!“

Tēvs stāvēja kā neatrisināmas miklas priekšā.

„Kurš tur augšā asina zobus uz mani?“ viņš jautāja.

„Pašu vīri.“ Atbildēja Juchans. „Esmu taču Juku, kā mani saukā. Sirds palika mīksta, negribu redzēt tādu slaktiņu...“

Tēvs divaini sametās kūkumā un gāja atpakaļ pie saviem ratiem. Te viņš ar svešu palīdzību sataisīja sasperto ilksi un sajūdzta zirgu. Viņš piesēja grožus pie ratu redelju augšmalas, paņēma zirgu pie lauzņiem un, pats pa priekšu soļodams, vadīja

ratus cauri ļaužu burzmai, taisīdams desmitiem pagriezienu, it kā kādā labirintā.

Viņš brauca mājup viens, dēlus atstājis tirgū.

2.

Saule jau tuvojās debesu vidum, bet Tādrzemjos vēl arvien gulēja. Abu priekškambara logu priekšā karājās villainas segas, un no krēslainās telpas bija dzirdama spēcīga vīru šņāķšana. Arī Tādrzemju pagalmā valdīja klusums. Kūts un dzīvojamās ēkas nosūnojušie salmu jumti zaļoja, zem loga ziedēja pāris meža ķiršu, un zālēm aizaugušajā dārzā starp bērziem baloja kaltēšanai uz virvēm izkārtā veļa. Pagalmā nekustējās neviens cilvēks, no skursteņa necēlās dūmi, akas vinda nelocījās pāri jumta galam. Mājas vairākas dienas bija kā izmirušas.

Arī tīrumos valdīja pilnīgs klusums. Ecēšu pāris stāvēja savā vietā, loki un groži bija izmētāti pa zemi, pātaga iesprausta tukšā ecēšu zara caurumā; arklis snauda ar degunu vagā, loks, groži un pātaga arī turpat. Uzartajā kviešu tīrumā plēnēja neizjauktās mēsļu kaudzes, un staļļa priekšā stāvēja pusē sakrāuts mēsļu vezums, kuņā bija iedurti divi sakumi.

Jau vairākas dienas Tādrzemju kaimiņš staigāja alksnāja malā, pelēks kā putekļu stabs, sētuvi plecos. Viņš ziņkārīgi noraudzījās uz Tādrzemju pusi, uz to pamesto pagalmu un tukšajiem tīrumiem, kur viskarstākajā sējas laikā nekustējās neviena dzīva dvēsele.

Kaimiņa sejā pavīdēja tāds kā smīns.

Viņam bija atkal jauna vēsts jāaiznes ciemā: Tādrzemjos vēl arvien dēlus neredz tīrumos. Mājas ar savu robainās sētas biežokni kā mēms cietoksnis virmoja saules spožumā un pauraino tīrumu vidū.

Ko nozīmē šis lielais klusums pagalmā jau vairākas dienas?

Sacelšanās! runāja ciemā. Tādrzemjos dumpojas. Pieci vecie zirgi pēc bumbulēšanas tirgū vairs neiet darbā. Vecais Kārlis viens ņurd un žēlojas pagalmā: ar sēju būtu jāpasteidzas, laiks skaists. Nav vairs no paša ne arāja, ne sējēja, kājas vecas un stīvas, skrejoša sāpe danco pa muguru, bet puīši vairs neliek roku pie darba. Neliek.

„Maksā mums algu, vecais,“ viņi saka. „Kam lai mēs kalpojam bez algas? Un nodod mums mājas, dari reiz galu šādai nožēlojamai dzīvei!“

Ciemā šis ķengāšanās sākumu starp tēvu un dēliem otrā rītā pēc tirgus dienas bija dzirdējuši. Laiks bija rāms, un klusums aiznesa beidzamo vārdu uz ciemu. Tur skaidri bija dzir-

dams, kā vecais nurdēja savā rīkles balsī, un kā dēli nikni rēja viņam pretim. Pagalms bija pilns niknu saucieniem.

Tad iestājās klusums — uz vairākām dienām. Tikai tēvs pats un meita Līze laiku pa laikam kustējās pagalmā, jo Līze nebija no nepaklausīgajām: viņai bija jāapkopj un jābaro lopu un arī dumpinieki. Ēdienu galdam, neskatoties uz atteikšanos no darba, bija jābūt klātam noteiktā laikā, ļoti noteiktā laikā, jo citādi varēja izcelties kurnēšana un nepatikšanas.

Pirmās pāris dienas visi vīri gulēja no rīta līdz vakaram un arī pēc vakariņām devās atpakaļ gultās; Oskars un Antons rāpās uz kūts augšas. Miegš naktīs vairs nenāca, skaista, balta pavasara nakts skanēja daudzās balsīs. Migla nolaidās ganībās starp paeglju krūmiem, kas izmētāti tālu cits no cita stāvēja kā salikuši vīri. Un griezes grieza nenogurdamas, mēģinādamas cita citu pārspēt.

Oskars apakšveļā iznāca uz kūts kāpnēm, balts kā pirtī gājējs. Viņš noraudzījās uz attālo ciemu, kur mājas abās lielceļa pusēs sniedzās līdz rīta blāzmas sārtotam ziemēlu fonam. Māju melnie stāvi apvienoti puduros — dzīvojamās ēkas, kūtis, klētis, pirtis un šķūņi; mazākās un nabadzīgākās ēkas arvien tālāk, kā kāda niknu govju saime. Pirts, šī pēdējā ēka, aizvien paslēpusies kaut kur tūruma likumā, maza un padevīga, ar sestdienas kvēpu un netīrumu atstāto smaku, lielāko tiesu iešķība, veca un pazemīga.

Oskars uzgāja atpakaļ kūtsaugšā, saģērbās un steidzās pa rasaino, slapjo ežmali uz ciema pusi. Suns klaiņāja viņam pakā. Viņš neatgriezās no ciema arī otrā rītā, nebija jau kur steigties: darbs Tādrzemjos bija apstājies. Līdz pat dienas vidum viņš ar seju pret sienu, skaļi krākdams gulēja Tiltu meitas gultā.

„Vai tu tiksī mājās, dienas zagli!“ rāja viņu Tiltu vecā saimniece, stāvēdama viņa gultas priekšā, veca kā zeme. „Cilvēks daudzās apkārt pa ciemu, bet mājās gaida darbs.“

Gulētājs nekā neatbildēja.

„Ko tu spēlē dienas zagli, celies augšā!“

Tomēr nekādas atbildes.

„Miris esi, vai? Ptui!“

Arī citi brāļi klaiņoja viens te, otrs tur. Villems no rīta bija paņēmis medību bisi un aizgājis uz mežu. Bija jauki pastaigāties bezgalīgajās robežstīgās, kur ziemas sniegs lokanos bērzus bija saliecis lokā kā goda vārtus pāri stīgai. Klusais mežs bija saules pilns un čumēja no siseņiem un odiem. Tie bariem lida acīs. Villems klejoja pa stīgām vairākus kilometrus, un, kad nonāca pļavas klajumā, viņš sāka šaut šķūņa durvīs

mērķi, kur jau agrāk ar ogli bija uzvilks mērķa loks. Te mežā bija smacīgi karsti, un, no klaiņošanas noguris, Villems attaisīja šķūņa durvis un noietās uz siena paliekām, kas mētājās uz šķūņa grīdas. Kaut kur taču bija jāpavada diena, garlaicīga, gara diena.

Juchans — tas gulēja ābeļu dārzā uz mauriņa, vecais kažoks paklāts zālē, ratu sēdekļa maiss pagalvī. Viņš lasīja kādu burtnīcu romānu, kur bija runa par galvaspilsētas nakts dzīvi, prieka mājām un saulesbrāļiem. Romāns, kuŗu viņš bija dabūjis no kādas meitas, bija tik saistošs, ka Juchans aprija vienu sējumu pēc otra — šīs tautkiem nosmērētās burtnīcas saņurcītiem stūriem, kuŗām ciemā bija tik daudz lasītāju, ka grāmatas īsto īpašnieku vairs neviens nezināja. Juchanam vairākas reizes sava guļas vieta bija jāpavirza uz priekšu, lai atkal paslēptos ābeles ēnā, jo saule viņu drīz uzmeklēja tur zem kuplā koka. Viņam noderētu vairākas dienas, lai izraknātu šīs pāris desmit burtnīcas, kas kā izbālušas bērza tāsīs gulēja kaudzē viņam blakus. Lasot viņš bieži atrada jokainas vietas, kas lika viņam pasmaidīt, ko viņš lasīja atkal no jauna, bieži veselām lappusēm, cenzdamies tās paturēt prātā, lai pastāstītu citiem tālāk.

Antons — tas pastaigājās pagalmā, pazibēja reiz te, reiz tur. Līze pa laikam svešādi paskatījās uz viņu, it kā baidītos šī glūnošā vīra, kas staigāja kailām kājām, apakšbiksēs, vecu kaŗavīra mēteli plecās. Viņš likās svešs, jo viņam vairākas dienas nebija skūta bārda, un tās melnie, spēcīgie rugāji izveidoja ap zodu melnu riņķi. Viņš līdzinājās slimniekam, kas pastāigājās ārā, saulītē, uzmanīgs un pazemīgs, gaidīdams no saules palīdzību savai kaitei. Garlaicīgi, garlaicīgi bija arī viņam.

Bet vecajam Kārlim bija darīšanas un knibināšanās visur. Viņš salasīja aizjūdzamās virves no ecēšām un arkliem, jo baidījās, ka naktī tās var nozagt. Darba būtu bijis pilns klēpis un mugura, bet veselība bija vāja. Viņš spēja veikt tikai mājas un citus vieglākos darbus. Sāpīgi bija noskatīties kaimiņu tīrumos: tur turpinājās aršana un sēšana. Visi zirgi bija iejūgti, un daži rullī bija iejūguši tikko darba gaitās iegājušu kumeļu. Saules tveicē zeme izplatīja mitru smaržu un mēslu smaku.

Tīrumā pastaigādamies, Kārlis satika kaimiņu saimnieku. Tas stāvēja uz tīrumu ēzas, kratīja uz mutes apgāzto sētuvi un dabūja lielu sauju graudu. Tā bija pēdējā sauja, ko viņš sēja šīnī pavasarī. Un tagad viņam tikai atlika domas aizvadīt uz rudens dienām, kad viņš šeit ievāks ražu — bagātīgu vai nabadzīgu?

Viņš nolika sētuvi uz ežmalas un noglauda bārdu uz abām

pusēm. Kad Kārlis pa tīruma ēzmalī nonāca pie viņa, kaimiņa pirmais vārds bija:

„Klausies tu, Kārli, paņem rungu! Rungu paņem!”

Brīdī Kārlis stāvēja klusēdams, viņa acis klīda apkārt tālu tīrumos.

„Visi saka: ņem rungu!” viņš tad stāstīja. „Bet kas es vairs par rungotāju, vecs, septiņdesmitgadīgs. Runga bija jāņem tad, kad bija rungas ņemšanas laiks. Tagad mana roka vairs nerungos, tagad pats varu dabūt rungas, ja nebūšu uzmanīgs.”

„Bet pārdod mājas, aha!” pēkšņi izsaucās kaimiņš; viņa seja kļuva sarkana, tik spēcīgi asins viņam iesitās sejā pie šīs domas. „Pārdod! Gribētu redzēt, ko viņi tad iesāks! Tad noteikti nāks pie tevis un bučos tavu kāju pēdas: tēv, nepārdod! Kur mēs iesim, plikas dvēseles, kā peļu mazuli.”

Jau piekto dienu Tādrzemjās svētīja gavēni, kā ciemā to sauca. No Tādrzemjiem arvien vēl nekādas dzīvības zīmes, tikai pelēks, tikko manāms dūmu zilganums sūcās pa sakritušo skursteņa galu uz augšu, un redzēja tikai Līzi tekājam ar savu sarkanpunktoto jaku pa pagalmu ar nēšiem. Diena bija klusa, pa lielceļu lēni kustējās kādi noreibuši rati, vīrs sāniski atlaidies ratu vidū, acis no spožās gaismas piemiedzis.

Grāvracis, kas strādāja lejā pļavā un grieza velēnas, teicās esam dzirdējis uztrauktus saucienus Tādrzemju pagalmā. Vēja straume bija iznesusi sparīgas vīru balsis no pagalma, vēstīdama par strīdu, kas izcēlies šinīs vecajās drūpošajās ēkās. Grāvracis redzējis, kā vecais Kārlis uzskrējis augšā pa kūts kāpnēm, cirvi rokās, kliegdam un draudēdams: „Nāciet nu, velni! Nāciet!” Viņš palicis tur stāvēt kā kaņavīrs, ar cirvi sišanas gatavībā, noskatīdamies no kāpnēm lejā uz pagalmu.

Tā runāja grāvracis, bet ciemā viņa runai daži neticēja, jo viņš bija liels pļāpa un mēdza pārspilēt.

Bet bija zināms, ka vecais Kārlis bijis salīgt sev saimi, kas palīdzētu sēt. Viņš esot žēlojies cilvēkiem, ka neprotot vairs dzīvot: dēli neklausa, rej pretim, darbā nenāk un solās izpērt, ja gribi uzmodināt un saukt darbā.

„Dari un mal pats!” atrūca viņi. „Ko tu no mums gribi? Neesam jau mēs tavi rokas puīši! Brauc ellē ar visiem saviem zirgiem un zirgu barošanām. Mums tie nav vajadzīgi, mūsu dēļ tie visi var mirt badā, lai grauž vai sienas balķus.”

Villems jau vairākas dienas bija no mājām pazudis, arī naktīs viņš nenāca mājās. Viņš bija teicis, ka ies uz pilsētu un mēģinās atrast darbu vai nu ostā vai korķu fabrikā, kur viņam

vairāki paziņas bija priekšā. Oskars un Antons solījās viņam tūlīņ sekot, ja tikai atrastos darbs.

„Iesim visi!“ draudēja Indriķis, „visi pieci. Vecais badās kā āzis, neļauj dzīvot!“

Bet no Villema neiznāca pilsētnieks. Jau trešā dienā viņš soļoja no stacijas atpakaļ uz māju pusi, un viņa attāls radienieks, mežsargs Ritenis, uzņēma viņu ceļā savos ratos, lai vestu uz mājām līdz Tādrzemju krustceļiem.

Kājām karājoties pār ratu dēli, Villems garlaikojās sēdēdams uz maisa aiz mežsarga muguras. Viņam bija īgns prāts, jo viņam bija pretīgi braukt atpakaļ uz Tādrzemjiem.

„Ko dara Tādrzemjos?“ viņš jautāja mežsargam. „Ko dara brāļi, šie vecie zirgi? Lauž jau darbu Tādrzemju tīrumos kā arkla vērši? Un vecais švikstina ādas pātagu?“

No Villema bikšu kabatas ratos bija iekratīties avīzē ietītais duncis, kuņģam trūka maksts. Villems saņēma to rokā, izrāva no papīra un iesita dziļi redeles malā.

Kaut gan Villems bija iešnabojies, mežsargs nodomāja viņu norāt un pamācīt nepienācīgās dumpošanās dēļ Tādrzemjos. Viņš pa pusei piegriezās gulētājam ratu pakalgalā, uzlika savu roku viņam uz pleca un runāja ar viņu sirsnīgi un labvēlīgi. Viņš ieteica tiem iet darbā, nobeigt sešānu un būt ar tēvu iecietīgiem un lēnprātīgiem.

Villems klausījās, klausījās; viņa galva laiku pa laikam pasītās uz leju, it kā viņš snaustu aiz noguruma. Pelēkās acis bija piemiegtas. Jo vairāk un sirsnīgāk mežsargs viņu rāja, jo niknāks šķita kļūstam Villems. Viņš saviem tērauda pirkstiem iekērās sēdekļa maisā, it kā izgāzdams savas augošās dusmas, un grieza zobus.

„Ak tad tu noteikti atrodi, ka mēs rīkojamies muļķīgi?“ iesaucās viņš starpā, acīm zibšņojot. „Tu runā kā mācītājs no kanceles, melni svārki mugurā un baltas skaras pakaklē. Asaras strūklām saskrietu acīs, ja vien man būtu mīkstāka sirds. Bet es neiešu darbā ne rīt, ne parīt. Un neies arī brāļi: mēs visi kā sazvērnieki esam trīs pirkstus pret debesīm pacēluši un zvērējuši nepadoties! Esam gaidījuši gadu no gada, lai vecais nodod mājas, bet nē! Esam kalpojuši viņam kā nēģeri, bet tā mums visiem dzīve aizies bojā!“

Balss viņam aizrāvās, asaras aiz dusmām sakāpa kaklā.

„Dzīve iet bojā!“ viņš nikni atkārtāja, dusmās plosīdamies. Un kad viņš brīdi bija klusējis, to pārņēma nevaldāma niknuma lēkme. Viņš saķēra galvu rokās, daudzīja to dūrēm, šņukstēja sāpēs, lādējās. Viņš trakoja kā važās iekalts zvērs, velti meklē-

dams brīvību: netrūkst važas, netiek brīvībā. Mūžīgas aukstas dzelzs važas skan ap viņa locekļiem, spēki apsīkst veltīgā cīņā.

Tad viņš ieraudzīja dunci redeļu malā, kas pamirdzēja saulē un trīsēja, trīsēja, varbūt, tāpat dūsmās un izmisumā. Villems sagraba to sauļā un izvilka no redeļu malas.

„Villem, ko tu dari!..“

Šie satrauktie vārdi nāca it kā no mežsarga platās, saliektās muguras, kamēr rokas satraukti raustīja zirgu uz ātrāku braukšanu.

„Mēs, mēs lai būtu lēnprātīgi? Lēnprātīgi!“

Saite starp viņa roku un smadzenēm uz brīdi satrūka, un, kad viņa prāts atgriezās, viņš redzēja, ka bija ietriecis dunča asmeni sēdekļa maisā, roku vēl aizvien nemierīgi uz dunča spala turēdams.

„Mēs lai būtu lēnprātīgi? Lai rīt no rīta atkal ietītu sevi lupatās, sagrabtu sakumus rokā un ārdītu tīrumā mēslu kaudzes? Par silktu midzeni un samazgām!“

Vēl smagāka doma aptumšoja viņa degvīna apreibinātās smadzenes:

„Varbūt nemaz nedabūšu mājas sev, ja tēvs slēgs acis uz mūžu. Mājas dabūs kāds cits brālis, un tad būs gluži plikam jāaiziet no mājas!“

Viņš pagrozīja dunci sēdekļa maisā, izvilka ārā un iecirta no jauna.

Mežsargs ar izbailēm atskatījās atpakaļ. Viņš redzēja, ka Villems bija sagumis uz priekšu un ar dunci durstīja sēdekļa maisu. Viņš vairs neiedrošinājās Villemam nekā teikt, ne laba, ne ļauna, bet pavirzījās no viņa pēc iespējas tālāk. Katra sakustēšanās aizmugurē lika viņam satrūkties: vai šis neprātīgais beidzot arī viņam neietrieks kādu dūrienu mugurā?

Trakotāja dusmas nerimās. Viņa ignās domas mocīja to nemitīgi. Uzmeties ar pieri uz sēdekļa viņš runāja un lādējās. Viņš draudēja un brīdināja, solījās nokaut un dedzināt, pārvērst Tādrzemjus pelnu kaudzē.

Mežsargs skubināja zirgu. Tādrzemju krustceļi vēl bija tālu, un saule jau sārtoja lejā pie apvāršņa; tās mala bija nogrimusi aiz zaļā meža mūrā. Vēl bija jābrauc cauri vientuļam meža stūrim, kur lielceļa šaurā vija izlocījās starp augsto egļu meža šalcošajām sienām. Tas bija drausmīgs brauciens.

Zirgs bija slapjš un kūpēja, kad viņi nonāca pie Tādrzemju ceļa. Villems gulēja ar pieri uz saplosītā sēdekļa maisa, duncis bija nokritis ratu dibenā. Sākumā mežsargs bija nodomājis ievest Villemu Tādrzemju pagalmā un ieiet uz brīdi iekšā, lai mēģinātu salabināt Kārli ar dēliem. Bet tagad viņš atteicās no

šīs brēkas: laiks jau bija vēls, un viņš baidījās iereibušā Villema, kas kambarī varētu sākt no jauna trakot.

Tādrzemju ēkas mēmi snauda. Laidarā gremoja raibās govīs. Pāri tīrumiem uz ceļa gala pusi vilkāšs liels balts suns. Tas nerēja. Kad apturēja zirgu, suns apstājās dažus soļus no ceļa, notupās un skatījās nekustēdamies.

Mežsargs papurināja Villemu aiz pleca, bet tas krāca tālāk. Pagāja krietns laiks un bija jāpieliek daudz pūļu, iekams viņš atmodās, izkāpa no ratiem un, dunci kabatā noslēpis, sāka meimurot uz Tādrzemju pagalma pusi.

„Patiesi, Villem, rītu skaisti ejiet visi darbā!” mežsargs sauca viņam pakaļ. „Virzait dzīvi skaisti uz priekšu, neder taisīt jandāliņu un niekoties.”

Villems apstājās.

„Ak niekoties un spēlēties?” viņš jautāja. „Neviens no mums nepieliks rokas un nespers kājas pie darba, iekams vecais nesāks maksāt algu un nenodos mājas mums. Tas ir mūsu ultimāts! Un tikai, kad to izpildīs, tad ies darbs vaļā — ar mūžīgu elles troksni.”

No Tādrzemju sētas uz lielceļa pusi redzēja kustamies ratus. Tas bija Kārlis ceļā uz miestu pie miesnieka, ar vērsēnu aiz ratiem. Viņš nesēdēja ratos, bet gāja kājām, dzīdams vērsi, kas nebija radis iet aiz ratiem un pretojās ķēdes galā.

Tas bija gluži liess un neuzbarots vērsēns, no ganāmpulka paņemts. Sāni un stilbi bija vēl ar ziemas mēslu bumbuliem aplīpuši, ziemas spalva vietām vēl nebija nogājusi. Tas aizgāja par lētu cenu, par pusvelti, kā Kārlis Līzei teica. Bet mājās bija naudas bads, nebija nekā cita, ko vest tirgū, lai pārvērstu naudā.

Kārlis bija ķezā ar ietiepīgo vērsēnu, kas atteicās iet. Tas atspērās kājām pret zemi un pacēla ratu pakaļējo daļu gaisā. Saite sažņaudza tam rīkli, viņš nokrita ceļos, un tā sāniski rati viņu vilka labu gabalu pa zemi. Bet tas drīz nogura. Mietiņš nebija tālu, un, kamēr miesnieks Kārlim kambarī maksāja naudu, zeļļi jau aizvilka viņu pie staļļa, ietrieca viņam ar cirvja pietu pa pieri, nokāva viņu. Tad aiz kājām uzvilka staļļa priekšā pie sijas un pēc dažām minūtēm atmeta nodirāto ādu Kārļa ratos, kā tas pirkšanas līgumā bija norunāts.

Kad Kārlis atgriezās no miesnieka, visi pieci dēli bija priekš-kambarī. Juchans uz gultas malas sēdēdams spodrināja zābakus, Oskars bija izklājis uz galda savu pulksteņa mēchanismu un kni-binājās ap to.

Tēvs ienāca, atpogāja svārkus, iebāza roku krūšu kabatā un izvilka no turienes naudas maku.

„Nemiet, te jums būs!” viņš sauca satraukti. „Še, nemiet!”
Viņš pasniedza to dēliem, un kad tie mēmi pagriezās pret viņu, ar savu klusēšanu it kā gribēdami šo dīvaino spēli pagarināt, Kārlis monētām skanot nometa naudas maku kambara vidū uz grīdas.

„Nemiet!” viņš atkārtoja vēl. Balss aiz satraukuma trīsēja vēl jūtāmāk. „Nemiet visu, nemiet beidzamo kapeiku! Un mājas — tās dabūsit pavasarī!”

Dēlu skati bija ieurbušies uz grīdas nomestajā naudas makā. Tas bija liels un piepūties; slēdzējs bija vaļā, dzelži atņirgti.

Indriķis gultā gulēdams pāris reizes caur nāsīm ievilka elpu. Citas skaņas lielajā priekškambarī šinī brīdī nebija. Un neviens nepakustējās, iekams Kārlis nebija aizgājis dibena kambarī, atstādams naudas maku uz grīdas.

Otrā dienā Tādrzemju tīrumos redzēja arājus un ecētājus. Visi dēli bija darbā. Laiks bija jauks, zeme karsta, atpūtušies zirgi spēra veicīgus soļus.

Zinaīda Lazda

Dzeltānie īrisi.

*Zied dzeltānie īrisi upē
Aiz meža, aiz pelēkiem krūmiem;
Ar viegliem zemes dūmiem
Kūp īrisi plaukdami upē.*

*Lakstīgala jau klusu,
Dzeguze beigusi kūkot.
Es iebridu straumē lūkot,
Cik ūdens plūst klusu.*

*Upes dvēsele tīrā
Zālēs, saknēs un grīšļos
Spīd it kā dzīvība pišļos —
Dvēsele tīrā.*

*Liegais īrisu zieds,
Ar tikko jūtamu smaržu —
Es tevi neaizkaršu,
Vasaras mirdzošais zieds.*

Ziemas vakara stāsts

Pieglaudi, *Li*,
manam vaigam salā drebošās rokas,
ar ko tu kausēji leduspuķu cizvilktā logā
mazu cīruļa spraugu,
un dienu augu
gaidīji tajā ziedoni nākam —
bet redzēji tikai puteni jaunu virpuli sākam,
un pagalma žogā
augam sarmainu sniega salnu,
kā kalnu.

Nāc!...

Es tev teikšu, ka drīzi
izirs ziemas vakari ilgīe,
ka nav vairs tālu marta saulrieti zilgie,
ka aši nokusīs sniegi,
un plaukstošo ķiršu un ābeļu zaros
liegi
sārtena ziedu atblāzma staros.

Zini:

sveķu pierietusi un dikta,
vesta no tāla un krēslaina sila,
klētiņas dziļākā šķorē man likta
sārta smaržīga priežu šķila.
Kad norims puteņu lavīna pikta,
aizbrāzmos pavasars sudraba pūpolzaros un palos,
un liedaga smiltis
rožaini gliemežu vāki balos —
sacirtīšu to lokanos skalos.

Un tad

pavisam nemanot pienāks siltās jūnija naktis,
saglaudīs blāzmas zilā sudraba saktis.

Līksmi

mēs paņemsim sausos iekuņus sauļā
un nesīsim uz augstāko vietu
piejomas kāpu kraujā.
Tavi pirkstiņi tīksmi
pielaidīs uguni lākturī krustotām šķilām,
liesma sīkdama iesūksies sveķainā kokā —
un tad es pacelšu kārti,
un mūsu Jāņuguns atvizēs teiksmaini sārta
vakara krēslainā lokā

pāri klusajiem zvejnieku ciemiem un kuģiem uz jūras
aiz piekrastes ūdeņu dūmakām zilām.

Dzirkstis,
kā gurdi, zeltaini putni
grieždamies laidīsies lejup gar krauju,
un ar šalkoņu klusu un īsu
nogrims ūdeņu dziļumā melnā.

No šīs bārsmas es uztveršu delnā
serdes ogli kā zeltainu trīsu,
un ielikšu mūsu mājas pavardā šaurā,
lai tas nekūp rūgti un sīvi
caur mūsu pamesto, vientuļo zvejnieku dzīvi —
Un tas būs mūsu vārīgais papardes zieds.

Vakars sildīs tevi ar naktsmiglas sagšu.

Kāpas retajā maurā
nemanot sakritīs sudraba rasa.

Viegli kā zagšu
roka, no saules brūnuma asa,
aizklās manus ugunij pievērstos plakstus,
un es klausīšos, cieši valdīdams dzirdi,
tumsā jo tuvu sitamies tavu jauno un laimīgo sirdi.

Un tad nakts būs jau garām —

Vieglām, zeltainām skarām
pāri priedēm atvizam redzēsīm ausmas rožainos rakstus.

Modīsies liedaga vēji,
un mūsu laivai jaunā līnu audokla buņa
vēsmā izlieksies slaida, gaiša un aicinoša.

Svaiga un droša
spēji

tu atlaidīsies uz rokām manām.

Smejot es nesīšu tevi pa krauju uz leju,
un tava elpa un vēsmas paceltās kāpu līlijas pūkas
siltā tvīkumā glāstīs man seju.

Nolikšu tevi laivā uz smaržīgām, viegli vītušām zālēm,
pūpainām ziedu vālēm,
un garām un pelēki zilgām
skarainām smilgām.

Dzirdēsīm sirdis un dzelmes dziļumus zvanām,
kā samtainas dūkas.

Un tad es uzvilksu vijīgo enkura saivu —
un mēs jūras klajumā divi
brauksim ar jauno un balti buroto laivu,
kā ar spožu un spārnotu pasaku zivi.

Jānis Grīns kafejnīcā

Pulkstens viens. Uz kafejnīcu steidzas
Ātriem soļiem, drusku kratot stāvu,
Grīns no sava kabineta šaurā.
Brillēs lēkā bulvāris un liepas.
Auto aizskrien, izkvēpinot gaisu.

Steidzas Grīns, viņš zin: sēd garā rīndā
Augšās zālē zilā sola galā
Jaunie dzejnieki un gaida viņu.
Jāaiziet un jāpārmāj, kas sakāms.

Kafejnīca, gērbtuve, tad zāle.
Ienāk Grīns ar smīnu lūpu kaktos;
Jaunie tā kā saraujas, kā pieplok.
Kafejnīca pilna zilu dūmu.
Debesis uz logu pusi steidzas.
Lapas tup kā stikliem vidū rāmas.

Ātri ienāk Grīns, sniedz visiem roku,
Pašā vidū atsēstas. Aiz brillēm
Jautri acis vīpsnā kā pēc joka.
— Vai jūs zināt — noliecies viņš saka,

— Anekdotu par to? ... — Nē! — Un ausis
Visiem notupstas uz galda Grīnam
Pašā priekšā, sakrustotām kājām.
Un tad Grīns sāk stāstīt anekdotu.

Beidzis ātri pasūta sev tasi
Kafijas un saldā mīklā ceptu
Ābolu; to ātri, stingri pieveic,
Kādam paprasot pa starpām stāstu,
Dzejoli vai recenziju labu.
Vienam otram uzmet savu aci.
Redz — tas vārs, bet nesaka ne vārda.
— Gan jau pāries — domā savā prātā,
— Dzejniekam jau sāpes arī noder. —
Tad vēl pasaka ko, pasmej līdzī.
Beidzot, visam skatu pāri laidis,
Pieceļas, dod stingri savu roku
Un tad aiziet atkal savā darbā.

EIROPAS MĀKSLAS AVOTI

S kati un gājieni mākslā, kuŗas lielās kāpnēs iet no senātnes uz tagadni, skar bezgalīgus laikmetus. Ne tikai tagadne, arī pagātne ir liela savām problēmām, un, ja vērojam jaunāko mākslu, nevilus atgriežas doma pie stridiem par visu mākslu un ietekmēm, ar kuŗām tā piesātināta un kuŗām arī šodienējā māksla pilna. Nav nejausība, ka ideju cīņās ap Eiropas mākslas tagadni izpaužas pagātne, mūsu laikmeta un agrāko laikmetu mākslas problēmas.

Kas ir mūsu Eiropas tautu mākslas avoti un kādi garīgi spēki tajā parādījušies? Liekas, jautājums it kā tīri vēsturisks. Tomēr tas tā nav un netik vien pie mums, bet it visur varētu jautāt, kas tagadnes Eiropas mākslā nacionāls un kas pieder pie kopīgā, viscilvēciskā īpašuma? Kā atšķirt nacionālās atsevišķības no kopīgās mantas, vienas lielas saimes civilizācijas iespaidus no atsevišķu tautu iespaidiem?

Liekas, kā pie mums latvju mākslā un mākslas pārdomās šis jautājums kaut kā atstāts novārtā.

Jautājums grozās ap divām lielām civilizācijas strāvām, no kuŗām nereti vienu apzīmē kā ziemeļu ģenija radītu, stādot šim ziemeļu ģenijam pretim latinitāti. Tādā plašā vērūmā nostājas lielā problēma. Tūdaļ varam jautāt: vai nav mūsu tagadnes mākslā saskatāmi dziļi iespaidi no šīm abām strāvām, bet no kuŗa vairāk, vai no ziemeļu virziena, jeb vai no dienvidu strāvas uz augšu, uz Eiropas ziemeļiem. Šie virzieni it kā cīnās visā tagadējā mākslā. No vienas puses uzsver, ka mēs esam pārāk padevušies Vidusjūras kultūras iespaidiem un ka pārāk maz tikusi ievērota kultūras strāva, kas nāk no ziemeļiem. Atskan sauciens: atpakaļ uz ziemeļiem, un rodas jautājums, vai nebūtu iespējams šīs abas strāvas — ziemeļu un dienvidu — saskaņot Eiropas kultūras dzīvē. Varbūt, ka arī pie mums šī pati problēma pastāv, kaut arī pagaidām vēl neapzināta. Ja apgalvo un sāk atzīt arvienu vairāk, ko ilgu laiku aizstāvējis Vīnes zinātnieks Jozefs Stšigovskis (Strzygowski), ka lieli iespaidi Eiropas mākslā nākuši no Āzijas, tad šie iespaidi bez šaubām parādījušies arī pie mums, mūsu pagātnes mākslā, vispārējā mūsu civilizācijā. Ja tādi iespaidi novērojami pat tajās Eiropas daļās, kur Āzijas iespaidu strāvas varēja nokļūt grūtāk nekā pie mums, tad jānāk pie slēdziena, ka vismaz mūsu mākslas kultūrā ir elementi no Āzijas kultūrām.

Tikai jāpiezīmē, ka par šo kultūru saturu valda lielas dom-

starpības. Ir viens apgalvojums, ko aizstāv tas pats Stšigovskis, ka Āzijas kultūrā novērojams skaidri izteikts ziemeļniecisks gars. Tas izveidojies zem Irānas iespaida, un Stšigovskis domā, ka tas spēlējis tikpat lielu lomu, kā senās Grieķijas iespaids Eiropā. Pēc tā paša zinātnieka ieskatiem Eiropā cīnījušās bez tam dažādas grupas ar saviem iespaidiem, kā latīņu, ķeltu, ģermāņu, slavu tautas.

Pa kādiem ceļiem Āzijas iespaidi nonākuši Eiropā, to Stšigovskis mēģina noskaidrot ar saviem ilggadīgiem pētījumiem, un viņš nāk pie slēdziena, ka Āzijas iespaidi uz ziemeļiem nākuši nevis pār Vidusjūru, bet gan vairāk tieši. To viņš saskata ziemeļu, piem., vikingu mākslā. No dažādiem apgabaliem Eiropā iespaidi no Āzijas nonākuši, varbūt daudz lielākā mērā nekā citur, Baltijas jūras piekrastē un vispārīn ziemeļos, aizplūstot tālāk no šejienes līdz pašiem Alpiem.

Ieskats, it kā ziemeļu apgabals būtu kāds atsevišķs garīgs komplekss, atstājams utopijai, saka Stšigovskis. Viņš uz savu pētījumu pamata apgalvo, ka grieķu templis cēlies no koka mājas veida ziemeļos, ka no ziemeļiem nākuši ornāmenti, ko goti, lombardi, slavi aiznesuši uz dienvidiem. Tikai vēlāk, it īpaši no renesanses laikiem, tiklab baznīca, kā pilsgalmu kultūra un humānisms piedabūjuši ziemeļu tautas pārņemt Vidusjūras kultūru. Tomēr arī ne pilnīgi, un tā norisinās cīņa starp ziemeļiem un dienvidiem vēl šodien. Stšigovskis nāk pie secinājumiem, ka ziemeļos ir sava īpata māksla un ka tai ir savi sakari ar grieķu, irāņu un indu mākslu. To pierādot atklājumi no pagātnes koka mākslas Osbergā, bez tam gotiskā māksla, rokoko māksla un romantisms, varētu tūdaļ piemetināt, modernais ekspresionisms, kā par to domā Stšigovska virziena piekritēji. Gotiskā māksla liekoties radusies no Skandināvijas normāņu mākslas arhitektūras formām un, kas attiecas uz rokoko, tad pietiekoši neievērojot, ka šai mākslai saskatāmi priekšteči Augšāzijas turku dekoratīvā mākslā. Salīdzinot dažādās reliģijas, var uzrādīt elementus, kas liek vērot sakarus starp ziemeļiem un Irānu. Vispārīn ziemeļu tautu jēdzieni tiesībās, mākslā un reliģijā bijuši augsti, sasmalcinātām vērtībām. Ko vēlāk ziemeļi pārņēmuši no Dienvidjūras kultūras, ir bijis vienpusīgs. Romieši un vēlāk italieši tikai atkārtājuši zināmas grieķu mākslas formas, bet paliekot jautājums, kā grieķu formas pašas izveidojušās. Pārāk maz vēl pētītas ziemeļu lielā iecirkņa formas, kuņas nonākušas ziemeļu tautu gājienos uz dienvidiem.

Tā raksturojas viens uzskats par mākslas formu pagātni, vērojot to līdz mūsu dienām.

Otrs nostājas tam pretim un saka, ka problēma ir daudz sa-

senās Gallijas un visas Vakareiropas mākslā jauns vilnis, pilnīgi jauna māksla, kas valda līdz romāniskajam mākslas posmam 11. gadu simtenī. Šai vērošanā piedalās it īpaši franču arhologi, kas kopā ar citiem pētniekiem nāk pie slēdziena, ka franču māksla aizgājusi no grieķu-romāņu estētikas, uz kuŗas drupām radies jauns ideāls, kuŗš atkal Kārļa Lielā laikmetā cenšas atgriezties pie klasiskām tradīcijām.

Grieķu māksla balstās uz labi saskaņotiem samēriem, kas norāda uz labu proporciju nojautu, uz sasmalcinātu izjūtu. Tās tehnika cenšas panākt statuāro izsvērtību. Ķermeņa izteiksme grieķu mākslā tēlojas trīs mērijumu veidā un pārslejas pāri tiklab par arhitektonisko ornāmentu, kā arī par gleznisko izteiksmi. Tā sauktā helenistiskā māksla ir grieķu māksla, kas nākusi sakarā ar austrumiem. Romnieki šo mākslu sniedza tālāk. Austrumos dažādās rases, kā sīrieši, arābi, partieši, indusi no Gandāras saņēmuši tādus pašus iespaidus. Šī helenistiskā māksla iespaidojusi tālāk dažādās reliģiskās nozares — neopitagoriešu, Mitras sektes, un šī pati māksla devusi pirmos simbolus, tematus pirmā laikmeta kristīgai mākslai. Heleniskā māksla atslābst, zaudē savu spēku. Jau otrā gadu simtenī mūsu laikmetā novērojamas panīkšanas zīmes šai māklā.

Kā izskaidrot šīs pārmaiņas, ko apzīmē par dekadenci, par to var būt dažādos uzskatos, fakts tikai tas, ka helenisma panīkums strauji atsitas pret nākamo laikmetu, kuŗu tagad apzīmē par preromānisko un kuŗa rakstura pazīmes ir pavisam citādas, nekā klasiskajā mākslā atrodamās. Preromāniskā māksla ir galvenā kārtā vai gandrīz izrotājumu māksla — ornāmentāla, imāžinatīva. Ja grieķu māksla centās sniegt daiļumu, deva saviem darbiem grāciju, izsvērtību, preromāniskā māksla dabu deformē — nevis aiz neprašanas, saka šī laikmeta vērotājs Brejē (Louis Brehier) savā grāmatā „L'art en France“, bet gan aiz cita principa ņemesliem. Ornāments pārvēršas sarežģītos fantastiskos izstrādājumos. Jaunais mākslas laikmets — preromānisms — meklē bagātību materiālos, spožumu krāsās, bagātību ornāmentos un zīmējumos. Laikmeta audumi bagātīgi brodēti, manuskripti kaligrāfiski rotāti, ar vārdu sakot, izrotāšana ir šīs mākslas princips.

Kas no šī laikmeta pārnācis uz tagadni un pie tam nācis ne no rietumiem, bet gan austrumiem, par to valda dažādi uzskati. Bet vispīrms: vai varētu runāt par klasiskās mākslas dekadenci, kā to dara Brejē un daži citi? Vai helenistiskā māksla nav tikusi gandrīz apzinīgi atmesta?

Ja saka, ka klasiskā māksla izplatījies tālāk no Francijas un ka pārmaiņas, kas notikušas franču mākslā, atsaukušas tālāk

uz citām zemēm, tad vēl vairāk jājautā, kas ir šī jaunā preromāniskā māksla, par kuŗu tagad arvienu vairāk sāk interesēties? Arvienu vairāk top redzams, ka ieblakus klasiskai mākslai, ko ienesa Francijā romieši, galliem pastāvēja viņu pašu māksla, kuŗā dažādi elementi sniedzas atpakaļ līdz bronzas un pat neolitikas laikmetiem. To senāk pārāk maz ievēroja. Šī seno laikmetu māksla attīstījās tālāk, it īpaši tā parādījās rotas lietās, ieročos un keramikā, un tās raksturs ir pa lielākai daļai stilizēts ornāments. Tādu elementu, kas dzīvoja franču mākslā no seniem laikiem, ir ļoti daudz. Dabīgi jādomā, ka jaunais preromāniskais stils radās no šiem elementiem pašu gallu pagātnē. Tādi saplūdami vērojami pat reliģiskos mākslas darbos, kā tas redzams gallu-romāņu ornāmentos Pijas katedrālē, kur katedrāles pāvesta durvju apkārtne rotāta kristīgiem uzrakstiem no 5. gadu simteņa, un kur otrā pusē atrodams uzraksts vietējam dievam Adidonam par godu.

Ar tādiem sajaukumiem, kur saplūst dažādi pirmskristīgo laikmeta izrotājumi, rotātāji uzraksti ar seniem rakstiem atrodami daudz citās vietās, sevišķi Overņā un Beļģijā. Kā jau teikts, varētu šaubīties, vai ir notikusi patiesi klasiskās tradīcijas, romnieku kultūras pagrimšana un vai process nav ātrāk izskaidrojams ar tautas mākslas pieplūdumu lielākā spilgtumā. Katrā ziņā preromāniskā māksla lielā mērā tautas mākslas iespaidota.

Atliek jautāt, kādi citi iespaidi pienākuši klāt šos pašos rietumos? Pētījumi tagad gandrīz vienisprātis, ka austrumu māksla, tās ornāmenti un principi pavisam citādi, nekā klasiskās mākslas estētiskas elementi iespiežas rietumos no austrumiem. Iespaidi nāk no dažādiem pusēm, un Brejē šo jauno pieplūdumu rietumos uzskata par kādu vispārēju sacelšanos pret grieķu-romāņu estētiku, pie kam jaunais laikmetiskais mākslas posms atdzīvina tradīcijas no gadu tūkstošiem, kas bija eksistējušas, bet nebija varējušas izlauzties cauri klasiskajai mākslai. Iespaidi ir ļoti lieli jau pašā celtniecībā, kas redzami sāk pieņemt elementus no Sīrijas arhitektūras. Zīmējumu mākslā, it īpaši cilvēka tēlā, tāpat rodas liela pretešķība starp Grieķiju un austrumiem. Austrumnieciskā māksla skatās uz efektu. Cilvēka tēlošanā grieķu māksla centās dot skaistumu, kamēr austrumnieciskā māksla ir brīžam ar brutālu reālismu. No austrumiem nāk fantastiskie radījumi mākslā, kā sīnkss, grīfs, sirēna, kas visi kaldiešiem radīti, tīri dekoratīviem nolūkiem. Austrumi bija radījuši arī pilnīgi citādu ornāmentu mākslu. Šai mākslā valda ģeometriskais zīmējums, kamēr grieķu mākslā redzami dabīgi stādi un augu stilizējumi. Austrumu mākslā pat cilvēks pārvēršas par ornāmentu. Asīriešu izcilņi pāriet salanīdu audumos, tie nāk tālāk uz rietumiem, patī grieķu-romnieku

māksla saņem iespaidus no Kaldejas. Senu senie ornāmenti austrumos pārnāk mozaikās Gallijā, Britānijā, Spānijā, Afrikā un Itālijā. Tā redzam austrumnieku mākslas sajūtu un austrumnieku formas ieplūstam visā Vakareiropas mākslā, kas palīdz rasties jaunam mākslas posmam preromānismā.

Cits ieplūdums rietumu mākslā, kā jau ieminējāties, nāk no ziemeļu tautām. Tas iet uz dienvidiem, un šo iespaidu apzīmē par barbaru ietekmējumu. Pārmaiņas mākslineciskā darbībā un izjūtā ienāk arī no šīs puses. Atradumi kapos rāda, ka šī barbaru māksla bijusi bagāta ar savu oriģinālu izteiksmi, pavisam citādu, nekā tā sastopama klasiskajā mākslā. Šīs barbaru mākslas galvenais sastāvs ir ornāmenti, kas izstrādāti, gravējot vai radot fili-graniskus rotājumus, pie kam tie vienmēr ģeometriski un ir oriģināli savā tehnikā. Starp citu novērojama stikla pielietošana izrotājumos, kā tā vēlāk attīstās ļoti plaši visā Eiropā un laikam nonākusi arī pie mums. Ziemeļtautu staigāšanas laikmetu rotas lietu mākslinieciskos darbus gribēja senāk uzskatīt par tādiem, kuŗu dzimtene ir šo tautu zemes. Domāja, ka tās ir ģermāniskās tautas kā franki, burgundi un goti, kas radījuši zeltkaļu darbus vai vispārīm izrotājumus un ka tie bijuši radniecīgi šo tautu ģerbu izrotājumiem. Tad nāca jauni atradumi Krimā un Ungārijā, kas pierādīja, ka šī māksla ir daudz tālākām saknēm. Izrādījās, ka šie ziemeļtautu barbariskie mākslas darbi ir atdarinājumi pēc daudz vecākiem mākslas veidiem, kur tie bijuši ļoti izkopti, daudz augstākas tehnikas un attīstītas stilistiskas saprašanas radīti. Barbariskās mākslas elementiem atrada krāšņus priekštečus Sibīrijas un Turkestanas zeltkaļu darbos, skitu, sarmātu un turku kapos. Tās bijušas nomadu tautas, kas ilgākus laikus jau pirms mūsu laikmeta iespaidojušas tiklab Ķīnas mākslu kā Irānu un rietumus. Tā tad blakus austrumu dekoratīvai mākslai ar tās strāvām un īpatnībām nāk vēl otra — nomadu tautu māksla no Āzijas, kas plašā straumē nonāk Eiropā.

Kādi bijuši sakari starp tautām Āzijā, nomadu ciltīm Centrālā Āzijā ar Irānu, ar Mesopotāmiju, ir cits temats pētījumiem, bet paliek spēkā, ka no šīm apkaimēm Āzijā ienāk Eiropas mākslā ģeometriskie stilizējumi, tehniskā dekorācija zeltkaļu mākslā, audumos, paklājos u. t. t. Varētu varbūt teikt, ka šīs dažādās strāvas beigās saplūst kaldiešu un asīriešu mākslā, kas nonāk ar tautu ieplūdumiem 5. gadu simtenī rietumos. Jau minētais Stšigovskis izceļ šo ieplūdumu nozīmi, bet liekas, to iespaidu pārspilē. Pret to ceļ iebildumus prof. Bejē, aizrādīdams, ka grūti noteikt, cik tālu šīs barbaru tautas iespaids iet un vai Vadusāzijas nomadu ciltis nav savukārt, un varbūt vēl vairāk, saņēmušas iespaidus no

kaldiešiem un sīriešiem. Katrā ziņā zeltkaļu darbi ar piestiprinātiem, it kā pienaglotiem izrotājumiem, liekas, nāk no Mesopotārijas. Irānā šī tehnika pārvērtusies par istu tautas mākslu. Tā tad ierobežojot Stšigovska ieskatu, kas sniedzas pārāk tālu un grib atstāt pārāk lielu vietu barbaru iespaidam, paliek tomēr fakts, ka Mazāzijas māksla, māksla no Asīrijas un Irānas ieplūst Eiropas mākslā, kur tā sastop līdzīgus elementus tautas mākslā. Tā var saprast, ka pastāv ornāmentālā mākslā līdzības starp Āzijas nomadu ciltīm un Halstattes vai Latēnas laikmetu mākslu.

Tas viss bija jāatzīmē, lai nerastos romantiski pārspilējumi, kad apgalvo, ka atsevišķām tautām bijusi visai īpata māksla, ko mīl pat apzīmēt ar jēdzienu „nacoināls“. Pagaidām pat no šīm galvenām līnijām, kas redzamas pētījumos par Eiropas vecās mākslas attīstību, nevar saskatīt daudz tādu atklājumu, kas liecinātu par mākslas elementu lielu patstāvīgu īpatību un to veidošanos kādā šaurā lokā. Tās ir dažādas tautu grupas — un pie tām netiek vien Eiropā, bet, šķiet, vēl vairāk Āzijā, no kurām nāk ievērojamā kārtā izrotājumu māksla, daudz ornāmentu, ornāmentu daļas. Ja agrāk domāja, ka, piem., goti devuši savu mākslu tālāk, tad tagad skaidrs, ka tā ir patiesībā skitu un sarmātu māksla, kurai pa daļai piejaucas grieķu mākslas iespaidi. Tie sastopami vēlāk pie ģermāņu ciltīm un ir no tām pārgājuši uz Baltijas jūras tautām, kā skandināviešiem un arī Baltijas austrumu piekrastes iedzīvotājiem. Patiesībā tā ir sarmātu māksla, kas 5. gadu simtenī pārplūst pāri Eurāzijas ielejai no Atlantikas okeana līdz Sibīrijai, kas tālāk nonāk ar barbariem ģermāņu kapos, lai tie būtu goti, franki, lombardi vai vandaļi.

Sakars starp Āziju un Eiropu saredzams ļoti labi skaistajos zelta darbu izstrādājumos, kas atrasti Ungārijas kapos un taisni no šiem darbiem var redzēt, ka vēlāk, kad iespaidi nonāk pie Eiropas tautām, tie nobāl, un izstrādājumi, kas te atgādina senās formas, ir gandrīz nevērtīgi atdarinājumi. Jaunajā preromāniskā estētiskā virzienā redzam dažādas pastrāvas un novirzienus, kas 5. gadu simtenī attīstās ar lielu sparū un tā izpaužas kopējā pretstrāvā pret klasisko mākslu. Līdz ar Eiropas dažādo cilšu un tautu sakustēšanos rodas Eiropā it kā naids pret grieķiski-romānisko kultūru, ja negribētu pat domāt, ka arī šai gadījumā politiskais naids, cīņa pret romiešu varu, rada savu māksliniecisko politiku. Brejē domā, ka tas tā nav un it kā barbari, lai tie būtu kādi būdami — vizigoti vai burgundi, allamaņi, Lielbritānijas ķelti — cienījuši Romas impērijas kultūru, par kuras turpinātājiem un mantiniekiem barbaru ciltis sevi uzskatījušas. Bet saprotams, ka šo dažādo cilšu un tautu tradīcijas un jūtas arī pašas radīja savas

māksliniecisko novirzienu sastāvdaļas, izplatīja savus ieskatus, savu veidu ģērbties un savus īpatus mākslas paveidus. Tā varēja notikt, ka barbaru tautu augšana nozīmēja tai pašā laikā vecās kultūras atslābšanu. Par to mūs pārlicina dažādie pētījumi, kas izdarīti pēdējos gados Francijas un Beļģijas senvietās, it īpaši senos kapos. Tā, par frankiem Beļģijā runājot, pētnieki domā, ka tie nav pratuši mājas celt, tie meklējuši tikai labas ganības un zemes, ko varētu vieglāk apstrādāt. Citi pētījumi rāda, kāda nozīme bijusi Sīrijai ar tās stipriem semitiskiem piejaukumiem un ka no šejienes tirdzniecībā pa Vidusjūru, kas attīstās ļoti dzīvi, nonāk iespaidi kristīgās baznīcas dzīvē rietumos. Dažādi teksti un citi senatnes pieminekļi rāda, cik dzīvi bijuši šie sakari starp Sīriju un Galliju. No Sīrijas ieplūst Francijā svēto relikvijas, leģendas, apokrifie nostāsti, kuņus pārtulko ar pašu sīriešu palīdzību latīņu valodā un var teikt, ka viss lielais viduslaiku posms rietumos dzīvojis no šiem austrumos radītiem nostāstiem. Pa šo ceļu ienācis toreizējā Eiropā Kristus tēls, reālistiski pie krusta veidots, un citi temati. Sīrieši ir tie, kas ievēd Gallijā persijas audumus no Ēģiptes un Bizances. Tāpat daudz iespaidu nāk zilonkaula izstrādājumos, diptikās, iesējumu izrotājumos, koptu un sīriešu darbos, kuņus vēl tagad var atrast baznīcas mantās Arlā un citur. No dažādiem daiļamatnieciskiem darbiem, kas uzskatāmi par Sīrijas mākslas atvasēm vai par tiešiem atdarinājumiem, sevišķu vērību pelna zeltadarbi un darbi sudrabā, kādus Sīrijā izgatavoja dažādās vietās. Tur izgatavoja rotas, biķerus, kasetes ar dažādām figūrām un scēnām kristīgās ticības garā. Bet ne tikai Sīrijā strādāja izvešanai rietumiem: tepat attīstījās patstāvīga rūpniecība, kas izgatavoja darbus tai pašā stilā. No šī laikmeta nāk apzīmējums „ars barbaricaria“, ar kuņu apzīmēja zelta un sudraba inkrustācijas metālos. Klosteņu nozīmi var saskatīt visos šajos sakaros mākslas gaitās, baznīcu būvē, romāniskā arhitektūrā. Francijā ieplūst arī iespaidi no Īrijas, kuņu arvienu vairāk uzskata par sintezes radītāju starp barbaru un austrumu iespaidiem un kuņas ornāmenti pārsniedz laikam visus citus ar savu bagātību un dažādību. Šai ornāmentikā sasniedz augstāko pakāpi visu dzīvo formu stilistiskā pārradišana. Īrijas mākslas iespaids uz rietumiem ir liels. Merovingu laikmeta Gallija ir pilnīgi šīs ornāmentālās gaumes pārņemta, kuņā, kā jau aizrādīts, ieplūst ietekmējumi no dažādām pusēm. To var redzēt no rotām, audumiem, manuskriptiem, to kaligrafiņas un manuskriptu izdaiļojumiem. Visa merovingu laikmeta māksla ir naidīga klasiskajai mākslai. Izdaiļošanas māksla ieņem pašu augstāko vietu un iespaido visas pārējās mākslas nozares. Darbi, kas strādāti Eiropā, mazāk izdevušies, jo amatnieki, kas tos darinājuši, nav bijuši tik veikli. Merovingu

laikmeta zelta darbu amatniecība to rāda vislabāk, jo tā brīžam tīri bērnišķīga un visa vērība piegriezta bagātiem materiāliem, spilgtiem spidekļiem; visbiežāk redzamas rotas lietas, kas pagatavotas no vienkāršiem metalliem. Savs raksturs, protams, bija arī šiem priekšmetiem. Uz diezgan neveikli izstrādātiem audumiem, kuŗos nu drapējas Eiropas cilvēks, pat vienkāršo metālu primitīvie izstrādājumi spīdējuši un apmierinājuši tā laika garžu.

Vēlāk rodas citi iespāidi, citas strāvas un dažādo strāvu stilu saplūšana, vai arī dališanās. Pamats tomēr paliek no agrākā, un tā visos vēlākos laikos līdz mūsu dienām var redzēt, ka Eiropas mākslas senākie avoti vēl lielā mērā noteic mākslu un tās psiholoģiju tagadnē.

REDAKTORS JĀNIS GRĪNS

1.

No daudzām vērā liekamām Antona Austriņa mācībām šoreiz prātā nāk viena: neraksti priekšvārdu, netaisnojies, nemēģini iepriekš noskaņot lasītāju labvēlīgi, nelūdies žēlastības. Kā daudzi citi godā turami padomu lukturi, arī šis atspīd atmiņu kambarī taisni tai brīdī, kad esmu nolēmis rīkoties pavisam pretējā garā: gribu pazemīgi un viltīgi aizrādīt, ka šai rakstā nav jāmeklē Jāņa Grīna darbu kritisks un vēsturisks novērtējums, jo lasītāju priekšā nevaru nostāties literatūras zinātnieka mundierī, bet gribu Daugavas nopietnās zālēs pa paradumam parādīties vaļīgā un raibā kamzoli. Grīna plašās un daudzpusīgās darbības novērtēšana arī nepavisam nav mana raksta nolūks, tas domāts tikai sveicienam, šķīroties no redaktora, ar kuņu desmit gados pārdzīvots tik daudz jauku brīžu. Gluži kā Franču akadēmijā, kad krēslā apsēžas jauns nemirstīgais, — teica Veronika Strēlerte, izdzirdusi par maniem nodomiem. Apmēram. Parīzē gan jaunais tiek sēdus tikai mirušā vietā, ko tas tad slavina, un kāds no dzīvajiem savukārt iepazīstina augsto sapulci ar jauno akadēmijas krēsla apdzīvotāju. Jānis Grīns, paldies Dievam, vēl spirts un vesels, pašā spēku briedumā un mundrumā, un pats arī noturējis īsu, bet kodolīgu viena teikuma uzrunu Jānim Kadilim Daugavas decembra burtnīcā, lūgdams līdzstrādniekus viņam dāvāt uzticību un atbalstu. Varētu, varbūt, sarīkot aizgājušam literatūras ģenerālim parādi: visi līdzstrādnieki un lasītāji sapulcējas, nostājas rindā, noliecas karogs, nodun lielgabals. Bet ne karoga, ne lielgabala mūsu žurnālam nav, un pēdējā skate arī jau patiesībā notikusi, un, kā jau gara dzīvē, tā ir bijusi simboliska, neredzamu ļaužu kopā sanākšana, — Daugavas pagājušā gada divpadsmitā, Grīna vadības simts divdesmitā grāmatā, kur redaktors griezies pie spalvas kaņepulka ar atvadu vārdiem. Tādēļ lasītājiem un rakstītājiem nav jāuztraucas, viņiem nav jāsteidzas uz Teātra bulvāri, parādes pie Valtera un Rapas nama nebūs. Atlaidieties mierīgi dīvanā. Būs tikai viegls atmiņu un pārdomu stāstījums.

Redaktoram jābūt vispusīgam, jājūtas kā mājās dažādās disciplīnās, jāizjūt jaunradītāja gara strāvošana, noslēpumainie un netveramie fluidi, kas lidinās no īpatņa uz sabiedrību, no pagātnes uz tagadni un nākotni. Grīns ir dzejnieks, stāstu un lugu rakstnieks, skolas grāmatu sastādītājs, viņa spalva izritinājusi humoru, viņš rakstījis par grāmatām un teātra izrādēm, tulkojis Aischilu

Jānis Grīns

un Lope de Vega, un visās šais nozarēs viņam ir bijis sakāms savs vārds, un viņa garam bijušas saprotamas vēl daudzas citas jomas, kurās viņš pats nav aktīvi darbojies. Par dažām jau jārūnā pagātnes laikā, citās Grīns darbojies rosīgi taisni pēdējos gados. Un visur viņam bijusi tāda delikāta mācēšana, par redaktoru palikušam, neuzmākties ar savu uzskatu nemaldību, kas taču bieži vien būtu bijis tik viegli, jo viņa piedzīvojumi bija lieli, zināšanas bagātas un domas spodras, un bija arī vara un spēks. Pavisam militāri stingrs Grīns ir bijis visus desmit gadus pret sevi pašu: Daugavā viņš piedalījās tikai ar recenzijām un isām piezīmēm par laikmeta parādībām un uzdevumiem, ar jutīgām nākotnes notikumu prolegomenām. Tā cilvēks, kas iestājas ārzemnieku leģionā, aizņemoties kareivjiem domātus vārdus no Alfrēda de Viņjī, te varētu

runāt par redaktora kalpību un diženību, servitūde et grandeur. Kungs un kalps — kā arī gan katra cita darba darītājs, kas darbā ieliek dziļāku domu un sprauž noteiktus mērķus.

3.

Atziņās Jānis Grīns saka par sevi: „Esmu no dabas savāds entūziasma un skeptiķa maisījums.“ Tas arī citiem licies esam zīmīgi un pareizi. Pēteris Ērmanis, kas jau Ritumā 1924. gada jūlijā redzīgi uztvēris un visai pilnīgi aptvēris Grīna raksturīgākās īpašības, runā par pesimisma pilnu ironiju, rūgtu skepticismu un kaislu pieķeršanos dzīvei, „īpatnēju mīlestību uz dzīvi un viņas burzmām un ņugām.“ Grīna mākslinieka raksturā, šķietami aukstā un mierīgā, slēpts daudz, paviršam redzētājam nesaskatāma temperāmenta. Viņš viegli spēj iedegties, sajūsmināties; kaut kas no jaunības gadu romantikas viņā vēl vienmēr. Tikai rūgtā, vēsā skepse šo kvēli allaž izdzēš. Šis temperāments arī tas, kas Grīnu vienmēr piespiež „sevi mīlēt tādu, kāds viņš būs rit.“ Un tālāk: Grīns „savā īpatnībā laimīgā kārtā spēj sintezēt skeptiski vērojošo un nemierīgi meklējoši alkstošo.“ Ar Grīna pašatzīšanos iesāk savu apcerējumu arī Līgotņu Jēkabs (L. Bērziņa rediģētā Latviešu literatūras vēstures V sējumā, 381. lp.).

Jāņa Grīna sajūsmas romantiskos uzbangojumus un atslābumus piedzīvojuši un pārdzīvojuši daudzi rakstnieki. Grīna uzmodinājumi palīdzējuši daudziem atrast ticību, apzināties savus spēkus, plašāk izplest spārnus. Ja viņus nav sagrābis iedomības velns, arī nakts vēsums, kas iestājas pēc svelmainas dienas, neko nekaitē garīgai veselībai, tikai atgādina, ka pilnība ir grūti sasniedzama, ka arvien jācenšas un jāstrādā. Iztālēm viņus pavada draudzīgas acis, jo Grīns savus atradeņus un audzēkņus pavisam neaizmirst, tā, — mazliet vaļīgā salīdzinājumā, — atgādinādams tos laipnos džentlmeņus, kas savām bijušām un atstātām sirdsdāmām uz vārda vai dzimšanas dienu allaž aizsūta pa puķu pušķim.

Tāds sajūsmas un mūžīgas jaunības avots ir manta, kas nemama valsts aizsardzībā. Grīnam ir vai visas laba redaktora īpašības: viņš spēj lielksmoties par jaunu dzejas puķi, bet spēj arī gluži aukstasinīgi izpētīt tās saknes, augšanas īpatības un nākotnes izredzes. Te labvēlīgi iedarbojas nevien skepse, kas apjēdz visu pasaules krāšņumu nevirtoto vērtību, bet arī Grīna zināšanu un tieksmju daudzpusība, plašā ļaužu pazišana un ilgā darbība dažādos dzīves laukos. Nav arī jāaizmirst, ka dzejniekam un temperāmenta cilvēkam aiz muguras stāv skolotājs. No tā šaurā skolmeistara gara, kas labprātīgi piesien pats sevi pie nedzīvā hurta, Grīnā gan nav ne kripatiņas, bet kādas īpašības, kādas mācības no

ilgā mācīšanas, labošanas un vadīšanas darba tomēr būs palikušas. Un tās nav nekādas sliktās īpašības, kamēr viņu valkātājs cenšas pēc līdzsvara un disciplīnas nodibināšanas, kamēr tās audzina raksturu un gribu uz darbu. Tās godam pildījušas savu lomu arī latviešu rakstniecībā, kur tik daudz spēcīgu personu no skolotāju ģintis. Šai ģintij bija savi vēsturiski uzdevumi un nebija nevienas citas, kas būtu varējusi stāties tās vietā. Nu skolotāju rakstnieku cilts atdusas smiltis, latviešu zināšanu un iespēju apvāršņi pavērušies tik plaši, ka žilbināt žilbina; no pazemīgās idilles izaug eposs, traģēdija, varoņdziesma; bailīgam sliekšņu mīnātājam dotas rokā zelta atslēgas uz noslēpumu pilim, kam gals tik mūžībā. Arī pats Grīns jaunajā valstī izmantojis jaunās iespējas un apbruņojies ar zināšanām, kādu tam jau agrāk bijis liels kuplums, arī formāli, ar jurista diplomu, tā iesaistīdamies jaunajā latviešu ģintī, kur ikdienišķs kļuvis tas, kas senāk bija bijis nolemts tikai pārdrošniekiem un laimes lutekļiem. Un tā viņš var nostāties par gredzena saslēdzēju, par divu vēsturisku posmu saliedētāju rakstniecības dārznieka darbā. Par rakstniecības dārznieku Grīns godina Teodoru Zeifertu (Kārļa Egles sakopotā krājumā Zeiferta piemiņai. 213. lp.) un ar līdzjūtību piemin, ka Zeifertam stipri būs sāpējuši pārmetumi par skolotāja, seminārista, ķesteru garu. „Zeiferts bija īsts skolotāja tips, proti tai nozīmē, ka mācīties un mācīt viņam līdzsvarojās vairāk uz otru, pēdējo pusi. Citiem vārdiem, viņš nemācījās zināšanu dēļ vai lai tās turētu pie sevis, bet gan darba dēļ — lai tūdaļ mācītu tālāk kā prazdams un cik spēdams.“

Arī Grīns, kas tagad tuvojas klasiskajam pussimta sliekšnim un briedumam, nekad nav turējis savas darba pieredzes un atziņas zem pūra. Skolotājs, audzinātājs Grīns ir bijis, šo vārdu visjaukākā nozīmē, arī Daugavā, — gan rakstnieku valodu labodams, gan jauno acīm uzburdams lielus mērķus, ierosinādams auglīgas idejas un noskaidrodams profesijas grūtības un pienākumus. Daudziem jaunsniegumiem viņš stāvējis kūmās. Viņš ir bijis Valtera un Rapas firmā augsti vērtējams lietpratējs un padomdevējs skolas grāmatu lietās, bet tikpat labs lietpratējs bijis arī sarežģītā mākslinieciskā jaunradišanas pasaulē, kur vēja vietā bieži jauzver un jānosaka tikai elpa un kur nav jālido uz aeroplāna varenām plāksnēm, bet ar vārīgiem tauriņa spārniem. Daudzu jomu pazīšana un dažādu darbu ietekmes, sajūsma par jauniem un cienība pret veciem, dedzība un iecietība, un daudzas citas noderīgas īpašības un mākas palīdzējušas kuģiniekam laimīgi novadīt pa Daugavas straumi simts divdesmit laivas ar bagātu kravu.

Daugavas redaktors ir godājis kā nākas sentēvus un tēvus, saskatīdams viņu sirdsskaidrībā, ticības spēkā un latviešu valodas

spodribā zelta vērtības, bet galva pašam bieži bijusi nemierīgu un niķīgu domu pilna, jo ārēji rāmajā pasmagņājā kabineta vīrā Zemgales Dievs ieputinājis priecīgi grēcīgas dzirkstis, ilgas pēc zemes priekiem un zobgalību par pārmērīgi gludiem un godīgiem ģimjiem, kādēļ Jānim Lapiņam (krājumā Laikmetīgais un mūžīgais, 124. lp.) pie brāļiem Grīniem pagrūti sameklēt lielā bajaran stila pazīmes un jāizlīdzinās ar apstiprinātāju negāciju: „Arī Grīniem netrūkst augsto tematu un svinīgās izteiksmes.“ Tāpat kā Jozefam Nadleram, kas vācu literatūru aplūko pa novadiem un ciltīm, arī latviešu reģionālo ietekmju pētniekiem bieži jāatzīst, ka viena vai otra īpašība nav sastopama tikai vienā zināmā apgabalā. Vismaz integrālā substance vienā personā ir reta.

Grīna prātu, kam liels vēriens, daudz nokrāsu, nebaida nekādi asumi, nekādas ērmības. Nepatik viņam ērmošanās ērmības labad, meklēti un izmociāti asuma vaibsti, bet patiesīgs cilvēks var sludināt bezdievības un pasaules sagraušānu, var būt aplipsis ar trūkumiem. Neiecietīgiem ļaudīm pavisam sveša ir tolerance, ar kādu Grīns izturas pret pretiniekiem — viņš nenopels pretinieka spēju, ja būs tādas reiz atzinis. Cilvēks jau gaužam reti līdzinās Amsterdamas juveliera noslīpētam dimantam, rantis viņam dažādas, — lūk, tā pagalam nejdzīga, bet tā pelna apbrīnošanu. Grīns ir spējīgs sekot angļiem: angļu ķēniņš, izdzirdis par opozīcijas līdera slimību, skubina sūtni uz niknā zaimotāja mājām, lai izteiktu viņam līdzjūtību un vēlēšanos dzirdēt viņa neganto balsi veselu. Arī franču Action Française vīri nevilcinājas ne brīdi ar slavinājuma vārdiem, ja pretinieka talants tādus pelna. Tikai viņi gatavi kauties arī darbos un mierīgu sirdi trieks pāri ēnu upei katru, kas nostājas ceļā viņu idejām. Tik skarbu konsekvencu pildītāju latviešu mākslas saimē pavisam maz. Tāds nav arī Jānis Grīns. Viņš neaicina uz asins izliešanu, ko dara spīdošie spalvas un zobena bruņinieki Dodē un Morass, bet arī viņam patik līdz galam izdomātas domas un cieta apņemšanās aizstāvēt tādas domas saulei spīdot un krusai krītot. Nekam nav derīgi pogās pārlejamie ļautiņi, — runājot simpātiskā un ērmīgā nelaimnieka Ģinta likteņa valodā. Kas sludina vienu un dara otru, kas ar cēliem vārdiem apslēpj sīkus darbus, liekuļo, tērpjas burvja plīvurā, tas ir Grīna lielākais ienaids. Interesantu Grīna neieredzamā cilvēka ideāltipu savā jaunajā atmiņu portretu grāmatā sakonstruējis Ērmanis. Tāds plukata ir „biedrs kādā okultistu pulciņā vai biedrībā, kur cienī Indijas mistiku; viņš priecājas, ka viņa bērni pamatskolas vecumā var iespiest dzejolišus vai skicītes kādā žurnālā; viņš grib, lai raksta par viņa, teiksim, piecpadsmit gadu darba jubileju; un beidzot adreses uz aploksnēm viņš raksta piemēram šā: Bērziņš kungam Lat-

vijas Vēstnesis kantorī.“ Ērmanis, kuļa acu redzīgums un ausu dzirdīgums allaž atsauc atmiņā Fenimora Kūpera indiāņus, lielajiem ticības dogmatiem pievienojis sīkākas svītras, kas visai labi raksturo Grīnu. Te nu ir kaut kas, varētu sacīt, paidagōģisks: nerādies manā klasē mistiskā māža kapucē, atceries, ka kungs no uzvārda prasa ģenetīvu, un nesvini pārāk bieži jubilejas. Viss pārējais ir atļauts, un ja latviešu zeme ar mātes pienu būs tev piešķīrusi kādas dāvanas, es tev palīdzēšu, kur un kā vien varēšu. Kā redzams, Grīns pieder pie audzinātāju grupas, kas sludina vislielāko brīvību, ja vien ievēroti daži literatūras konstitūcijas pamatnoteikumi, kas gan tad arī jāpilda kā granītā iekalti baušļi.

Granītā iekalts pirmais pants: „Raksti pareizi latviski!“ Ērmaņa atmiņu grāmatā attēlots Mauna Loa vai cita kāda dienvidu vulkāna izverdumam pielīdzināmais dusmu pērkons, kas gāzās pār Aleksandra Čaka galvu un Latvju Strēlnieku prospektu ar nōminātīvā sastingušu titulu, aizskanēdams līdz Valtera un Rapas milzīgā veikala visattālākiem kaktiem. Ārā izgājuši mēs visi trīs vēl ilgi mēmi čapstinājām lūpas, kā Burtnieku ezera krastā izmesti plauži. Grīns bija bijis dusmīgs! Tas bija tik briesmīgi kā grieķu traģēdijā.

Un tur ieplaiksniņās arī mirdzoša zvīgna no Don-Kichota smadzeņu graudiem, jo divdesmitā gadsimteņa latviešu valodas jūklī noteiktības meklēšana visos sīkumos likās esam līdzīga svētam ārpīratam.

4.

Jau pieminētās Atziņās Jānis Grīns runā par savu slinkumu, kam viens no lielākiem ienaidniekiem esot rakstīšanas procedūra. Ar tādiem sliņķiem viegli varētu uzcelt jaunu pasauli, tik viņi darbīgi. Ar savu nemitīgo rosmi Grīns, tāpat kā viņa Rūjienas darba biedrs Arvēds Švābe, pieder pie ļaudīm, kas sūtīti pasaulē par mūžīgu pārmetumu un brīdinājumu visiem patiesiem sliņķiem. Un darba mokas, pašas pūles, tās jau cilvēkiem paradīzē piespīestas grēka sodībai, bet, darbam pie laimīgām beigām nonākot, mocības pārkūp saldās atmiņās, kas paveikto darbu paceļ varoniskā plāksnē.

Tā arī Grīns, dažādus manuskriptus un korrektūras lasīdams, vēstules cauri skatīdams un ciemiņu runas uzklaušīdams, būs ar labpatīku novērojis Daugavas straumi pieaugam. Vairāk gan ticams, ka viņam nemaz nebūs bijis laika pārdomām un tikai tagad, no zināma attāluma, viņš būs īsti ieraudzījis, kas pa desmit gadiem noticis.

Var sacīt, ka pa desmit gadiem izveidojušās tradīcijas, žurnālam ir seja. Šīs tradīcijas nacionālo vērtību audzēšanā un uzkrāšanā, nacionālās kultūras padziļināšanā un paplašināšanā, tāpat kā

galvenie darba principi, var cerēt uz ievēriību un sekmēm arī nākotnē, jo šim mantām cēlusies svētība.

Sena ieskaņa dunēdama un šalkodama nāca līdz jau pašam žurnāla nosaukumam. Kādreiz jaunībā Grīns sarakstījis jauku dzejoli par lielo straumi, un, lūk, vēlāk vārds pārvērtās par simbolu, par jaunlaiku mītu. Daugavas 1928. g. pirmā burtnīcā redaktors solījās dot telpas „katrai jaunai un vērtīgai domai, jo noslēgties viena virziena rāmjos latviešu apstākļos gandrīz nav iespējams. Ticam, ka kopīgā darbā mūs apvienos Latvijas valsts, latviešu tautas rakstniecības gaišas nākotnes doma.“ Un 1937. g. pēdējā burtnīcā tas pats redaktors atvadīdamies var konstatēt, ka nospraustos virzienos zināmi panākumi sasniegti. Patiesībā būtu jārunā par lieliem panākumiem.

Laiku pa laikam redaktors Grīns ir sacījis kādu vārdu, lai uzturētu možāku garu un iezīmētu stingrāk galvenās līnijas. Viņš atceras Ibsena domas, ka katrai paaudzei sava taisnība. Jaunā nāk ar savu, kas vecajai bieži vien liekas esam netaisnība. „Vecā liela ar savu māku, nosvērtību, dzīves varu, ko tā parasti tur rokās, jaunā tai pretī stāda savu jaunumu — un uzvar. Tāds dzīves likums.“ (7. 1928.).

Redaktors Grīns skatās tālāk par sētām un žogiem. Raini pieminēdams viņš saka, ka „Raina mūžs un darbs guļ kā zelta sija Latvijas valsts ēkā“ un ka „Rainis nav atdodams partijas, bet tautas piemiņai.“ (10. 1929.). Viņš apsveic Čaka Poēmu par ormani (12. 1930.). Viņš brīdina no provinciālisma: nenoslēdzieties no Eiropas! (1. 1931.). Brīdina no mākslas līmeņa pazemināšanas, bet iedrošina ar individuālisma un kolektīvisma sintezi nākotnē. „Un tādā gadījumā radošo mākslinieku un viņu darbu istu cīnītāju uzdevums ir sapratīgi atsacīties no pārspilēta individuālisma, bet reizē stāvēt un cīnīties par mākslinieka radītāja brīvību (3. 1932.). Rakstniecībai „jāiet dzīvei līdz, jāmainās. Un atjaunotne ved, starp citu, arī caur nopietnām zinātniskām studijām.“ (6. 1932.). Jānoskaidro satura elementi — vispārcilvēciskie, individuālie, nacionālie, laikmetīgie, sociālie. (9. 1932.). Redaktors Grīns gadu maiņā uzsauc: „Jaunie rakstnieki, spraudiet sev augstākus, lielākus mērķus, ņemiet grūtākus tematus!“ (1. 1933.). Viņš novēl augt arī dialekta rakstniecībai, kā papildinājumam lielā koka zaram. (5. 1933.). Viņš gaida jaunu, noteiktu latvisku kultūras politiku, jo pirmos pastāvēšanas gados Latvijā tādas nav bijis (6. 1934.). Apsveic jaunu literatūras vēsturi (12. 1934.). Pēc vēsturiskām pārgrozībām ierauga latviešu dzeju ceļa jūtis, pārejā no individuālās uz kolektīvi tautisko dzeju, kas izpaužas liro-episkās formās (1. 1935.). Atkal jaunā gadu maiņā prasa latviskā, nacionālā kul-

tūras satura padziļināšanu. „Mums netik lielo vārdu velta valkāšana.“ Lai „ar mūsu svētākajiem vārdiem neviens neaizsegtu savu garīgo kūtrumu.“ Jāmeklē jauna talantu maiņa (1. 1936.). Un vēl vienu gadu vēlāk dzirdami stingri un lepmi vārdi: „Diletantiskais nav latvisks, latviskais nedrīkst būt diletantisks. Ikviens latvietis, kam īsta nacionāla pārlicība, vēlēšies, lai mūsu kultūra būtu latviska un lai šī latviskā kultūra būtu cik vien iespējams augstvērtīga.“ Šo uzdevumu sasniegšanai kaitīgs ir „konjunktūras diletantu bars“ (1. 1937.). Virzas Jauno jundu Grīns apsveic par pravietisku grāmatu. „Tā vēl neviens nebija uz mums runājis!“ (3. 1937.). Un no jauna atgādina: „Neaizmirsīsim vienkāršākās patiesības! Mākslā, vairāk kā jebkur citur, ir nozīme īpatai apdāvinātībai jeb talantam, ko nevar atvietot.“ Talanti dzimst reti, kādēļ „viņu atrašana. pabalstīšana un saudzēšana ir pati pirmā, augstākā mākslas politikas gudriība.“ Piemirsta patiesība, ka „augstu jācienī lielie mākslas darbi, klasiķu darbi“ (7. 1937.). Un beidzot sveiciens jaunai dzejniecei Veronikai Strēlertei, kuŗas talanta cieņītājs Grīns bijis no paša sākuma. „Varam no sirds priecāties par īstu un gatavu dzejnieci.“ Un atvadu vārdi redaktoru maiņā. Pieminēdams jau citēto 1928. gada programmu (par vienotāju Latvijas valsts, tautas un rakstniecības nākotnes domu), Grīns dibināti norāda, ka plašajā platformā var saskatīt „vienota nacionāla darba principus“ (12. 1937.).

Redaktors arvien saucis uz augšu, uz lielākiem mērķiem. Daugavas, jūras, laika šalkoņa veļas pāri cilvēku likteņiem. Pavisam vienkārši Grīns uzzīmējis lielo vēstures pārmaiņu plūsmu pamatskolai rakstītā Pirmā vēstures grāmatā. „Cilvēka mūžs nav garš: viens agrāk, otrs vēlāk tie mirst. Bet arvienu dzimst un aug jauni, kas stājas aizgājušo vietā. Līdz ar laika plūsmu un paaudžu maiņām cilvēku dzīvē notiek pastāvīgas pārgrozības. Arvienu cilvēki cenšas savu dzīvi visādi iekārtot labāk, ērtāk. Vispār ņemot, tas viņiem arī izdodas, gan ar lielām grūtībām un cīņām“ (6. lp.).

Un augstākā domu mājoklī, no šīm pašām domām iziedams, Grīns paceļas rakstā Par nacionālo Erōtu (Jāņa Lapīņa sastādītā krājumā Jaunais nacionālisms), risinot tālāk pavedienus par pārvērtību neizbēgamību, varoņdarbu dzenuļiem, dzīves jēgu. Tur viņš, atsaukdamijs uz Platōna Dzīrēm, kur spriests par cilvēku varēnām dziņām pretī slavai un nemirstīgam vārdam, runā par īpatņa un tautas likteņiem. „Tautā ir mūsu, tas ir, viņas locekļu skaistums, nemirstība un piemiņa. Ja pilnīga nemirstība nav cilvēkiem lemta, tad relatīvā un pie tam vienīgā ir tā, kas var eksistēt tautā. Tautai varam veltīt visus savus lielākos darbus. Un viņa arī ir vienīgā, kam vērts veltīt. Ja darbs iegūtu arī citu tautu atzinību un

tām lieti derētu, mūsējā tur nekā nezaudēs, taisni otrādi — tā būs devusi citām, tāpat kā ņem no tām.“ (19. lp.).

Šā Erōta daiļlais un noslēpumainais vaigs atspīd Daugavas skrejošos spoguļos. Laimīgi tie mirkļi, kad viņa sudrabotais attēls notverts kādā dzejas darbā, kādā rindā, kādā domā. No zilās dzelmes uzlido balta kaija.

5.

Ieskatīties tuvāk Daugavas sejā un sīkāk novērtēt darbus pašā šai žurnālā nebūtu visai ērti: lai gan tāda rīkošanās būtu vērsta tikai pret aizgājušo redaktoru, metot svaru kausā viņa sasniegumus, tik un tā šāda valoda izklausītos pēc pašslavināšanas. Jo arī pašam vieglprātīgākam vai pašam bargākam Grīna valdišanas dekadas chronistam daudzās vietās gribēsies apstāties ar garjiem prieka un pateicības teikumiem uz lūpām. Un to labāk izdarīs paši lasītāji un vēl lietīšķāk tie nepazīstamie un nežēlīgie spriedēji, kas Grīna un Rapas mēnešrakstu lasīs pēc gadiem divdesmit pieciem vai piecdesmit, uzņūzdami vēso un taisnīgo vēstures dvašu.

Iztālēm gan slejas pretī Virzas Straumēnu jūmti, aicina Sprīdīšu saimniece Brigadere, reālās un teiksmainās Veseļa celtnes, taču labāk neiegriezīsimies šais ciemos, kur mums vēl pazīstams katrs koks pagalmā. Brītiņu tikai apstāsimies pie rakstniecības jaunsaimniekiem, kas ar Grīna labvēlīgo smaidu un atbalstu desmit gados sasnieguši košus panākumus. Rakstniecībā gan agrārā reforma notiek ik paaudzē un pavisam īpatnējā kārtā: dažreiz veco saimnieku īpašumus sadala daudzās sloksnēs, dažreiz visas latifundijas sastrēdz dažu hercogu un ķēniņu rokās, kas citiem pamet tikai slavas druskas. Šoreiz vēstures nepieciešamībai nācis palīgā redaktora jutīgais prāts.

Sārta, Ādamsona, Anšlava Eglīša, Bendrupes stāsti, Čaka, Medeņa, Ādamsona, Cedriņa, Strēlertes, Lazdas, Bendrupes dzejas, Strauta, Kadiļa, Jāņa Rudzīša, Dārziņas, Perlbachas apceres un recenzijas runā gaišu valodu par redaktora Grīna laimīgo roku līdzstrādnieku izvēlē. Ja jauna līdzstrādnieka acīs Grīns pamanījis vērtīgu domu solītāju spīdumu, viņš allaž uzticējies tam ar sirdi un dvēseli, nebaidīdamies ne no tā, ka dzejniekam vai kritiķim maz gadu un piedzīvojumu, ne arī no viņa divainībām. Tā kaņavadoņa vai meistara acs nekļūdīdamās saskata lielā saimē jaunu kareivi vai mācekli, kam talants kā medus rasa pil pa matu galiem, kas pats degdams laužas uz priekšu.

Būt ar jauniem kopā ir brīnišķīgi, no viņu galvām šaujas zelta liesmas, viņus sapulcē laika smiltis, kas bēdzin bēg no sauļas, zied, kūp un smaržo vēstīdamas dzīves atjaunotni. Jauniem savukārt svētīga viesmīlīga pajumte, kur tie var pacelt savas skaļās balsis,

stiprināties garā un miesā, uzklausīt stāstus par seniem varoņdarbiem, pārņemt dārgus amata noslēpumus. Žurnāls, kas ķežas kā zobrats vecā un jaunā mēnesī, vieno paaudzes. Šāds paaudžu vienības gars Daugavas pakalnos valdījis visus desmit gadus, kontinuitātes pavediens izaudzis no pašas straumes un laika nemitīgās plūsmas, redaktora uzmanīgi saglabāts tālākam vērpumam.

Jaunie rakstnieki ir pratuši novērtēt un cienīt redaktora Grīna lielos piedzīvojumus, laipno skatu un draudzīgo roku, un godam centušies attaisnot viņiem dāvāto uzticību. Tas viņiem ir izdevies.

6.

Žurnāls, kuŗa sējumos kā šūnās sarietējis laikmets, savās sausās un izdzeltušās lapās dzīves smaržu saglabā, gadiem šķīstot un zūdot kā lapām vējā. Vecu gadagājumu atvēruši, aizejam kā pa pasakainām kāpnēm. Mājas Viesa Mēnešraksta pirmā vākā sastopas antikās pasaules dieviete un latvju jaunava. Tur ir vesela glezna: globs, paleta, pūce uz grāmatas, meža kalns un tāles. Klasiku dzeja, filozofu domas, zinātnieku atklājumi, Poruks, Rainis runā uz mums. Latvietim slāpst pēc jaunām atziņām. Kad Rozentāls uzzīmē jaunu vāku, tur atlaidusies jaunlaiku sieviete, bet lejā kā senāk izpletusi spārnus pūce.

No Vērotāja, kur domīgs raugās Rozentāla zīmētais sargs un taurētājs, iznāk Ādama Alkšņa mežinieks, kas dodas ziemas ritā uz darbu, cirvi pār plecu pārlicis. Ēdelfelta un Gallena gleznās šalc Somijas ūdeņi, zvejnieki cīnās ar jūŗu, rādās Kalevalas tēli. Sastopas Saulietis un jaunromantiķi.

Tā katram sava seja. Kas visvairāk valdzinās, kas liksies visīpatāks un svarīgāks vēlāku paaudžu lasītājiem Daugavā, vēl labi nezinām, bet literārās straumes atvaros būs no laikmeta iekritušas daudzas dzirkstis, paglabājušās daudzas vērtības. Grīns ir pratis tās sakrāt, senām tradīcijām, — piemēram, arī glezniecībā, attēlos, — pievienodams jaunas atziņas. Iesākoties jaunai desmitgadei, radīsies atkal jaunas nianses, nāks dažas pārvērtības, bet secības pavediens pats no sevis ieslīd jaunā vadītāja rokās.

7.

Teāŗa ielas mazais atēnēums saglabās daudzas atmiņas par redaktoru Grīnu. Žurnālam, grāmatu veikalam, allaŗ bijusi tāda pulcinātāja, patvērēja, ierosinātāja loma. Pušķina laikā dzejnieki Pēŗerpili katru dienu satikās Smirdjina grāmatu tirgotavā. Tūkstsots un viens žurnāls — tā varētu nosaukt franŗu rakstniecības mājokļus, kur izcīnītas dedzīgas cīņas. Par Valtera un Rapas

namu atmiņu vaŗa plāksnēs jau interesantus siluetus iesvītrojis Ērmanis. Ja viņam pievienotos citi, iznāktu bieza grāmata.

Desmit gadu atmiņu centrā, protams, redaktors Grīns. Viņš sēŗ krēslā, brillu stikliem zibsnot, mierīgu un gudru seju, dzīves negaisos un labumos nomierinājies un piebriedis, reizē stūŗains un mīlīgs, lāŗiem drusku izpūŗis, drusku atgāŗinādam profesoru, kas tomēr nedzīvo tikai pa ideju un simbolu debesīm, bet staigā, un diezgan jautri staigā, arī pa zemi. Viņa vaibstus kādā portretā labi uztvēŗis Helmutis Markvarts, kuŗa siltās apģarotās brūnās un zilās gleznas Grīnam (un arī vēl jau pieminētam Švābem) mīļas.

Krēsla vīrs allaŗ ko raksta vai lasa. Tai pašā laikā viņš spēŗ arī sarunāties, uzklausīties ciemiņu vajadzības, pateikt spriedumu par jaunu grāmatu vai rakstu. Daŗreiz viņš piecās minūtes pasaka četrus vāŗdus, bet tas nenozīmē, ka redaktors īŗns un dusmīgs. Arī pats laipnākais cilvēks ir tomēr tikai cilvēks, kas var nogurt. Un tā daŗreiz apmeklētājam neizdodas ne izrunāties gaŗi un plaši, ne izvilināt avansa kvītes. Tas gan būs noticis reti, kad Jānis Veselis būs no rīta savās mājās, visiem pazīstamiem hōroskopus sastāŗidams, aizķēŗis debesīs ar zīmuļa galu Grīnam nelaimīgu zvaigzni. Grīna laipnība desmit gadus bijusi liela un pastāvīga. Viņš pazīst un saprot cilvēkus. Viņš zin, kādi dīvaini ļaudis ir mākslinieki. Daŗam kādreiz vajadzīgāks par naudu gaŗīgs atbalsts, maikste kur piesīeties, kā apinim vai efejai. Un tāda trīsu sagrābta apiņa maikste bieŗi bijusi atrodama Grīna istabā. Daŗam tur iekaisīta sāls aizplīvurotā rētā, jo smelģšana un sāpes lāŗiem vajadzīgākas par ērtu mieru un rāmu omulību. Daŗam vai elpa aizrāvusies, it kā zobens būtu nocīrtis pusauss vai ieskrēŗjis sirdī. Nekas, droši vien, tāds zobena dūŗiens bijis vajadzīgs.

Visvairāk un visbieŗāk tomēr bijusi pieminama redaktora Grīna laipnība. Ir jau bijušas arī nelaimīgas dienas, bet tad viesi steīģušies ātrāk pazust, jo nevajag kārdināt likteni.

8.

Daugavas vāŗds allaŗ, straumei ritot vēl ilġus gadus (zīmes ir labas, straumei jāieplūst tālu nākotnē), būs savienots ar viņas pirmās desmitgades vadītāja, pirmo simts divdesmit laivu kapteiņa vāŗdu. Ieraudzījuŗi Jāni Grīnu citās gaitās, līdzstrāŗnieki un lasītāŗi viņam sūta vislabākos novēlējumus. Tie ir bijuŗi labi un jauki desmit gaŗi un pateicība nepagaisīs no mūsu sirdīm.

CHRONIKA

Jaunu darba posmu sākot

Kultūra un gars lai paliek pirmajā vietā visā gaŗajā ceļā uz latvisku varenību un skaistumu.

Dr. K. Ulmanis.

Mēs latvieši esam gan veca kultūras tauta ar ļoti bagātu folkloru, bet mākslas tradīciju jaunlaiku izpratnē mums vēl maz. Tās nerodas dažos gados, bet gadu desmitos un simtos, kā to redzam daudzos lielo kultūras tautu paraugos. Liela nozīme šādu tradīciju veidošanā nopietnai periodikai, visnotaļ žurnāliem. Daugava savos pirmajos desmit gados redaktora Jāņa Grīna vadībā arī ir šī virzienā darbojusies, un ne bez panākumiem.

Ja lasītājs savu žurnālu pazīst un zina, ka nejaušību vai nepārdomātu izvīrienu tanī nesasataps, kaut arī ne visu sniegto varēs pieņemt bez iebildumiem, tad tās jēn ir iekoptas tradīcijas sekas. Vismazāk mēs vēlētos jaunajā darba posmā lasītājiem šīnī ziņā sagādāt vilšanos.

Mūsu nodoms ir uzturēt zināmu kontinuitāti un nodibinātās tradīcijas tālāk veidot un nostiprināt. Tādēļ redaktoru maiņa nozīmē tikai personālu, bet ne principiālu un idejisku pārmaiņu Daugavas vadībā.

Tāpat kā līdz šim Daugavai būs tikai viena vadlīnija — nacionālā māksla, māksla, kas tagadējā celtniecības laikmeta cienīga. Kalpošanu šīs mākslas interesēm mēs uzskatām par svarīgu un atbildīgu pienākumu un centīsimies to pēc savām iespējām godam pildīt.

Daugava joprojām nenorobežosies tikai ar latvisko rakstniecību, bet mēģinās rādīt arī citu tautu spēcīgākos un virzītājus gara strāvojumus. Daugava grib vispirmajā kārtā uzturēt sakarus ar mūsu tuvākajiem kaimiņiem Baltijas valstīs, jo problēmas, kas nodarbina turienes māksliniekus, bieži vien arī mums aktuālas. Ka tepat aiz mūsu ziemeļu robežas aug nopietna un augsti kvalificējuma māksla, rādīja mums Tamsares Zeme un mīlestība.

Vēl tālāk — lai atļauts teikt, ka Daugava ir gribējusi būt nacionāls un eiropisks žurnāls un tīko tāds arī turpmāk palikt. Tas nozīmē tikdaudz, ka, stingri pastāvot savos nacionālisma principos, mēs gribam turēties eiropisku vērotāju un vērtētāju līmenī. Šīs laikmets grib redzēt dīžus darbus izaugam, un mēs varam tikai vēlēties tos visādi sekmēt un atbalstīt kopīgi un roku rokā ar mūsu līdzgaitniekiem periodikā. Viens no veidiem, kā to darīt — mest skatu aiz tālajiem un tālākajiem apvāršņiem, meklēt dīžu perspektīvu.

Savā kritikas daļā Daugava, kā līdz šim, aplūkos tiklab vispārēja rakstura parādības, kā arī atsevišķus darbus. Katra kritika, it sevišķi, ja tā nav stingri zinātniska resp. pētnieciska, protams, ir vairāk vai mazāk subjektīva,

tādēļ tos ieskatu, ko paudis Daugava, mēs neuzskatīsim par nēmaldīgiem un neapstridāmiem. Daugava raudzīs dot iespējami labāko — lai vērtē un salīdzina lasītāji paši. Jo kritikas uzdevums, pēc mūsu domām, nav mākslas darba apzīmogošana vai ierubricēšana kaut kādā kategorijā, bet gan vērtēšanas spēju un vērtētāja redzības izkopšana pašā lasītājā. Šinī ziņā svarīgi jau tas, ka lasītājam var dot iespēju savu spriedumu salīdzināt ar citu, lai tādējādi savējo pārbaudītu, korrigētu, padziļinātu. Daugava prasīs no kritiķa un vērtētāja nevien lietpratību un stingrību, bet arī pietāti pret katru darbu, kur vien saskatāma radītāja gara klātbūtne.

Un tā, dziļā cienībā pret redaktora Jāņa Grīna ievadīto un veikto darbu un cerībā, ka tiklab lasītāji, kā līdzstrādnieki savu uzticību žurnālam neliegs arī turpmāk, sākam jaunu darba cēlienu. Jānis Kadilis.

Paaudžu maiņā

Tiešām, es saku, ir nācis jauns laikmets, un jauna nāk dzeja!

J. Medenis.

Literatūras vēsturē atsevišķi posmi seko viens otram kā gaŗās dienas vasaras vidū, kad vakardienas rieta blāzma sastopas ar nākamās dienas ausmu, un ir brīdis, kad nevar vienu atšķirt no otras, kamēr tad pēkšņi austrumos izšaujas jaunā rīta stari. Sākusies cita diena.

Vērojot pēdējo triju gadu latviešu literatūru, sevišķi to, kas parādījusies periodikā, ieraugām, ka šis ir bijis laiks, kad pamazām zūd vakardienas riets un nāk jauns laikmets. Vispirms tas sakāms par latviešu rakstnieku saimes personālo sastāvu. Mūsu lielākajos žurnālos vairs tikai ap 20 procentu tādu rakstnieku, kas savu vārdu teikuši jau priekš pasaules kaŗa. Pārējie — krietni liels skaits — izauguši Latvijas valsts laikā. Pie tiem patiesībā jāskaita arī, piemēram, Erss, Ērmanis, Ieviņš, Stēste, Virza. Jo kaut gan viņiem pirmā vai pirmās grāmatas iznākušas jau priekš kaŗa, īstais brīdums, rakstnieka vārds, sabiedrības atzīšana iegūti Latvijas valsts laikā. Tāpat Sudrabkalns, Kārlis Zariņš un citi, kuŗu priekškaŗa darbus var uzskatīt tikai kā vingrināšanos. Tā tad jāatzīmē, ka pašlaik latviešu literatūras vadību pilnīgi savās rokās pārņēms jauna paaudze, kas izaugusi un izaudzīnāta pēckaŗa laikmetā Latvijas valstī. Protams, literatūras vēsture vadības pārņemšanu atzīs tikai pēc kāda laika. Pašlaik Ersam, Ērmanim, Ieviņam, Stēstei, Virzam, Veselim, Sudrabkalnam, Zariņam, arī Aidai Niedrai, Čakam, Ādamsonam, Anšlam, Eglītim un vēl citiem, kas ir it kā jaunās rakstniecības vecākā ģenerācija vai arī, gados jauni būdami, ar darbu skaitu pietiekami iespaidīgi sevi parādījuši, — tiem gan jau ierādīta pienācīga vieta. Bet ne gluži to pašu var teikt par valrākiem citiem. Vēl ir tādi, kas tikko sākuši un nav pat pieminēti. Tas nav pārmetums. Nāks laiks, radīsies jauni darbi, būs arī oficiālā atzīšana. Interesantākais te tas, ka Cedriņš, Delle, Lazda, Bendrupe, Strēlerte jau pašā sākumā, ar savu pirmo grāmatu uzrādījuši tādu talanta

gatavību, ka ir cienīgi stāvēt klāt saviem vecākiem kollegām pie vadības pārņemšanas.

Bet kur tad mūsu priekškaŗa rakstniecības paaudze? — Mēs jau gandrīz katru gadu esam kādu no tiem, dažā gadā pat vairākus, aizvadijuši kapsētā: Rainis, Saulietis, Janševskis, Brigadere, Austrīņš, Ansis Gulbis, Rozītis, Akurāters... Daļa, nokļuvuši mūža otrā pusē, mierīgi atskatās uz paveikto darbu un no jauna raksta maz. Tikai laiku pa laikam viņi atgādina, ka ir vēl starp mums. Labs piemērs te Skalbe. Vēl ir tādi, kas nav vairs savu spēju augstumos. Tie gan raksta, bet nespēj vairs sacensties ar jaunajiem. Pavisam nedaudz to, kas nav zaudējuši ne darba raŗību, ne kvalitāti.

Jaunie, kas pārņem vadību, pieder lielajai meklētāju ciltij, kas, dodami cieņu vecajam, atzinuši, ka uz priekšu iešanai taisāmi jauni ceļi. Par jauno ceļu virzieniem bijušas domstarpības, bet pilnīga skaidrība un vienprātība nu ir par vienu aizgājušā laikmeta strīdīgu jautājumu: Katrs mūsdienu rakstnieks apzinās un ne mirkli pat neiedomā šaubīties, ka viņš ir latviešu tautas loceklis un Latvijas valsts pilsonis. Viņš arī apzinās, ka katrs dzejolis, stāsts, novele, romāns vai drāma, ko viņš saraksta, ir daļa no visas latviešu tautas rakstniecības. Par šo jautājumu tagad pilnīgi vienis prātis arī jauno rakstnieku idejiskie vadītāji. Tā ir tāda vienprātība, kāda nekad latviešu literātūras vēsturē vēl nav bijusi. Vēl 1933. gada sākumā kādā žurnālā, kas tagad vairs neiznāk, bija lasāmi šādi vārdi: „Vienā nācijā, vienā „nācionālā literātūrā“ sastopami ideoloģiski tik dažādi elementi, ka grūti runāt par vienotu nācionālu literātūru vai „visas tautas“ dzejnieku, bet patiesībā jārunā par dažādu šķiru rakstniekiem“. Tālāk šinī rakstā teikts, ka par kaut cik pieņemamu nācionālītes pazīmi literātūrā atzīstama vienīgi valoda. Šādai šķiru rakstniecības ideoloģijai toreiz bija arī sekotāji.

Mūsdienu, autoritārās Latvijas rakstnieks seko citai ideoloģijai. Te būs daŗi teikumi no jaunās mācības. Jāņa Grīna rakstā par nācionālo Erōtu lasām: „Tautai varam veltīt visus savus lielākos darbus. Un viņa arī ir vienīgā, kam vērts veltīt. Ja darbs iegūtu arī citu tautu atzinību un tām lieti derētu, mūsejā tur nekā nezaudēs, taisni otrādi — tā būs devusi citām, tāpat kā ņem no tām“ (rakstu krājumā Jaunais nācionālisms, 19.). Virza savā uzrunā nemainīgās īstenības radītājiem saka: „Tas gars, kas tagad pārstaigā latviešu mājas, noliecas arī pār rakstnieku čukstot viņam pie ausīm atjaunotās tēviņas maģiskās formulas“ (Jaunā junda, 114).

Sākot ar Juri Alunānu līdz pašām pēdējām dienām latviešu literātūrā bijis spēcīgs cīņas motīvs. Tautas atmodas laikmeta rakstnieki modināja nācionālo apziņu un cīnījās pret bizmaņiem. Laikā ap 1905. gadu cīnījās pret vācu baroniem un krievu caru. Pasaules kaŗa laikā rakstnieks pirmo reizi vaigu vaigā sastapās ar latvieti — kareivi, kam pirmo reizi bija ļauts vērst šauteni pret gaŗos gadu simteņos radušos ienaidnieku. Rakstnieks gāja līdz latviešu strēlniekam un cīnījās ierakumos. Parlamentārās Latvijas laikā rakstnieku apzinīgākā daļa cīnījās pret tautas skaldītājiem un internācionālistiem. Cīņas motīvs nav svešs arī jaunajiem. Bet viņu cīņas ieroči tagad vēŗsas arī

pret pašu latviešu tautu. Jaunais rakstnieks cīnās pret vienaldzību, gara kūtrību un latviešu tautas garīgās misijas neapzināšanos, kas par spīti jaunajam laikam vēl arvienu slēpjas kādā lauku sētā vai pilsētas uguņu apmirdzētā ielā. Pietiek minēt Virzas vai Medeņa vārdu, lai zinātu, cik šī cīņa liela un nopietna, arī ne bez panākumiem. Šinī ziņā jaunajai rakstniecībai liela līdzība ar tautas atmodas laikmetu. Bet tagad mums ir latviešu valsts, un rakstnieks-cīnītājs pirmo reizi latviešu literātūras vēsturē nepiespiests pieskaņojas un var pieskaņoties valsts varas rīcībai un ideoloģijai.

Aizgājusi hernhutiešu paaudze ar Apsīšu Jēkabu, Kaudzīšiem, Poruku, Saulieti. „Gausi bēru rati smiltis iņas, vakars apmirdz baltu dēju šķirstu. Ko tur aizved? — Zalkšņu tēvs ir miris...” (P. Ērmanis). Liekas, vēsture šinī ziņā vairs neatkārtosies. Hernhutiskā gara rakstniecības nelaime bija tā, ka tā meklēja un rādīja šķīstsirdīgu un visām varām padevīgu cilvēku, bet aizmirsta audzināt šķīstsirdīgu varoni — latvieti. Jaunās literātūras vēsture vairs nevar neregistrēt faktu, ka liels skaits rakstnieku savos darbos uzņem un sludina latviešu gara apauglotu reliģiju. Nav nemaz jābūt dievturim, lai apgalvotu, ka Veseļa Latvju teiksmas, Medeņa un Cedriņa dzeja katrā ziņā kvalificējama kā visai pozitīvs faktors mūsu tautas nacionālās pašapziņas stiprināšanā. — Jauno rakstnieku nopelniem jāpieskaita latviešu garam tuvās dievības Laimas atgriešanās. Šī žēlotāja, likteņa lēmēja, latviešu sievietes patrone pamazām rada mūsu tautā kaut ko līdzīgu Madonnas kultam. Latvīskais elements iekļuvis arī to dzejnieku reliģijā, kas nav deklarējuši atkāpšanos no kristiānisma, un izpaužas lielākas saskaņas rašanās starp pirmatnīgām pasaules varām. Zinaidas Lazdas dzejoli Dabā vasaras dienvidū no bērziem smilgām rokā iznāk balts Dievs un Velnam padod labu dienu cēli stalts. „Iegrimušus tos vairs tikko, tikko vied, kā tie satikušies pārsprīez savas lietas. Bites noreibušas apkārt abiem dzied, tvikums neredzams no zemes ceļas cietas.” — Jaunās rakstniecības kristiānisms gandrīz pavisam zaudējis konfesionālo raksturu. Dievs vairs nav tikai ētisko, bet arī aistētisko vērtību vienotājs, un viņa īstais vārds bieži vien būtu — Daļums.

Mēs esam pateicīgi jaunajiem, ka viņi ir paplašinājuši to lauku, no kuŗa var izvēlēties vielu literāram darbam. Salīdzināsim tikai Čaku, Adamsonu, Anšlavu Eglīti, Bendrupi ar Blaumani, Skalbi,* Ezeriņu, Brigaderi. Te gan jāpiebilst, ka Adamsona, A. Eglīša, Čaka vai Bendrupes jaunās vielas izvēle varēja notikt tikai tā, ka sabiedrības un kritikas literārā domāšana nav vairs tik sīkumaina kā priekš kara. Tad šie rakstnieki būtu iznīcināti ar vienu vienīgu nepārdomātu un nevietā lietātu vārdu — dekadentisms.

Jaunais rakstnieks ir labi izglītots. Ja arī mūsdienu rakstnieks nav ar augstāko izglītību, tad viņš bieži vien ir tāds grāmatu tārps, kas uztver visikāko vibrāciju pasaules kultūras dzīvē. Jaunie rakstnieki var lepoties ar valodu zināšanu. Ja agrāk latviešu literātūras galvenā skola bija vācu un krievu literātūra, tad tagad nav mazums tādu, kas oriģinālvalodā spēj iepazīties ar franču, angļu, italiešu un vēl citu tautu rakstniecību. Bet ir labi, ka jaunais latviešu rakstnieks atbrīvojies no tās domāšanas, kas raksturīga kāda

amata mācekļiem. Aizgājušās paaudzes rakstnieks, saņēmis kritikas vai sabiedrības pārmetumus, bija paradis aizbildināties: Ģēte darīja tāpat... Jaunais rakstnieks saka: es mācījos, salīdzināju, vērtēju un ņemu no saviem paraugiem cittautu literatūrā tikai tik daudz, lai latviešu tautas gara darinājumi neradītu Eiropas kultūras provinci. Bet pārmetumus es uzņemos pats. — Jaunais rakstnieks tuvojas profesionāla rakstnieka tipam.

Viņš ir atmetis egocentrisko pasaules uztveri. Sajuzdams sevi kā daļu no tautas, tas atmetis nepamatoto gaušanos par pasaules netaisnību. Jaunās dzejas labākajā daļā zudusi nepatīkamā tiksmināšanās gar savām un tikai savām sīkajām jūtām un jūtiņām. Gan jau tas nav jāsaprot tā, ka būtu pavisam zudis individuālais elements. Jaunā dzeja pazīst arī minora toni. Bet ja aizgājušajā rakstniecībā dažādās variācijās atkārtojās doma, ka visa plašā pasaule ir viena liela asara, tad jaunā laikmeta dzejnieks ziņā, ka „vienmēr rīts kāds daudz vēl starošāks mirdz kā tas, ko es uz kapiem vedu“. Labi, es ciešu — domā jaunais dzejnieks — esmu vientulis, redzu lielas traģēdijas. Visu to varu pateikt arī savā dzejā. Bet es negribu apgalvot, ka pasaulē ir tikai asaras, vientulība, traģēdijas. Ja es ciešu un to jums saku, tad tas nav jāsaprot tā, ka visa pasaule cieš līdz ar mani. „Ai apmātais“, sauc visjaunākā dzejniece Veronika Strēlerte, „jel paver vajā logu un paskaties, cik saule laipni laistās!“ Un par vientulību teikts: „Pienācis vientuļais laiks; sakni laist zemē un augt.“ Vecajā rakstniecībā bija populārs Poruka pants: „Vai tev ir tik daudz asaru, ka vari dzejnieks būt?“ Jaunās dzejas motto varētu būt Medeņa sauciens: „Dzejniek, trulas spalvas necilā — karstas dzirkstis šķīļas tecilā!“

Pēc dažiem šaubu gadiem jaunā rakstniecība atkal atgriezusies pie formas cienišanas. Tagad tā parasta parādība, ka latviešu rakstnieks nododas ļoti nopietnām formas studijām un dažādu formas problēmu risināšanai. Blakus antīko un romāņu tautu dzejas formu atdzimšanai un labākai izpratnei meklējumi iet arī citos virzienos. Minēsim Čaka akcentēto pantmēru un Medeņa asprātīgo nacionālo dzejas formu jautājuma atrisinājumu. Gluži jauni paņēmieni vērojami dzejas darbu stilā.

Bet vēl kas ļoti zīmīgs dažu jauno rakstnieku vaibstos. Tas ir it kā kāds ironisks smīns, ar ko tie pieiet saviem tematiem. No vienas puses šis smīns ir interesants un rada lielu efektu, arī kaut ko svaigu, nebijušu, bet no otras puses tas daudzreiz traucējis ieniršanu mākslas dziļumos.

Vecie un jaunie! Šī raksta nolūks nav jaunos slavēt un vecos noliegt. Atgādināšu Sudrabkalna vārdus, kas teikti 1918. gadā, gaidot jaunu rakstniecību: „Patiesībā nav jauno un veco, ir tikai attīstības spējīgie un nespējīgie.“ Un šoreiz šķiet, ka jaunie atraduši tos ceļus, pa kuriem vissekmīgāk iespējams tālāk attīstīt latviešu dzeju. — Jauno priekšrocība ir tā, ka viņi dzīvo priekškaņa rakstniecības sapņotajā nākotnē.

Blakus istai mākslai literatūrā arvien ir bijuši un būs diletantisma sārņi. Bet pedējos gados šis vārds pārāk bieži atkārtojies kritiskos apcerējumos un recenzijās. Ir nožēlojami vērot, ka diletantisms un literārais provinciālisms

bieži parādās patriotiskā dzejā. Ir rakstītāji, kas ar apbrīnojamu pieticību un gara kūtrību izmanto šo laiku. Diletantisma apkaņošanai būtu daudz vairāk panākumu, ja to sāktu jau skolās. Ja mūsu ģimnazijās latviešu valodas skolotājiem būtu šinī ziņā lielāka interese, viņi vislabāk spētu apvaldīt pusaudžu neapdomīgo jūsmošanu par rakstnieka slavu. Viņi varētu pateikt, ka trešās vai ceturtais šķiras rakstnieks ir kultūras nelaime un pazudis cilvēks.

Par diletantisma ļaunumu jābūt skaidrībā visiem, kam te iespējams ko darīt. „Diletantiskais nav latvisks — latviskais nedrīkst būt diletantisks!“

Tagadne ir nākotnes sākums. Jaunie rakstnieki gatavo mūsu literatūras nākotni. Mēs gaidīsim, ka viņi radīs noteikti nacionālu literatūru. Bet kāda tad ir nacionāla literatūra? — Tas ir daudz plašāks jēdziens par patriotisku literatūru. Daudzi to neizšķir. „Nacionālā rakstniecība“ — to ļoti labi pateicis J. Veselis — „ir visa tā gara pasaule, kur spoguļojas mūsu tautas daudzveidība, neatkarīgi no tā, vai darbu saturs ņemts tieši no latviešu dzīves, vēstures, teikām vai arī dzejnieks turējis par vajadzīgu izlietot kādu svešu vielu. Gars, būtība, forma, stils noteic darba nacionālo raksturu, nevis viela“ (Pārdomu grāmata, 136.). Nacionāls rakstnieks uz visu pasauli raudzīsies latvieša acīm.

Ticam, ka jaunais rakstnieks beidzot iemilēs tagadni tikpat spēcīgi kā pagātni. Vēsturiskā literatūra tikai tad būs nopietni ņemama, ja tā cieši turēsies pie vēstures faktiem. Bet tad mūsu rakstniekam jāpaciešas, kamēr savu darbu veic vēsturnieks. Gaidām, ka radīsies monumentāls tagadnes romāns. Monumentāls romāns taču ir forma, kas vislabāk atbilstu mūsu celtniecības laikmetam. Diemžēl tāda mums vēl nav. — Nākotnē jānāk latviešu dramatiskās literatūras renesancei. Varbūt radīsies rakstnieks, kas apvienos Blaumaņa drāmu tehniku ar Raiņa ideju dziļumu. — Gaidām vēl tālāk rakstniecībai derīgās vielas izvēles paplašināšanos. Nav iemesla noliegt urbanismu. Rīga ar savām lielajām pārvērtībām, Rīga kā latviešu kultūras centrs tagadnē vēl nav atradusi vietu lielākā literārā sacerējumā. Tie, kas noliedz pilsētas rakstniecību, drīz var nonākt pretrunās. Jo nevien šī zeme, bet arī šīs pilsētas ir mūsu.

Nākotnes literatūras radītājs, mēs gaidām, būs personība, kas nemitīgi tieksies pēc sava gara apvēršņu paplašināšanas. Mēs novēlam viņam būt tik godkārigam, ka tas var radīt tādus darbus, ko citas tautas nemaz nevar mērdzēt.

Jānis Rudzītis.

Sirds un saules pasakas

Kārlis Skalbe. *Garā pupa.* A. Gulbja apgāds, 1937.

„Visdziļākās un smalkākās jūtas dažreiz var aizkustināt tikai viegla, garām slīdoša pieskārnās.“ (92. lp.)

Kārlis Skalbe par sevi var teikt, kā tas vienkāršais nastu nesējs kādā viņa agrākā pasakā: „Tā ir mana laime, dzīvot klusu, neievērojamu dzīvi. Es strādāju, un manas vienkāršās darba drēbes slēpj un pasarga mani no pa-

saules." Gadi gājuši, bet pa to starpu Skalbe kā mirstīgs cilvēks nekādus ķēnišķīgus zelta svārkus nav saņēmis. Tagad latviešiem drīz vien būs Zūdermaņa kopoti raksti, bet godīgi izdotus, pilnīgus Skalbes kopotus rakstus vēl arvien tikai sola... Varbūt nebūs pircēju?

Bet tā saime, kas latviešu literatūrā meklē dvēseles katarsi, jau no pamatskolas sola zina Skalbes dzejnieka personību, noteiktu un nemainīgu, latviskāko no latviskajām. Nu atkal šī personība liek sevi redzēt jaunajā grāmatā, kur sakopotas pēdējos gados radušās pasakas. Šķiet, tā kļuvusi vēl harmoniskāka, saulaināka. Sirds un saule, šis motīvs, kas jau kopš daudz gadiem dažādās variācijās skanējis Skalbes darbos, jaunajā grāmatā ir vai pats galvenais. „Visa pasaule ir pilna Dieva elpas," tā var teikt cilvēks, kas nevien zina pasaku par burvja sirdi, bet kam arī pašam ir brīnumdarītāja sirds; sirds, kas ar savas mīlestības siltumu spēj noglāstīt visu pasauli, spēj katram pateikt kādu labu vārdu, kādu saules vārdu. Tā ir sirds, kas ceļotājam rāda ceļu uz pavasari, palīdz atrast koku, kur rītos uzlec saule, skopulim liek atgriezties savā nedzīvotā dzīvē, no tumša koridora — saulainos dzimtenes laukos.

Sirds, saule, mīlestība — parasti vārdi arī ekspresionistu darbos. Bet viņiem viss tas apvienojās ļoti nenoteiktā jēdzienā — cilvēcībā, kas meklējama kaut kur vēl neatrastā zemē. Skalbem sirds, saule, mīlestība dod laimi, kuņas raksturu un veidu rakstnieks atradis tepat vakarā pasaulē. „Laime ir tikai viegla pieskaršanās, smarža, kas nāk un aizlido." Šī doma atkārtojas gandrīz vienādiem vārdiem vairākās jaunās grāmatas pasakās. Ar tādu atziņu šablonskas cilvēcības vietā var gaidīt arvien jaunus laimes veidus. Ekspresionistu trauksmes un nemiera vietā Skalbem ir klusums un miers. Piliņ, kuņā glabājas labā burvja sirds, „visapkārt bija tikai kļūsa starošana." Bet Skalbe, šis latviešu varoņu laikmeta liecinieks, zina arī taisnīgas cīņas vērtību un nozīmi. Atcerēsimies, ka neviens gan vēl nav pateicis lielākus cīņas vārdus par tiem, kas dārd Daugavas viļņos: „Nebeigs cīnīties Latvijas dēli, ellē pašā tie gatavi nokāpt, droši sist ar dūri uz galda, prasīt Latvijas tiesu un daļu." Tādi varoņi ir arī Skalbes pasakās; šini grāmatā — dzelzu puika un zēns, kam liesmas gāja līdz.

Viegla, gaļām slidoša pieskaršanās ir arī zīmīgs stila moments Skalbes pasakās. Varbūt taisni šis moments viens no nozīmīgākajiem, kādēļ Skalbes pasakas tā suģestē, izviļina tik dziļas pārdomas un pārdzīvojumu. Piemēram, pasakā par kalnu, kas dziedāja, vai arī par sāpju ceļu Skalbe kā ar vieglu glāstu aizkaļ dziļas mūžības problēmas, kas lasītāju ilgi turēs savā varā. Tā ir liela māksla, ar vieglu pieskaršanos uzburt veselu ainu vai atziņu.

Otrs zīmīgs stila moments, pats latviskākais Skalbes pasakās, — lietu un parādību skatīšana latvieša acīm. Tas saprotams tā, ka Skalbe, darinādams savas gleznas, salīdzinājumiem, metaforām vai epitetiem izvēlas tikai tos vārdus, tos priekšstatus, kas raksturīgi latvieša, kā zemnieku tautas pārstāvja, dzīves sfairai. — „Kā degoša plāva pār visām vakara debesīm uzzie-

dēja saules riets.“ — „No kalna dziļumiem nāca augšā it kā gaviles un vaidi, skaņas spiedās caur zemi kā medus caur šūnu.“ Taisni šis apstāklis piešķir Skalbes gleznām bagātajam stilam arī apbrīnojamu vienkāršību. Nav nekā sveša, samākslota, nav aklās fantazijas augļu. Viss smalki novērots. Cik Skalbem lielas novērošanas spējas, tāpat spējas taisni ģeniāli vienkārši visu novēroto atstāstīt, to var liecināt kaut šī ziemas glezniņa: „Brīnišķīgs klušums klājās pār pakalniem, birzīm un ciemiem. Kāda izbiedēta vārna isi iekērcās, pārlidoja no viena zara uz otru, kādā pagalmā skaldīja malku un, spalgi skanēdama, atkrita sasalusi pagale, tikai ragavu slieces idēja vienmuļīgi, gari un sēri.“

Ja atceramies Ziemas pasakas, bet it sevišķi Ziemeļmeitu un Ezerieša meitu, tad jākonstatē, ka Gaŗā pupa stila ziņā ir pats noskaņotākais Skalbes pasaku krājums. Ja viņa pirmajās pasakās varēja dažās vietās runāt par kādiem ekspresijas pārspilējumiem, citur atkal par ne visai dabiskiem teikumu aprāvieniem un sašķēlumiem, pārāk biežu saikļa „un“ lietāšanu teikuma sākumā, tad šīnī grāmatā no tā vairs nav nekā. Skalbes stils pilnīgi izkristalizējies. No stila skaistuma tomēr nekas nav zudis. Arī stila raksturs palicis tas pats: spilgts vizualisms, kas Skalbi, A. Švābes vārdiem runājot, rāda kā spēcīgu gleznotāju, bet vāju zīmētāju.

Vēl drusku par Skalbes pasaku kompozīciju. Te jāatminas K. Štrāla vārdi: „Kārļa Skalbes pasaules skatīšanas veids ir pasaka.“ Šīnī sakarā jāpiemēta, ka nevar iebilst, ja blakus „īstām pasakām“ (piem., Burvja sirds) grāmatas apakštītuls — pasakas attiecināts arī uz bērniības atmiņu tēlojumiem (Mans Ziemassvētku brauciens, Pārslīņa). Pasakainais un reālais Skalbes nesaistītā valodā rakstītos sacerējumos tā savijušies, ka patiešām vienu no otra grūti atšķirt. Reālais elements ļoti bieži dominē darba sākumā. Dažreiz tas līdzinās skaistiem ievadakordiem, pēc kuriem pilnīgi patstāvīgi sākas pasakas melōdija resp. fābula (Dzelzu puika). Bet diezgan bieži šie ievadakordi ar reālo elementu ir it kā pasakas ekspozīcija: Pasaku par gaŗo pupu vecmāmiņa stāsta tādēļ, ka mazmeita ziņkārīgi un par visu jautā, kāpēc tā un kāpēc tā? — Dzejnieks raugās vasaras dabā. Viņam liekas, ka vasara aizdedzinājusi brīnišķīgas ugunis. Un tad bite, kas dūkdama griežas apkārt, iedzied ausīs pasaku par bērnu, kam liesmas gājušas līdz. Vēl dažās pasakās reālais elements dominē darba beigās kā pasakas idejiskais atrisinājums (Sāpju ceļš). Pasakā par ēnu reālā ekspozīcija apvienojas ar reālu atrisinājumu. Pasaka ietverta vidū sapņa veidā. Sacerējums pārveidojies labā novelē.

Skalbes jaunajā pasaku grāmatā tikai 100 lappuses. Bet liekas, ka mūsu literātūrai būtu pievienots vairāk sējumu liels vērtīgs darbs. Ja Tas, kas katrai tautai pasaulē devis savu dvēseli, prasītu latviešiem, kur ir jūsu dvēseles augļi, ko jūs man varat rādīt, lai pierādītu, ka esāt cienīgi stāvēt blakus citiem, mēs atbildētu: Skalbes pasakas. Tur mūsu valodas skaistums, tur mūsu dvēsele. Pasaules literāro vērtību reģistrētājiem tās reiz būs jāredz.

Grāmatā četras N. Strupķa illūstrācijas uz atsevišķām lapām — Skalbes pasaku skaistumam piedienīgas.

Jānis Rudzītis.

Ēriks Ādamsons. Ģerboņi

Dzejas. A. Gulbja izd. 1937.

Savām otram dzeju krājumam Ēriks Ādamsons izvēlējis diezgan neparastu nosaukumu „Ģerboņi“, kas tomēr labi raksturo viņa dzeju izmeklēto un bizaro ornāmentiku, senlaicīgo romantiku, bet visvairāk spožo un pārpilnīgo epitetu un līdzību bagātību. Tie gāžas kā kaskāde vai ūdenskritums pār lasītāju, apstulbinādami apžilbinādami ar divainām asociācijām, salīdzinājumiem un iedomām. Ar tām Ādamsons apsedz kā ar mirdzošu kardināla vai hercoga mantiju katru parastāko lietu vai notikumu. Dažkārt pat gluži „nedzejiskas“ būšanas, pie kādām iedrošinās ķerties vēl tikai Aleksandrs Čaks, Ādamsona pantos gūst aistētisku atveidu. Lūk, ko saka dzejnieks, notvēris blakti:

Brūnsarkana kā spāņu roze
Pa raibām tapētēm, kad nakts,
Tu — apaļa kā aprikoze —
Nekad vairs nestaigāsi, blakts!

Ādamsons ir inteliģents un mācīts dzejnieks. Viņa Pēgazs nekad neganās brīvā dabā bez iemauktiem un nekad neaulekšo un nedīžojas jūtu pārpilnībā. Savu vielu Ādamsons allaž aplūko it kā no sāniem, no distances, nesaplūzdams ar to. Kā džentlmenis stilizē sadzīves formas — nekad nesmej pilnā kaklā, bet tikai smaida, nevaimanā un neraud, bet tikai nopūšas, vienmēr savaldīgs, vienmēr *comme il faut*, vienmēr stāvokļa kungs, tā Ādamsons tiecas stilizēt, pārkausēt, pacelt aistētiskā plāksnē savas izjūtas un tēlus. Šāda tipa dzejniekam pateicīgu vielu sniedz senlaicīgi, vēsturiski motīvi un tiem aplūkojamā krājumā veltītas vairākas nodaļas.

Ādamsons ir noteikts redzes tips. Viņa gleznas nospiedīgā pārsvarā ir redzes gleznas. Bieži var vērot, ka savu dzeju viņš iekārto gluži dekoratīvi, kā krāšņu paklāju, ieauzdams krāsu pēc krāsas, gleznu pēc gleznas. Ādamsonu varētu dēvēt par gleznotāju pantos, jo nezinu neviena latvju rakstnieka, kas tā mīlētu krāsas, un tik bieži tās pieminētu savā dzejā. Epitets un pēc viņa salīdzinājums ir Ādamsona galvenie tēlošanas ieroči; lai gan tie bieži ļoti neparasti un „pikanti“, tie nav domāti pārsteigumam, kā tas bieži ir ar Čaka salīdzinājumiem. Čaks pēkšņi sviež paradoksu lasītājam sejā, no kura pēdējais attopas tikai pēc laba mirkļa. Ādamsona figūru pamatā ir aistētiska, ar gurmāna tiksmi atrasta finese, negaidīta nianse. Ādamsons prot pat nolietotām grāmatu dzejas figūrām, visparastākiem teicieniem, ar neparastu pretstatījumu vai epitetu piešķirt jaunu spožumu, piem.: velnišķīgas sinepes, zustrēņu acis, tauks pāvs, jāutrs rīma, zeltspārne menca, kaņepju baltas plaukstas, maģonsekste; priecīga valoda kā zvaniņš pie vanaga kājas; atvērta mute kā kaktus zieds; skurstenis kūp kā lielgabals kaujā ar būriem; bērni rāmi sēd kā rāte; acis kā kapsētas smilts, blakts kā jauna aukle; saule deg it kā biezi sveķi, kā darva u. t. t.

Krājums „Ģerboņi“ aptver ne tikai jaunākās dzejas, bet arī veselu rindu vecāku, pat no paša Ādamsona dzejnieka karjeras sākuma, jo pirmais krājums „Sudrabs ugunī“ bija pārāk mazs un ar pārāk nesaudzīgu paškritiku sastādīts. Tādējādi „Ģerboņi“ sniedz labu pārskatu par Ādamsona talanta attīstību. Krājums iedalīts sešās nodaļās, kurās chronoloģija gan nav stingri ievērota, taču pirmajās ir senākās, pēdējās jaunākās dzejas.

Pirmajā nodaļā „Mikēnas Vāze“ ir antīkas pasaules motīvi. Šeit Ādamsons vēl tāļš katrai dzīves realitātei. Viņa pasaule vēl ir grāmatu, dzejas un mākslas pasaule, ar ko tas iepazīnīs bibliotēku zālēs. Dzejnieks rotaļājās ar svešķanīgiem vārdiem, aistētizē, romantizē. Šinīs dzejās nav neviena kontrasta, tikai pustopi, nevienas asas izjūtas, tikai nojaudas, nevienas kaislības, tikai elēģiskas noskaņas, vārīga un trausla romantika — kā palsā pastelglezna. Mācītās dzejas figūras, antīkās dzejas personāži un atribūti vēl stipri aizēno dzejnieka patieso seju. Mēs vērojam gan dzejnieka gaumi un smalkumu, bet tikai nedaudz dzejas, kā „Frīna Atēnās“ var lepoties ar izjūtas un atziņas nemākslotību.

Otra nodaļa, kas nosaukta sengrieķu veļu puķes asfodeles vārdā, jau ievēd dziļāku un istāku izjūtu pasaulē. Elegiskas pārdomas par dzīvību un nāvi, varētu sacīt „pasaules skumjas“, bet arī dzīvot alkas, ilgas, kuŗās izskan it kā skaudība pēc pirmatnējā, pilnskanīga spēka, ir šo dzeju temas. Dzejas līdzekļi top bagātāki, spilgtāki, konkrētāki un, galvenais, sirsnīgāki. Dažās dzejās, kā Akmens laikmeta dziesma, Biezoknī, Mezonīgais ponijs, dzejnieks nevaldāmā dziņā pēc krāsainības, plastikas, krāšņām blīvām formām, lapidāra spēka rīko veselās eksotisku salīdzinājumu un veidu orgijas.

Trešā nodaļa „Dzeguze ābelē“ veltīta senlaicīgiem nacionāliem motīviem. Te pavīd daudzi dainu motīvi, taču pilnīgi pārkausēti, pārcelti Ādamsona īpatnējā, aistētiskā romantisma plāksnē. Latvju tautas dzejai piemīt īpašība viskonkrētāko īstenību savienot ar teiksmainību. Šo dziļi latvisko īpašību Ādamsons skaisti uztvēris daudzās balādēs — par kara kalpu, skroderi, ezergaili un brīnišķīgajā dzejā „Cīemos pie vecmātes“, kur tieši šī neparasti konkrētā tēlainība un tēlu realitāte ievēd lasītāju senlaicīgā pasaku pasaulē.

Nākošā nodaļa „Vecrīgas Saule“ veltīta Vecrīgai. Laikam gan neviens mūsu rakstnieks nav tik daudz apdzejojis Vecrīgu, kā Ādamsons, kas izveidojis no tās noslēgtu un viengabalainu romantisku pasauli. Vecrīgas motīvus viņš iemīlējis tik ļoti, ka kādu reizi pat taisījis pieņemt pseidonīmu Ēriks Rīga. Zviedru vārto romance, Balāde par zūstēju acīm, Leģenda par balto cekuldūkuri ar savu trauslo izjūtu niansēm būtībā diezgan tuvas pirmās nodaļas motīviem.

Tomēr savas dzejas isto pilnskanību, māksliniecisko līdzekļu virtuozu pārvaldīšanu un atziņu briedumu Ādamsons sasniedz divās pēdējās nodaļās — Vilka dziesmas un Epikūra galdi. Šeit Ādamsons, kā gatavs un neatkarīgs dzejnieks, galīgi ievēd lasītāju savā pilnīgi īpatnējā un izveidotā dzejas pasaulē un tā vai nu jānoraida pavisam, vai arī jāpieņem ar visām savādībām, nemeklējoties labot sīkumus, kas varbūt vienam otram nav pa gaumei.

Rotājīgos, aistētizētājus motīvus nomainījusi vīrišķīga vipsna vai satira izjūtas dziļas un asas, tās sakņojas pašā dzīves istenībā. Tās ir pārdomas un šaubas par dzīves jēgu un vajadzību, cilvēka kaislību liktenīgums, nāves jausmas un žēlabas, caur kuņģam jaucas nevaldāma kāre dzīvot un darboties un prieks par visām baudām, ko sniedz dzīves Epikūra galdi.

Raksturīgi Ādamsonam un daļai šīs paaudzes dzejnieku vispār, ka visnopiētākās un vistraģiskākās lietas tie aplūko ar zināmu drastiku, patūrēdami spēju savaldīties un pasmaidīt par sevi pat visdziļākā postā. Šī paaudze negaužas, nezūdās par dzīvi, nesaceļas arī pret to kā Donkichotiski labotāji un soģi, bet droši ķežas šim niķīgam un mežonīgam zirgam krēpēs, lec sedlos un rauga tur noturēties, lai arī iet kā kuņģo reizi iedams. —

Kaut sērgas pār mums redz brūkam,
Kaut bēdu arvien tik daudz,
Ar bungām, koklēm un dūkām
Sev līdzī mūs dzīve sauc.

Anšlavs Eglītis.

Monografija par latviešu teātra tēvu

K. Lejnieks. Adolfs Alunāns. Monografija. A. Raņķa izd.

Adolfs Alunāns, „latviešu teātra tēvs“, ir plašāka vērīena personība mūsu teātra dzīvē. Bet vajadzēja aiztecēt 25 gadiem no viņa nāves dienas, lai parādītos beidzot kaut cik pamatīgs darbs par šo ievērojamo aktieri, režisoru, teātra vadītāju un latviešu drāmas rakstniecības nodibinātāju. 188 lpp. lielā monografija, ko sarakstījis K. Lejnieks, nesen iznākusi, illūstrēta portretiem uz atsevišķām lapām un tekstā.

Vispirms Lejnieks nopietnu vērību ziedo A. Alunāna ģeneoloģijai. Ir vērts pacelt pagātnes aizkaru, palūkoties senču vaigos, jo ikvienu liela vērīena darbinieku apcerot taču uz mācās jautājums, vai lielas personības, tā sakot, krīt no debesīm, vai arī tajās sakopota vecāku, vecāku vecāku, varbūt pat vairāku paaudžu gara aktivitāte, dziņa un spēja pacelties pāri vidus mēram. Un ģenealogijas liecības parasti rāda, ka masīvāko gara darbinieku figūras tiešām nav likteņa aklas iegribas auglis, tās gadu simtiem top cauri paaudzēm. Ziņas, ko grāmatas autors dod par Adolfa senčiem, aizsniedzas līdz 17. g. s. vidum, līdz zviedru laikiem Vidzemē. Kari, mēris, bads nenokauj latvieti. Kungi, valdības, virskundzības mainās, bet latvietis turas ciešāk pie savas zemes, iztur un iet uz priekšu un uz augšu. Adolfa tēva tēvs jau priekš brīvlaišanas esot kļuvis brīvs izpirkšanās ceļā. Arī viņa sieva „brīvniece“. Viņš rentē muižas, viņš ir pagasta rakstvedis. Pat lopu sērgas un ugunsgrēks viņu nespēj sist — tukšu kabatu, ar baltu spieķi rokā un septiņiem bērniem viņš dodas uz Zemgali un atkal kļūst par turīgu cilvēku. Viņa dēls Juris beidz Tērbatas universitāti, ir latviešu mākslas dzejas nodibinātājs un „Jaunās Latvijas“ dalībnieks. Juņa vecākais brālis Pēteris ir Adolfa tēvs. Tas ir nevien muižas nomnieks,

bet arī žurnālists, biedrību dibinātājs un darbinieks, privātdokāts. Monografijas autors jau Iglīt. Min. Mēnešraksta š. g. 7./8. n-rā aizrādījis, ka A. Goba J. Alunāna kopoto rakstu pirmajā sējumā Alunānus nepareizi atvasina no kāda 1734. g. miruša Alunēnu Jāņa.

Lejnieks daudz vietas veltī laikmeta tēlojumiem, rādīdams, kāda bija tā sabiedrība, kurā Adolfs dzīvojis kā cilvēks un kā mākslinieks. Te redzam, ka ceļš uz latviešu teātri, ko A. ar milzīgu pioniera uzņēmību visu mūžu staigā, varen nelīdzens. Kad Adolfs sāk aktieŗa gaitas, latviešu teātra īstenībā vēl nemaz nav. Mūsu teātri rada Ādolfa „lai top!“, un nevien teātri šī vārda šaurā nozīmē, bet arī aktieŗus, ansambļus, drāmas literātūrā oriģinālreper-tuāru, latvišku teātra publiku. Lepns uz savu latvisko izcelšanos, Ādolfs, cik spēdams, norobežojas no svešām ietekmēm, te sekodams tēva brāļa Jura A. aicinājumam. Un līdzīgi tēva brālim, viņš arī krietns satiriķis, viņš per savās kuplejās un Zobgaļa kalendāra rakstos tumsoņus un kaunīgos latviešus, viņš skumst, „kad nievāts tiek ļaužu brīvais gars“, viņš gaida citus laikus, citus laudis, un garā viņu jau apņem

Sis rīts, šī gaisma, kas aust šo pašu brīd',

Kā milzīgs dimants spoži šeit cilvēcei reiz spīd.

Latviešu teātra tēvu Lejnieks nezīmē ar stingru literātūrvēsturnieka spalvu. Šis darbs formas ziņā ir drīzāk romāns, nekā literātūrvēsturiska monografija, kaut gan izdomas un fantazijas, zināms, te trūkst. Anekdotam gan Lejnieks šai grāmatā devis vaļu, un tā kā nostāstu par veco Ādolfu daudz, veselās loksnes šai grāmatā sastāda tīri vai vienu vienīgu nepārtrauktu anekdotu. Humors, kas šiem nostāstiem pamatā, grāmatai un tās varonim sagādās draugus tiešām visās lasītāju aprindās. To daris arī Lejnieka vienkāršā valoda un raitais stāstījums. Ādolfa Alunāna paaudze aizgājusi citā saulē līdzī viņam pašam, un viņa personības šarms, kas ļaudis apbūra, jaunaļiem tomēr ir un paliks nepazīstams, jo to nespēj uzburt neviena grāmata, neviena monografija, neviens romāns. Lejnieka darbs mūs visādā ziņā gan pārliecina par to, ka Ādolfs Alunāns bijis pirmās šķiras spīdeklis pie latviešu 19. g. teātra un literātūras debesīm, meistars, kas mūsu mākslas un sadzīves lidumā dzinis visai dziļu vagu.

Arturs Baumanis.

Lauku dzīve sonetos

Kārlis Students. Sarkanā sērmukša. Dzejas. Grāmatu apg. A. Gulbis Rīgā, 1937.

Kārļa Studenta pazīstamajās grāmatās par kolportieŗa gaitām un ekskursiju laivā atrodama čakli kopētu bezkrāsainu faktu rinda un tai pievienota dabas jūsma. Tomass Manns kaut kur saka, ka sirsnīgas jūtas aizvien esot banālas un nelietošanas, kaut ko māksliniecisku radot tikai „samaitāts“ artistisks gars. Kārļa Studenta jūsmašana par Gaiziņa kalnu vai Pededzi pārliecina, ka viņš ir dabas mīļotājs; bet vai viņš ir arī dabas dzejnieks?

Viņa nupat iznākušais dzejoļu krājumš „Sarkanā sērmukša“ liek tam no-

ticēt, jo taisni nepretenciōzie dzejoļi par ievu, lazdu, ceriņkrūmu, nakts vijoli, malkas vezumu, zemeni, dzērveni u. c. šķiet te vispievilcīgākie. Tiem pievienojas vēl dzejoļi par aku, pirtiņu, linu malšanu, veco grāmatu lādi, vejlukturi u. t. t.

Sākumā liekas dīvaini, ka šie ikdienišķie objekti apdzejoti soneta sublimajā formā. Bet varbūt taisni šī nesaderība piešķir dzejoļiem ipatnēju šarmu. Brīžiem te ir vienkāršs un tiešs faktu apraksts, piem.:

... Plīv tumši lukturis pie sijas kāsi kārts,
Klab ruļļi mašīnai un dragā linu saujas,
Jūk apkārt putekļi, un reti skan kāds vārds...

Pa starpai atrodama arī simtprocentīga prōza:

... Un kas tos (linus) iztīrīs,
Ja naktīs nestrādās?...

Tāpat sonetā „Aka“:

... Un skaidru ūdeni no zemes tumšās krūts,
Kas visur vajadzīgs, mums pastāvīgi dodī...

Šis dzejā negaidītais ūtilitārisms rada savdabīgu naivuma iespaidu. Tas pats jāsaka par „Vītola“ un „Rudzu puķes“ sonetam piesprausto kailo morāli:

... Kāds paraugs brīnišķīgs un jauks, ja tevi skata,
Tu esi cilvēkiem, kas bieži vaid un sten...“
... Bez miesas ir vēl gars ko lielksmot...“

Tas pats naivums ir komplimentu teikšanā Gaujai vai naktsvijolei, kas tiek uzrunātas ar „tu“ un elegiskajā dzērvenes biografijā: „Ak, oga rožainā — uz tāliem sūnu puriem Tev bija šūplis kārts... — tāls tagad ir tas krāsts, Kur kādreiz dziedāja tev saldi pura strazds...“

Minētais piemērs liecina arī par sentimentu un vieglu patētiku, kas jaukdamās ar ikdienišķo īstenību rada gribētu un negribētu humoru.

Tomēr šie tēlojumi nekad nav tādā mērā koncentrēti, lai kļūtu par simboliem, arī jaukie dzejoļi par pīdarbu un vējlukturi nē. Bet nav noliedzams, ka dzejniekam izdodas izteikt arī īsti dzejiskas idejas, piem., sonetā „Malkas vezums“:

... Tam laikam jābūt tā, bet vai tik pelni vien
Ir mežu burvīgums, un lapu liegā alka,
Un lakstīgalas balss, kas prēm kā ūdens skrien?“

Soneti par parastām lauku dzīves parādībām nav nekas jauns Kārļa Studenta dzejā. Tos sastopam jau viņa pirmajā dzejoļu krājumā „Zvaigžņu krusts“. Piemēra dēļ varētu minēt šādus prōziskus virsrakstus: „Kartupeļu lauks“, „Pirts kurināšana“, „Siena presēšana“. Savā laikā kritīka atzinusi, ka šis žanrs Studentam labi padevies, un viņš tam joprojām palicis uzticīgs.

Viena „Sarkanās sērmukšas“ nodaļa saistās ar autora bērnu dienām Erģemē. Mīlestības dzejoļos blakus klusinātiem topiem atrodam no agrākā krā-

juma pazīstamās griezīgās metaforas par zvēra nemieru un asmeņiem, kas gājējam tumsā uzglūn aiz stūpa. Veselā dzejoļu virknē izteicas elegiska rudens un vakara noskaņa, resignācija, atskatoties uz paejošo mūžu. Citur izpaužas mūžības un dzīves ritma izjūta.

Kā agrākajā krājumā, tā arī tagad autors šad tad spilgti izceļ savu „es“. „Zvaigžņu krustā“ viņa personības izjūta saistījās ar bojāejas ainām, viņš sevi salīdzināja ar grimstošu kuģi un krītošu meteoru. Tagad Kārlis Students sev liekas „koks, kas zarus sliet steidz pretim visām debess pusēm“, jeb — ne tik lieliski — „spēcīgs ziedu pilns zars“ vai gatavs auglis, „kas sārts un sulīgs briest.“

Kārlim Studentam varētu pārnest spilgtākas oriģinālītātes trūkumu. Aizvien vēl viņa dzejā kas ieskanas no Sudrabkalna vai citiem dzejniekiem.

Viņa forma ne aizvien apmierina. Bieži viņš atstāj novārtā dzejoļu beigas, kas taču parasti lirikā glabā spēcīgāko efektu. Dažreiz traucē ainu jucekļīgums, piem.:

„... Drīz dzīves ritums brīnišķais beigs griezties,
Pār acīm klāsies plīvurs iezilgans —
Tik skumjās vakaros pēc gadiem gaŗiem
Vēl manas ilgās līs ar zvaigžņu stariem...“

vai dzejas klišeju lietošana: „Cik te viegli elpo krūts“, „sappu draugs“, „tālās zvaigžņu salas“.

Ritma ziņā K. Studenta dzeja ir diezgan dažāda, kaut gan nepilnīgi gludena. Jāšaubās, piem., vai vārds „krāsns“ liekams vieglajā zilbē. Pārsteidz arī atskaņas: kalstu — balss tu, mūs tā — gūstā, tu te — mute u. c.; vai: tumsā — dumsā (!). Neliekas pieņemamas arī dažas K. Studenta valodas īpatnības: datīvs „kai“, un divdabju, kas beidzas ar -dams, lietošana par atribūtu.

Izlasot šo dzejoļu grāmatu, rodas iespaids, ka tās ir vairāk vai mazāk izdevušās variācijas par pietiekami pazīstamām temām, kur ar dzirdīgu ausi uztveramas atsevišķās īsti skaistās vietas. Līdija Perlbacha.

Daugavas vēji

Alb. Sprūdža stāsti un pastāsti, izd. Zemnieka Domas, Rīgā, 1937.

Latgales rakstnieks Alb. Sprūdžs ar katru jaunu darbu, ko viņš laiž klajā, uzrāda noteiktu progresu savā stāstnieka talantā. Daugavas vēji nu jau ir trešā stāstu un pastāstu grāmata kopš 1933. g. Šī ir ne tikai trešā pakāpe viņa rakstnieka personības attīstībā, bet arī trešā pakāpe Latgales ļaužu likteņu tēlošanā. Grāmatā Bailēs un Spaidos (1933.) viņš vēl nedroši un kā taustīdamies atspoguļo Latgales sādžu dzīvi, pie tam ar krietnu seksuālās vajības porciju. Ja šīnī krājumā Sprūdžs vēl pats ir bailēs un spaidos, īpaši sižetu izvēles ziņā, tad Asaru lieknā (1935.) viņš jau noteikti raisās vaļā no manierības un vienpusībām un cenšas tuvoties būtiskai un objektīvai lietu skatīšanai. Ja šīnī krājumā viņš redz Latgales ārēs vēl daudz asaru un posta,

sastingušo sādžas dzīvi, tad Daugavas vējos viņš jau saklausa Latgales sādžas jaunās dzīves sirds pukstus un redz progresa sākumu sociālajos apstākļos un gara dzīvē.

A. Sprūdžs ir objektīvā reālisma stāstnieks un nerunā uz lasītāju simbolos un līdzībās, bet krājuma virsraksts tomēr simbolisks. Vēsma, kas nāk no Daugavas puses (proti: no Kurzemes un Vidzemes) sapurina snaudošo Latgales sētu un nes tās spēkiem jaunu veldzi.

Krājumā šādi stāsti: Daugavas vēji, Vidzemes Jānis, Mātes atzišanās, Koka sirds, Jumta sitējs, Vecmāmiņas mīlestība, Novadgrāvis, Ceļa likums, Pelēkais Dieviņš, Mākoņu puisis un Vārpu vainags. Vairāki no tiem drukāti periodikā pēdējos divos gados. Sprūdžs ir iemīlējies atmiņās par veco sādžu. Tādu arī Latgalē tagad vairs nav, bet pieci, desmit un vairāk gadu atpakaļ, tās bija, un šo neseno pagātni viņš bieži vien ar zēna muti pavēsti lasītājam. Dzīve, ko viņš te atspoguļo, maz iepriecina. Vecas un pelēkas būdības, ežas tikpat platas kā pašas šņores (Daugavas vēji), ik vasaru strīdīga pļavu un lukstu pārmērīšana un sadalīšana, purvi un pļavas, kur gadu desmitiem nav durta lāpsta (Novadgrāvis), nabadzīga pieticība, nelietīga laika nosīšana ar ripu dzenāšanu un karšu spēli, tenku iznēsāšana, skaudība. Tā bija pasaule, kad no kuļammašīnas un tās sirēnas bērni un pieaugušie kā no kāda nezvēra krita gar zemi. Un virs visiem šiem duļķiem nu sāka atspīdēt jaunas dienas ausma un pār veco, satrunējušo dzīvi sāk pūst Daugavas vēji.

Autors pastāsta, kā Izbaru Jēkabs (Daugavas vēji) aiziet no sava tēva mājas un sādžas laudīm, kas nevižo izprast viensētu lielo nozīmi un atgriežas kā lauksaimniecības skolas absolvents Deksnis (Novadgrāvis), lai Silagalā sādžas purvā un garīgajā dzīvē raktu dziļu novadgrāvi. Saistīgos atmiņu ziņējumos pamirdz pa raksturīgam vilcienam lauku cilvēku sejās. Te ir lielīgais Ignāts (Jumtu sitējs), kas atgādina Pāvila Roziša Teni (Zemes prieks), klusais, sevi un darbā nogrimušais namdaris Jānis, kas domā vienīgi par mājās palikušo līgavu (Koka sirds), čaklais jaunais Pēteris Pavalgs, kas domā par lauksaimniecības racionalizēšanu un kautrējas atklāt savu mīlestību skolotājai Veronikai Aizkalnietei (Ceļa likums) u. c. Tomēr galvenais Sprūdžam nav psiholoģiskas problēmas, bet parādīt jauno laiku vēsmu, atspoguļot vecās Latgales sādžas sakustēšanos, kā sakustas pavasara palos ūdens straumes.

Sprūdža stāstījums rit raiti un gludi, bieži kā rotaļādamies. Viņa stils sasniedzis ievērojamu gatavību. Gleznas un salīdzinājumi nav meklēti, bet aizvien svaigi un oriģināli, piem.: „Baltais āboliņš bija sapinies un savijies kā vilna aitas mugurā“ (9. lpp.), „viņu šūpoja prieks, kā sabangots ūdens šūpo laivu“ (35.), „mirdzošās debess kāpes“ (47.) u. c. Valoda nevainojama, kaut sastopamas dažas sīkākas gramatiskas kļūdas. Sprūdžs joprojām nevairās (kā to dara citi jaunie literāti) lietāt arī apvidus vārdus, kas viņa izteiksmi padara bagātāku un nemaz netraucē rakstu valodas gludumu, piem.: kaustīt (ciesu) (9.), vecaine (14.), pašale (lī. pašalijs — nojume, 26.), nostiit (28.), kalvis (45.), palaide (45.), skustiņš (53.), jaucēšs (114.) etc.

Sprūdžs līdz šim parādījies kā ražīgākais un spējīgākais literāts, kas nāk no Latgales, un sabiedrības priekšā nostājies kā zināmu gatavību sasniedzis mākslinieks. Bet viņa darbos vēl vērojama sižetu un tipu izvēlē atkārtotāšanās, un daudzi no viņa darbiem vēl ir epizodiski tēlojumi, skices, vai, Sprūdža terminā sakot, pastāsti; tāpēc arī neviens tēlotais raksturs vai notikums neiegulst uz ilgāku laiku atmiņā. Viņa literārie tēli vēl maz sevi slēpj mūžīgā. Bet māksliniekam no Dieva žēlastības jāpieskaņas ne tikai sava laika ārējām parādībām; laikmetīgais, laižot to caur bagāto atziņu, pārdzīvojumu un pieredzējumu prizmu, jāsakausē ar mūžīgo. Tāpēc gaidīsim no Sprūdža monumentālākus darbus. Ari no Latgales nācis rakstnieks tematu izvēlē var iziet no novada rāmjiem, lai atkārtotāšanās nepaliktu par trafaretu.

H. Tichovskis.

1914. gada vasara

Ar Nobela prēmiju godaldotais Rožē Martēna di Gāra romāns. (Les Thibault, L'été 1914, NRF, Librairie Gallimard, Paris, 1936.)

„Labs kritiķis“, teicis kādreiz Anatols Franss, „ir tas, kas klāsta savas dvēseles pārdzīvojumus meistardarbu vidū“. Un ja tā būtu — un kas zin vai tā tiešām arī nav — tad šoreiz, par di Gāra „1914. gada vasaru“ runājot, pilnīgi apzinīgi, gribētos būt vājam kritiķim un ierobežoties ar drusku nepateicīgo, bezpersonīgi pelēko atreferētāja lomu, kas taču beigu beigās arī ir ārzemju rakstniecības kritiķa galvenais „emploi“. Mēs arī neuzdrošināsimies šeit nodot kādu ar „es“ izrotātu novērtējumu par šiem vairāk nekā tūkstoš lappušu biezajiem trim sējumiem, jo savu spriedumu par to priekš nepilniem diviem mēnešiem jau nodevusi Zviedrijas karaliskā Akadēmija, piešķirot autoram Nobela prēmiju.

Mēs, tā tad, ierobežosimies ar visai īsu, citātēm balstītu, „1914. gada vasaras“ satura atstāstījumu, paliekot tai nepatīkamā apziņā, ka tas, diemžēl, pilnā mērā nav panākams: tik ļoti darbības un par visām lietām visdažādāko domu piesātināts šis darbs, ko drīkstētu saukt par vēsturizētu romānu un kas savā īstenības sablīvējumā (tajā gandrīz vai nepavīd neviens paradokss, neviens izmeklēts efekts) tik patiesi atstaro šo briesmīgo Eiropas vasaru.

Romāna pirmās lapas puses atšķiras jūnija beigās Žeņevā un aizvefas augusta sākumā rietumu kaļa laukā. Bet pirms stājamies pie tā Arianas pavediena — darbības — atsegšanas, lai mums būtu atļauts iepazīstināt lasītājus, *currente calmore*, ar galvenajiem spīdekļiem šajā konstelācijā: vispirms, divi brāļiem Tibō, no kuriem viens, Žaks, no parastās pilsonības domu un jūtu pasaules atsities pacifists ir viscilvēcīgā meklētājs, bet otrs, Antons, labs ārsts, optimists, darbīgs, nosvērts un ja ne tieši ierobežots, tad jo vairāk *terre à terre*, apmierināts ir ar sevi, ir ar pasauli; tad Žaka bērniības draugu Danielu, skaistuma un savas laimes neatlaidīgu meklētāju; vēl Meinstrelu, Ženēvas kosmopolitiskā revolūcionāru senakla orākulu un *Deus ex machina*, kam smadzenes darbojas ar tādu abstraktu precizitāti, ka pa

laikam, šķiet, tās dzen ne sirds, bet kāds necilvēcis perpetuum mobile; un beigās arī ar dažiem sieviešu kārtas satelītiem, kas ar nule minētiem saistīti.

Ar Žaka ārējo veidolu mēs iepazīstamies pēc kāda angļu gleznotāja Patersona audekla, kas izmanto Žaku kā modeli:

„Galva, lai gan pacelta pret gaismu, noliecas viegli virs kreisā pleca, it kā matu un pieres smaguma uz leju novilkta. Gaisma krita no kreisās puses. Pusēja palika ēnā; bet pateicoties galvas noliekumam, visa piere bija apgaismota. Tumšā, ar rūsganu atspīdumu matu šķipsna, kas to šķērsoja no kreisās uz labo pusi, vēl vairāk izcēla, kontrastā, miesas starojumu. Patersons bija sevišķi labi attēlojis zemi augošos, cietos un biezos kā zāle matus. Stīprais žoklis atbalstījās uz baltas pusatvērtās apakšes. Rūgtuma rievā, kas piedeva sejai valdonīgu bardzību — padarīja dižu lielo muti, ar neskaidri zīmētām lūpām. Zem satrauktās uzaču līnijas, clair-obscur iegūlies skats, bija jo atklāts, gribas paudējs, bet pārlietu pārdrošs, nekaunīgs, kur vairs nebija līdzības ar oriģinālu. Patersons to juta. Visumā viņš bija pareizi izteicis masīvo spēku, kas izstaroja no pieres, pleciem, žokļa kauliem; bet neticēja, ka jebkad spēs attēlot dzīvās acis šīs pārdomu, skumju un pādrošmes nianšes, kas sekoja cita citai nesajaucoties.“

Tāda, lūk, ir Žaka ģimēne, bet kāda viņa iekšējā pasaule? Ļausim viņam pašam izteik sevi un savu dzīves uzskatu. Oponējot austrietim Mithoerg'am, kas aizstāv tezi, ka nekas patiesi jauns nespēj dzimt bez naida iedvēsmota spraiguma, Žaks saka: „... Uz asiņainu brutālītāti spējīgais cilvēks un, kas to vēl gatavs ietēpt taisnības vārdos, šis cilvēks, uzvarējis, nekad neatradīs savas šķīstības, sava dižuma, cilvēcīguma bijību, kaisli pēc taisnīguma, sava gara brīvību. Ne šī satricināta individa pacelšanai pie varas es tiecos apvērsuma...“

„... Man ir pārliecība, ka nevienu patiesu progresu nevar realizēt dzīvē ar zemiskiem līdzekļiem. Cildināt varmācību un naidu taisnības un brālības nodibināšanai ir neļūdzība: tā ir šīs taisnības un brālības, ko vēlamies valdām pār pasauli, nodošana jau pašā sākumā... patiesais apvērsums, apvērsums, kas cienīgs, lai tam veltī visus spēkus, tas nekad nepiepildīsies tikumisko spēku noliegšanā!“

Ļausim viņam vēl vairāk atsegt sevi:

„Nedomājiet,“ saka viņš savai iemīlotai Zenijai, „ka tā ir augstsirdības naīva sajūsma, kas mani iesviedusi revolūcijas partijā. Esmu tur nokļuvis pēc ilgām šaubām un lielās bēdās, lielā morālā vientulībā.“

Taču, tai pat laikā šajā domātājā-ideālistā ieskanas arī šaubas:

„Bet nedrīkst... nē... mums nav tiesības šaubīties par cilvēku... Viņa trūkumi, es tos redzu! Bet ticu, gribu ticēt, ka tie pa lielākai daļai ir patreizējās sabiedrības radīti... Jācinās pret pesimisma kārdinājumu, jānonāk pie ticības cilvēkam! Jābūt cilvēkā kādai apslēptai, neiznīcināmai tiekšmei pēc dižuma... Un uz šo mazo, pelnos aprakto ogli, jādvēš, lai tā iedegtos... lai tā liesmotu, varbūt kādreiz!“

Gribētu ticēt! Liesmos, varbūt! Kādēļ tādas šaubas? Pirkstus te uz vātīm mums uzliek abu brāļu, Žaka un Antona, pārrunas. Reālists, medīķis Antons saka:

„... Man gribētos jūs visus uzklaut, kad lieta grozīsies ap jaunās pasaules celšanu. Jo jūs varat darīt ko gribat, arvienu jums pie celšanas nāksies rīkoties ar to pašu pamatelementu. Un šis pamatelements, tas nemainīsies: tā ir cilvēka daba!“

Žaks pēkšņi nobālēja. Lai apslēptu savu satraukumu, viņš novērsa seju.

Nezinot Antons bija nesaudzīgi, rupji pieskāries sava brāļa lielajai vātij, intīmai nedziedināmai vātij... Šī ticība rītdienas cilvēkam, kas bija revolūcijas „raison d'être“, istais tramplins katrai revolūcionārai trauksmei, šis ticības, diemžēl, Žakam bija tikai īsiem, gaistošiem brīžiem, mirkļa iedvesmē; nekad viņš to nebija spējis patiesi padarīt par savu. Viņa žēlums pret cilvēku bija bezgalīgs; viņš tam veltīja visu savas sirds mīlestību; bet darījis ko darīdams, sirdīgi šaustot sevi un atkārtojot ar dedzīgu pārlicību doktrinārās formulas, viņš palika skeptisks, zīmējoties uz cilvēka tikumiskām spējām. Un viņa būtes slēptuvē mitinājās šis patētiskais noraidījums: viņš neticēja, viņš nespēja patiesi ticēt šīs dogmas nemaldībai — cilvēces garīgam progresam... Un ikreizes, kad viņš šīs dziļi iesakņojušās radikālās šaubas apzinājās, tās arvien notika mocītājā, nožēlu, sirdsestu, kauna un bezcerības sajūtā.“

Tad vēl dažas linijas, kas iezīmē Žaka tēlu un tai pašā laikā mūs arī iepazīstina ar Ženiju, jaunavu, ko Žaks mīl jau kopš bērnības.

„Žakam, acīm redzot, bija dāvana izstrāvēt zināmu siltumu; radīt ar vienu vārdu, vienu smaidu, ar interesi, ko tas apliecināja cilvēkiem, labvēlīgu temperatūru uzticības, simpatijas atplaukšanai. Ženija to zināja labāk par citiem: viņa tuvumā visstūrgalvīgākās, visnoslēgtākās būtes atbrīvojās no sava burvja loka, atvērās, atplauka. Bet nekas to tā nepārsteidza, kā šāda dāvana!“

„Pretēji Žakam, pretēji Danielam, viņai gandrīz nebija ziņkāres pret citiem. Viņa dzīvoja ieslēgusies sevī. Cenšoties vispirms saglabāt savas atmosfēras šķīstību, cenšoties pat uzturēt zināmu atstatumu starp sevi un savu tuvāko, sniedzot saskarei ar pasauli tikai gludu virsmu, kur nekas nespēja iekriemt. „Bet,“ teica viņa sev, „vai šī ziņkāre, kas stumj Žaku pretim katrā dzīvai būtei, nav pretējs moments, zināma nespēja nostiprināt savu izvēli?“

Pavērsimies tagad Žaka brāli Antona:

„— Neesmu tips, kas saslienās, lai iejauktos pasaules notikumos!.. Man ir stingri noteikts darba lauks. Esmu cilvēks, kas rīt no rīta pulksten astoņos būs savā slimnīcā. 4. flegmons, 9. peronits... Ik dienas atrodos 20 nelaimīgu mazuļu priekšā, kas man jādziedina. Tādēļ saku „nē“ visam pārējam!.. Virietim, kam ir savs amats, nav jāļauj sevi izklaidēt ar lietām, kur tas neko nesajēdz... Man ir savs amats. Man jāizšķir man piekritīgas noteiktas, ierobežotas problēmas, no kā jo bieži atkarājas cilvēka, pa laikam veselās

ģimenes dzīvība. Tu sapratīsi!.. Lūk, kādēļ man cits kas darāms nekā lūkot Eiropas pulsul“

„Taču! Dzīvot beigu beigās nozīmē darboties. Tā nav filozofija... Meditēt par dzīvi? Priekš kam? Dzīve, mēs zinām, kas tā ir: bezprātīgs brīnišķu un nešķīstu brīžu maisījums! Tā ir reiz par visām lietām izšķirta lieta... Dzīvot nenozīmē visu apšaubīt... Dzīvot ir darboties... Un ko! Kārtīgi veikt savu darbu, vai tas jau nav kaut kas?.. Un ļaut dzīvei plūst!..“

Papildināsim šī veselīgā optimista raksturojumu vēl dažām citām romānā atrodamām iezīmēm:

Kalīfs viņam reiz bija atkārtojis kāda sava paziņas, jauna rakstnieka Pegī vārdus: „Milēt nozīmē piekrist mīļotai būtei pat tad, kad tai nav taisnības“. Šī izteiksme to bija varmācīgi aizkārusi. Mīlestība šādā neprātīgā iznīcinātājā, apdullinātājā veidā viņam arvien iedvesa nesaprasmi, izbailes un pat zināmu riebumu.

Antonam ir mīļākā Anna, kas no midinetes ar neatlaidīgu mērķtiecību un varbūt pat nozieguma palīdzību kļuvusi par sabiedrības dāmu.

„Viņu pārsteidza viņas ilgu pilnā balsi rezonance. Viņš zināja, ka tā ir patiesa, ka viņas greznums, stāvoklis sabiedrībā — piecpadsmit gadu apļēses un manevru mērķis — nebija tai devuši nedz nomierināšanās, nedz laimes...“

„Bez šaubām, viņš būtu varējis pie labas gribas orientēt šo neizlietoto enerģiju uz nopietnu nodarbi. Viena viņa zīme, un visa Annas nākotne būtu varējusi pārvērsties...“

Taču, viņš bija stingri apņēmies šīs zīmes nedot. Pārlietu labi viņš zināja, ka šāda „glābšana“ tam uzveltu jaunus, saistītājus uzdevumus. Katrs žests saista; sevišķi augstsirdības žests... Bet viņam bija sava paša dzīve dzīvojama, sava brīvība sargājama. Šajā lietā viņš bija nelokāms. Bet katreiz, kad viņš par to domāja, tas notika ar saviļņojumu, ar melancholiju: it kā viņš nosvērtu galvu, lai neredzētu virs ūdens limeņa pēc viņa izstieptu slīcēja roku...“

Daniels de Fontanens, Žaka bērniņas draugs un Ženijas brālis, aktīvā kara dienestā iesaukts jauns un skaists gleznotājs, izteic sevi šiem vārdiem:

„... Es domāju, ka zināma piepūle centībā, padziļināšanā beigās atklāj noslēpumu... atrisina visu... tā zināma visuma atslēga... Tā, lūk, šis plecs, šī mugura...“

„Jā,“ domāja viņš, „viņam (Žakam) taisnība, nenoliedzami... Posts... Bet ko tur spējam? Viss mūs noved pie izmisuma... Viss, izņemot, tieši, mākslu! Un vairāk kā jebkad viņš jutās saistīts ar šo brīnišķo patversmi, kurā viņam bija izdevība iekārtot savu dzīvi. „Kādēļ lai ņemu uz saviem pleciem pasaules grēkus un nelaimes? Es paralizētu savus radītājus spēkus, es aplāpētu savas dāvanas bez mazākā labuma citiem. Neesmu dzimis apstuldis... un tad — pieņemsim, ka esmu briesmonis — bet, es, man arvien bijusi cietā apņemšanās būt laimīgam!“

Tā bija patiesība. Kopš bērnības viņš gatavojās aizstāvēt savu laimi, pret visiem; ar šo varbūt vientiesīgo, bet pārdomāto izjūtu, ka šāds ir viņa galvenais pienākums pašam pret sevi. Grūts pienākums, starp citu, kas prasīja pastāvīgu uzmanību: ja tikai cilvēks kaut drusku ļaujas slīpumam, tūdaļ viņš rada nelaimi... Un lūk, galvenais viņa laimes pirmnoteikums bija neatkarība; un viņš ļoti zināja, ka kopējai lietai nevar nodoties, neziņojot vispirms savu brīvību... Bet atzities par to Žakam viņš nespēja. Viņam bija jāapklust un jāpieņem nicinātājs notiesājums, ko viņš lasīja sava drauga acīs."

*

Meinestrels: šveicietis, viens no pirmajiem lidotājiem, inženiermehāniķis, cietis avāriju Alpus pārlidojot, kļuvis revolūcionārs un pēc ilgākas prombūtnes ārzemēs, kur istī — nav zināms, atgriezies Ženēvā, kur izvirzās revolūcionāro teorētiķu pulciņa priekšgalā un top tā garīgais vadonis.

"Viņa vaibsti bija pareizi, bet savdabīgi nedzīvi. Sejas krāsa iepelēcīga, lai gan ne slimīga, it kā asinis zem ādas būtu bezkrāsainas; lūpas strupī apcirptām melnām ūsām, bija gluži tādas pat krāsas kā seja. Visa vitalitāte bija koncentrēta acīs: tās bija mazas un gluži satuvotas; ļoti melnās acu zīles ieņēma visu brīvo vietu plakstu spraugās, gandrīz nemaz neļaujot parādīties acu baltumam; to spožums bija gandrīz neizturams, un tomēr tās neizstrāvoja ne mazākā siltuma. Šis skats bez niansēm, tikai gaišredzīgs un stindzīgi uzvilktis, kas likās arvien sniedzam uzmanības robežas, nebija gluži cilvēcis, apspieda un satrauca; tas lika domāt par zināmu dzīvnieku, zināmu pērtiķu urbēju, mežoniģu, mistisku skatu."

Alfrēda, dienvīd-amerikāniete, viņa draudzene — piezīmēsīm tūdaļ, platoniska draudzene, jo Meinestrels ir „mazāk nekā vīrietis“ (kā tas romāna beigās noskaidrojās) un saistījis Alfrēdu tikai ar savu gara spēku: „Viņas skats bija silts, uzticīgs un mierīgs. Acu zīles jo plati atvērtas, izteica vēlēšanos visu redzēt, visu saprast, visu mīlēt; bet nekad tajās neiespīdēja ne mazākās uzmanības vai ziņkāres mirdzums. Tikko Meinestrels sāka tai runāt, skaļā balsī domāt (ko viņš darija arvien), viņa pret to pagriezās un likās to uzklausām acīm. Pa laikam, kad izteiktā doma bija subtila, viņa piekrita ar skropstu vēdienu. Šis lielais, klusais, mūžīgi uzmanīģais tuvums tas bija viss, kas Meinestrelim bija vajadzīģs, bet tas viņam tagad bija kļuvis tikpat vajadzīģs kā gaiss dzīvei."

Tiktāl par „1914. gada vasaras“ galvenajām personām.

Tagad par pašu romāna darbību, kur rakstnieka radītie tēli jo cieši iekļauģas vēstures notikumos, pie kām ir vieni, ir otri patiesi; patiesi cilvēcīģā nozīmē, no vienas, un vēsturiskā plāksnē, no otras puses. Neaizmīrsīģīm šīģi sakarā piebilst, ka di Ģārs pēc profesīģas ir mācīģts archīvārs.

*

Virš Eiropas savelkas draudīgi kaŗa mākoņi. Œaks un viņa domu biedrī visās valstīs cīnās, lai novērstu kaŗa fatālītāti un starp šiem domu biedriem mīnams arī Benito Mussolini.

Un tomēr šī drausmīgā biljarda spēle sākas:

„Viena, sarkanā bumba, Serbija; baltās bumbas, Austrijas, piesista; pati otras baltas bumbas, Vācijas, dzīta... Bet, kas tura biljarda kiju? Kas? Krievija? Vai Anglija?..“ Tā stāvokli raksturo vecais profesors Filips, kam pieder arī šī sentence: „Vai cilvēce progresētu bez mistikas?.. Katras lielas sociālas pārvērtības pamatos arvien bijušas vajadzīgas reliģiskas tieksmes pēc absurdā. Intellekts ved tikai pie bezdarbības. Tā ir ticība, kas cilvēkam dod darbībai vajadzīgo sparū un neatlaidībai nepieciešamo stūrgalvību.“

Bet varbūt viss tomēr vēl nomierināsies. Tautas taŗu nevēlas kaŗa un Ringstrassē Viņē, un Trafalgar skverā Londonā un Nevski prospektā Pēterpilī, visur atskan viens un tas pats sauciens: „Friede! Peace! Mir!“ Rīt viss atkal varbūt atslīdēs normālā gultnē, un cilvēce varēs mierīgi strādāt arvien labākas un labākas nākotnes sagatavošanai.

Bet... dažas dienas pēc atentāta Sarajevā, grāfs Berchtolds un Hotzen-dorfs, viens Austro-Ungārijas valsts kanclers, otrs armijas galvenā štāba priekš-nieks, bija darījuši visu, lai piedabūtu ķeizaru Franci-Jozefu pie mobilizācijas izsludināšanas un iebrukuma Serbijā. Taŗu vecais valdnieks to noraidīja, aiz-bildinādamiem ar to, ka austriešu militārā akcija uzdursies uz ķeizara Vilhelma veto. Lai salauztu valdnieka pretestību, Berchtolds sūta savu valsts kancele-jas direktoru Aleksandru Hoyos uz Berlīni ar misiju pārvest Vācijas pie-krišanu. Vilhelms un viņa kanclers atsakās dot Austrijai vaļu, baidoties Krie-vijas reakcijas. Un te nu, lūk, uzlec skatuvē vācu militārā partija, ar vācu armijas galveno štābu priekšgalā, kas „noteikti“ aplēsusi, ka Krievija vēl pirms diviem gadiem kaŗot nespēs, ergo! nebūs arī pasaules kaŗa. Hoyos'a bīdīti, vācu armijas vadoni beigās pierunā ķeizaru un Bethmann'u iestāties par Austriju, jo, lūk, riska taŗu nekāda un ģermāniskā prestiŗa pa-celšanai tīri negaidīti labvēlīgs gadījums! Lieta beidzās ar to, ka Hoyos va-rēja pārvest mājup „carte blanche“ Austrijai un Vācijas solījumu atbalstīt Vīni visās viņas prasībās. Lūk, ar ko beigās izskaidrojās nesaprotamā Aus-trijas pēdējo pirmskaŗa nedēļu politika, kā arī tās nepieņemamais ultimāts Serbijai.

Tiktāl oficiālā vēsture, kam autors piepin savu romansēto. Viņš liek izzagt dokumentus, kas par šo vācu un austriešu militāristu „sazvērestību“ sniedz jo gaišu liecību. (Tos no Berlīnes uz Briseli atveda Œaks, lai no-dotu Meinestrelim). Ja, pēc autora fabulas, šie dokumenti būtu nakuši istā laikā zināmi, visa austro-vācu virsnieku spēle būtu atklāta un līdz ar to kaŗš, varbūt, novērst.

Bet lūk, šo svarīgo dokumentu saņēmejs un vienīgais lasītājs Meinestrels, tas domā citādi, jo viņš tieši licis savu karti uz kaŗu: kaŗš, lūk, ir vistuvākais revolūciju brālis. Nevienam dokumentus neparādījis, Meinestrels tos sadedzina.

„Un ja būtu tikai viens vienīgs procents par kara novēršanu, šim riskam nevar padoties,“ viņš spriež.

Tā tad, pēdējie tilti uz miera krastu nodedzināti, visur sāk plaukt un liesmot kara psihoze.

Žaks, kas pretēji Meinestrelim, grib mieru, mieru par visām lietām, redz savas cerības tā uzturēšanai spēji brūkam. Gan viņš ziedojis visu savu mantojumu miera lietas labā, gan aicinājis atklāti uzstāties pret karu, velti! Viss velti. Franču valdība par saviem pilsoņiem un viņu patriotismu stingri pārliecināta.

Pat sociālisti, internacionāles sociālisti, kas vēl dažas dienas pirms tam bija balsojuši par rezolūcijām „nost karu“, tagad parlamentos balsoja par kara krēditiem. Kara pieteikumi sāk birt kā no pārpilnības raga. Te Žaks, cilvēku mīlotājs Žaks Tibō, iedomājas pēdējo līdzekli un pēdējo upuri: ar lidmašīnu pārlidot pretinieku fronti, lai izkaisītu uzsaukumus franču un vācu valodā par miera atjaunošanu.

Meinestrels, bijušais lidotājs, kuŗu pa to laiku pametusi Alfrēda, sekojot Patersonam, gatavs Žakam palīdzēt.

Vienu rītu viņu aparāts atvadās no zemes Šveicē, franču-vācu pierobežas tuvumā, un lido, lai izpildītu Žaka plānu. Lidmašīna sabojājas, vai arī Meinestrela tiši sabojāta, krit franču pusē un sadeg ar Meinestrelu un uzsaukumiem. Tikai Žaks ar salauztiem locekļiem vēl paliek pusdzīvs. To notur par spiegu, paceļ uz nestuvēm, bet, strauji vāciem uzbrūkot un frančiem atkāpjoties, žandarmi bēgot to nošauj un pamet.

„Bailes no gūsta cīnijās ar bailēm nokaut. Viņš (žandarms, kam bija uzdots nogādāt Žaku stābā) nekad nebija nogalinājis; pat dzīvnieku nē... Bez šaubām, ja ievainotā acis vēl reiz šajā brīdī būtu drusku pavērušās, ja Maržulā būtu jāstāpās ar dzīvu skatu... Bet šis izbalējušais profils, no kuŗa dzīve jau liekas aizgājusi, šie deniņi, kas piesolās, plakani... Maržulā neskatās. Viņš sarauc plakstus, saspiež žokļus un izstiepj roku. Stobrs pret kaut ko atduŗas. Mati? Auss? Lai dotu sev dūšu — lai arī attaisnotos — saspiestiem zobiem, viņš kliedz:

— „Mēs!..“

Kliedziens un šāviens bijuši gandrīz vienlaicīgi.

Brīvs! Žandarms saslienas un nepagriezies metas cirmsā. Zari tam pātago seju; sausi zari brakš zem viņa kājām. Cauri biezoķnim atkāpšanās vāga iezīmējusi ceļu. Biedri ir jau tuvu... Glābts. Viņš skrien. Viņš bēg no briesmām, savas vientulības, savas slepkavības... Viņš aiztur elpu, lai skrietu vēl ātrāk, un pie katra jauna palēciena, lai izvestu savu naidu un savas bailes, viņš zobus sakodis atkārtu:

— „Mēs!.. Mēs!.. Mēs!..“

Šajā vairāk nekā drūmā noskaņā beidzas di Gāra darbs, un tā pesimismu vēl vairāk pasvitro tas apstākļi, ka visiem daudzajiem romānā tēlotiem ļaudīm, sākot ar jauno brašo rojālistu Roa, kās nevaicā, ko par zināmu lietu domāt, bet vienīgi kā zināmā lieta jādara, beidzot ar veco gudro profesoru

Filipu, varbūt vienīgi Meinessrelu izņemot, piemīt kāda dziļa cilvēcība, kas lasītājam liek tiem līdzī just, tos saprast.

Dr. Hūgo Vītols.

Nacionālā opera

Pēc nopietnās „Baņutas“ direkcija devusi meslus vieglā žanra cienītājiem, celdama rampas gaismā amerikāņu komponista Niko Dostala opereti „Klīvijū“. Tā nav ne sliktāka, nedz labāka par savām diviņu māsām, kas redzētas uz Nacionālās operas skatuves. Saturs raibu raibais un savā raibumā un nejaušībās atgādina amerikāņu filmas scenāriju. Jāsaka tomēr, ka „Klīvijā“ intriga savijas itin veikli un asprātīgi, tā ka operetes draugiem par gaŗlaicību, šķiet, nav ko sūdzēties. Par atjautībām prōzas tekstā rūpējies drāmaturģs Knuts Lesiņš, bet dziesmu tekstus tulkojis Ēriks Ādamsons. Dostala mūzika itin melōdiska, bet savā būtībā maz oriģināla, jo ik takti liek atcerēties Abrahāmu, Kalmani un citus modernās operetes autorus.

Par glītu inscenējumu un veiklu režiju rūpējies Krievu drāmas režisors Jūrijs de Būrs, bet Jānis Rozenberģs devis gaumīgas un efektīgas dekorācijas un kostīmus. Viņa, kā dekorātorā, debija ir pilnam izdevusies. Veselu virkni deju labā izpildījumā aranžējis balletmeistars Eiģens Leščevskis. Te ir gan fokstroti, tango, gan meksikāņu, argentiniešu un indiāņu dejas. Ļoti interesanta 2. cēliena dzīvo skulptūru plastika. Arvīda Noriņa mūzikālais iestudējums rūpīģs, vadība droša un dzirkstīga, operetiski viegla un lokana. Ne mazāk rūpīģs korģmeistara Rūdolfā Vanaga darbs.

Tituļlomu šarmantī dzied un tēlo Lidija Blūmentāle. Potertona lomā redzēti A. Verners ar Ed. Miķelsonu. Pirmais operetes žanrā jūtas ērtāk. Vienādiem panākumiem Huana Domigo partiju dala Nik. Vasiļjevs ar T. Briltu, bet Boligvajas amacoņu pulka serģanti Jolu Edite Pfeifere ar Paulu Brīvkalni. „Mieģa maģinas“ izgudrotāju Džempindģeku atjautīgi zīmē E. Leščevskis un V. Leonaitis. Pēdējais savukārt mainās ar Osvaldu Ūrģšteinu žurnālista Lelio Daunu lomās, sniedzot uztverē un izpildījumā visai atģķirīģus, savdabīģus tēlojumus. Mazākās lomas raksturīģ veic Kortāns, Neimanis, J. Kārķliņģ un c.

* *

*

Pagājuģšā mēneģa sākumā operā divi izrādēs viesojās itālieģu-koloratūrdziedātāja Tatģāna Menoti, skaistas, kultūrālās balss īpaģniece. Ciemā bija ieradies arī Arturs Priednieķs, kas savā mākģlā un tehnikā nekā jauna nerādija.

2. simfōnisko koncertu ar panākumiem vadija krevu diriģents Nikolajs Maļko, iepriecinādams Ćaikovģka cienītāģus ar 5. simfōnijas iezīmīģu iztulkoģjumu. Ievēribas cienīģākais notikums Nacionālā operā bija 18. novembŗa koncerts. Šādu koncertu sarīkoģšana valsts proklamēģa-

Aspazijas, Pumpura, M. Siliņa un Poruka tekstiem, pie tam vienā („Tautai“) citēta tautdziesmas melodija. Tekstus komponists dažkārt pārveidojis. Tā Aspazijas populārā „Pasaciņa“ Melngaiļa redakcijā skan šādi:

Jāj uz sirmā kumeliņa
Pa celiņu pasaciņa...

vai turpinājumā:

Līdz ko sapņi izbeidzās,
Tai projāmi jāsteidzās etc.

Atstājot neskartu jautājumu, vai šāda dzejnieku tekstu pārstrādāšana komponistam ir pieļaujama un nepieciešama, jāsaka, ka Melngaiļa pārveidotais Aspazijas dzejolis mūzikai devis raitāku un nīprāku ritumu.

Salīdzinot šo krājumu ar „Biržu i noru“ pirmajiem krājumiem, kurus šķīr vairāki gadu desmiti, redzama milzīga izteiksmes līdzekļu un stila starpība, tā veidošanās un pārvērtības, kas sevišķi spilgti izpaužas divi pēdējās „Biržu i noru“ burtniecās. Kas gan vairs kopējs „Senatnei“, abiem pirmajiem „Rekviēma“ fragmentiem un tautdziesmu sabalsojumiem ar tagadējo „Lielāko laiku“, „Kur iesi?“, „Saki jel, saulīte?“ Gan Melngailis joprojām palicis uzticīgs diatonismam, joprojām atvairā modulāciju, bet ar ļoti maz izņēmumiem turas vienas tonālītātes robežās, taču viņa valoda vairs nav agrākā. Parasto trīsskaņu un septakordu harmonijas, kas dominēja viņa agrākajos darbos, šodien gandrīz nemaz vairs neeksistē, ja atskaita dažus krājumā ievietotos jau pazīstamos vai citam balsu sastāvam pārveidotos tautdziesmu apstrādājumus, kā: „Trīs putniņi“, „Kade pārnāksi“ (j. k.), „Tumšā naktī“ un „Trīs bēdas“ (v. k.). „Jaunā“ Melngaiļa harmoniju pamatos bieži sastopami tā saucamie lauztie trīsskaņi un septakordi, nonakordi un pat undecimakordi ar attiecīgo skaņu izlaidumiem. Pielietojot nonakordu apvērsumus, kas piec balsīgā salikumā var dot trīs vienlaicīgi blakus skanošas sekundas, Melngailis atrisinājumā bieži vien nevairās sekundu un septimu paralēlisma, par kvintām jau nemaz nerunājot. Disonanču atrisinājumos komponists galvenokārt vādās no balss iepriekš uzsāktās līnijas turpinājuma, nevis no balss dabīgās gaitas atrisinājumā, kā to prasa dzirdes sajūta. Ļoti bieži Melngailis disonanci neatrisina nemaz un akordā ilgāku laiku skanošas sekundas viņa harmonijā ir gandrīz jau obligātas. Tas viss pirmajā brīdī liekas interesanti, pat svaigi, bet ilgāku laiku lasot vai klausoties vairākas disonanti pieblīvētas un sasprindzinātas dziesmas, nogudina, apnik, jo nav kontrastu, gaismas un ēnu dažādības. Tas jāsaka sevišķi par viņa „Lielāko laiku“ (vārdi pēc Aspazijas), kaut arī atsevišķi posmi šeit iecerēti rāmākās harmonijās un izrotāti ar imitācijām. Melngaiļa imitācija šeit tomēr diezgan vienmuļa, jo gandrīz visur atkārtojas oktāvā vai unisonā.

Lauzto trīsskaņu un septakordu paraugi redzami „Svešai Zemē“ un „Kur jāsi?“. Sevišķi daiļskanīga ir pirmā, protams, nelasot ar iespieduma kļūdu As, bet gan Des-durā. Pēdējā, kas melodijā ir variants un Jurjānu Andreja

„Kur gāji, puisīti“, harmoniski pieblīvēta, it kā samākslota un nevar teikt, ka atsevišķu balsu līnija, īpaši tenoros, būtu īsti plastiska, kaut gan Melngailis par to allaž tur lielu rūpi, piem., „Ziļu vainadziņā“, „Saki jel, saulīte“, „Cīruļa vedībās“, „Pasaciņā“. Trīs pēdējās pieskaitāmas košākajām Melngaiļa dziesmām šai krājumā.

Melngailis ļoti mīl arī patstāvīgi pielietātu kvartsekstakordu un ar to paralēlismiem brīžiem sasniedz lielu efektu, piem., „Saki jel, saulīte“ pie vārdiem „ko kala sidraba kalnā?“ un „Tautai“ — „ko darīja sveši ļauds“. Raksturīgu apstrādājumu raduši „Seši jauni bandinieki“, vienkārši, bet jauki darinātas „Trīs bēdas“, „Tumšā naktē“. Par tām un „Betlēmi“ priecāsies vīru koņi.

Vai Melngailis ar savām īpatnībām dziesmām paliks koņiem tikpat tuvs, kā ar pirmajām, to grūti pareģot. Katrā ziņā tādi darbi, kā „Ziļu vainadziņš“, „Lielākais laiks“, „Saki jel, saulīte“, „Cīruļa vedības“ un „Kure jāsi“ vieglu roku nav ņemamas un prasa prāvu, tehniski nobriedušu kori.

* * *

Alfrēda Fella vārds atklātībā pazīstams no Reitera un Universitātes koņa koncertiem, kur vairākkārt atskanējušas viņa dziesmas. Te viņu dažkārt esam dzirdējuši kā noskaņu meklētāju impresionistu garā ar tieksmi pēc vizošām, rafinētām harmonijām. Tādu viņu pazīst arī šo rindu autors no manuskriptā lasītām dziesmām un jāsaka, ka tieši tās ir bijušas interesantākas, mūzikāli iezīmīgākas par tām 17 d z i e s m ā m, kas parādījušas iespiedumā. Šķiet, ka komponists šoreiz nebūt nav gribējis laist atklātībā vērtīgāko, bet vadījis no aktuālās vajadzības, sniedzot koņiem materiālu, kas dziedāms patriotiskās svīnībās, aktos, Mātes dienā, Ziemassvētkos un t. t. Ir arī tautdziesmu harmonizējumi. Patriotisko dziesmu jomā ietelp vienkārši, bet skanīgi uzrakstītā „Daugavai“ (Plūdoņa), „Ģenerālim J. Balodim“ (Rob. Bērziņa), „Latves meita“ (A. Ancāna), „Sējējs“ (Ed. Virzas) un „Karoga dziesma“ (pēc P. Blaua). Tās darinātas nepretenciņozās harmonijās, tirā tehnikā, populārā, bet ne lētā gaumē. Īstenībā tādi arī jābūt patriotiskai dziesmai, kas domāta vairākuma koņu spējām. Kā tāda tā savu mērķi sasniedz.

Jaukā iejūtā uzrakstīta „Mātes rokas“ (M. Lima). Traucē vienīgi pārāk kvadrātiskā forma ar tonikas un dominantas kadencēm. Te būtu vietā modulācija, ar koņu Feils dažā no augstāk minētām dziesmām rīkojas pārāk izšķērdīgi.

Ar patiesu iedvesmi attiecīgā noskaņa izlijusi „Ziemassvētku naktī“ (Fr. Ansberga), viena no skaistākām Feila dziesmu ciklā. Skanīga un iespaidīga dziesma. Gluži to nevar teikt par „Dziesmu garu“ (Plūdoņa), koņas iesākums liekas mazliet meklēts. Labākā šeit vidus daļa. Jutīgi koncipēta „Sirdij“ (Akurātera).

Feila tautdziesmu apstrādājumi nerisina nekādas stila un tehnikas problēmas tai nozīmē, kā tas ir Graubiņa un Melngaiļa darbos. Feils tās gluži vienkārši harmonizē ar mazām, gan ne visai oriģinālām tekstu illūstrā-

cijām (Visi ciema suņi rēja), bet visumā glīti, mūzikāli iezīmīgi. Tas jāsaka īpaši par „Ai tu, zelta lakstīgala“ un „Div' pļaviņas es nopļāvu“, kas pieskaitāmas Feila laimīgākiem tautdziesmu apstrādājumiem. Lielākais vairums tautas melōdiju harmonizēts, kupletformā, pieturoties melōdijas raksturam un stila prasībām.

Visumā šais dziesmās Feilu var iepazīt kā intelligentu mūziķi, kas labi pārvalda kompozīcijas tehniku un formu, spēj iejusties dzejā un dot tai jutīgu un skaidru mūzikālu iztēli romantisma garā.

*

Latvju dzīemas devīto svētku 5. krājums ietver divas nesen sacensībā godalgotas kantātes: Jāzepa Mediņa „Svētku kantāti“ un Jēkaba Graubiņa „Līksmības dziesma“. Abas komponētas uz Jāņa Medeņa tekstiem. Krājumā bez tam — Jāņa Norviļa „Kam drosme ir!“ (teksts Dr. K. Ulmaņa), „15. maija dziesma“ (Plūdoņa), Jāņa Mediņa „Tev mūžam dzīvot, Latvija“ un Alfr. Kalniņa latgaliešu tautdziesmas apstrādājums „Dziedot dzimu, dziedot augu“. Šīs dziesmas domātas kā papildinājums programmai, jo no iepriekšējiem krājumiem svītrotas vairākas tehniski grūtāk izpildāmas Vītola, Pavasaņa, Kaminska, Alfr. Kalniņa, Ad. Ābeles un Cīruļa dziesmas.

Gaišā, spirtgā noskaņā, vieglā tehnikā rakstīta Norviļa „15. maija dziesma“, kas plašākām koņa masām īsti pa spēkam un kuņģu labprāt dziedās mūsu lielo pārvērtību atceres svinībās. „Kam drosme ir!“ komponēta tai pašā garā, kaut gan vidus daļa skanīguma ziņā prasās mazliet kompaktāku harmoniju, cildenāku mūzikālu iztēli. Toties spēcīgs, himnisks ir dziesmas iesākums un noslēgums.

Jāņa Mediņa „Tev mūžam dzīvot, Latvija“ jau ieguvusi plašu populāritāti mūsu patriotiskajās svinībās un viņai piederēs cienīga vieta arī vispārējos dziesmu svētkos. Koši un skanīgi Alfr. Kalniņš harmonizējis „Dziedot dzimu, dziedot augu“.

Plaša vēriena un bagātas fantāzijas darbs ir Jāz. Mediņa kantāte — „Saule kāpj debesu kalnā, un zeme tai paceļas preti“. Medeņa spēcīgajam tekstam komponists radis ne mazāk spēcīgu mūzikālu iztēli koņa un orķestŗa partijās, kas viscauri veidotas krāsaini, raksturīgi. Šķiet, koņiem no dažāda chromātisma, modulācijām un enharmonisma jābaidās nebūs, jo vokālo partiju riskantākās vietās atbalsta orķestŗis. Tak kantātes iestudēšana prasīs diezgan daudz rūpīga darba, lai pārvarētu vienu otru šķietami nepateicīgāku vietu. Pie diatōnisma ērtībām pieradušajiem dziedātājiem un diriģentiem Mediņa kantāte var dot vienu otru jaunu ierosinājumu darbā un darba paņēmienos.

Vienkāršākās līnijās, bet ļoti spēcīgā latviska kolorīta bagātā izteiksmē veidota Jēk. Graubiņa „Līksmības dziesma“ (Līksmībai labieši, karogus celiet). Vokālā partija, tiklab korim, kā sōlistam veidota ļoti pateicīgi un skanīgi, vienkāršās, bet svaigās harmonijās, viscaur uzmanot atsevišķu balsu lokanību. Savu kulmināciju kantāte aizsniedz pie vārdiem „slava, slava tev Vienotāj

slava", kas spēcīgi ievada atgriešanos pie Fine. Liekas, ka Graubiņa kantātei ir visas īpašības, lai iemantotu koņu mīlestību un cieņu.

Katrā ziņā, tiklab Mediņa, kā Graubiņa darbi ir ieguvums mūsu mūzikas literatūrā un Latviešu dziesmusvētku biedrībai lai visa atzinība par rūpēm lielākas formas vokāli-instrumentālu kompozīciju veicināšanā.

* * *

Arvīda Žilinska „Viegli klavierģabali“ domāti iesācējiem. Etīdes mazi, atjautīgi darināti raksturgabaliņi dod pateicīgu vielu līdztekus pārējām klavierspēles tehniskajām studijām, kas pēc skolas un gammu vingrinājumiem, īpaši jaunatnei, ir patikama pārmaiņa. Pats, kā praktizējošs un piedzīvojis klavierspēles paidagōgs, Žilinskis labi pazīst iesācēju iespējas, tāpēc grūtību ziņā ievērojis stingru pakāpenību. Pirmajā burtnīcā vingrinājumi abām rokām tikai vijoles atslēgā, sākumā oktāvās, vēlāk divbalsīgā harmonijā vienkāršos un viegli aptveramos ritmos. Ikvienai etīdei, vingrinājumam Žilinskis devis raksturam atbilstošu virsrakstu, piem., „Kaķīša dzirnaviņas“, „Lollite dejo“, „Pa sila taciņu“ un c., kas bērniem, sakarā ar mūziku, izsauc zināmu asociāciju, veicina mūzikālo iztēli.

Sākot ar otru burtnīcu autors jau ievēd kreisajā rokā basa atslēgu, etīdes jau kļūst pamazām ritmiski un harmoniski kaprizākas, arī mūzikāli raksturīgākas, piem., „Sienāzītis“, „Priecīgais ganiņš“, „Dzenītis un dzeguzēns“, kas saturā atbilst mazo pianistu uztverei un aptverei.

Trešajā burtnīcā autors dod mazliet plašāka apmēra raksturgabaliņus. Te bērni attiecīgā tehniskā gatavībā ar prieku un interesi spēlēs ritmiski dzīvos un jautros „Sporta svētkus“, variācijas par tautdziesmu „Cīruli, cīruli“ un nipro „Danci“.

Vispār ar šiem gabaliņiem Žilinskis centies aizpildīt ievērojamu robu instruktīvās mūzikas literatūrā, jo, atskaitot Graubiņa „Spēlmanīti“, Ķepīša „Koklētāji“ un c., mums nav vēl labas bērnu mūzikas. Šai virzienā darbs cītīgi turpināms, un Žilinskis, šķiet, te varēs uz priekšu dot daudz laba un vērtīga.

„Vieglos klavierģabalus“ glīti, labā iespaidumā izdevis OttoKrolls.

Jānis Cīrulis.

„Zaļās vārnas“, 22. mākslas izstādē

vērš uz sevi uzmanību izcilais grafikas līmenis. Runājot par grafiku, t. i. par mākslinieciskās reproducēšanas tehnikām (kokgriezums, grebums, asējums, litogrāfija), jāatzīmē Ābelītes asējums „Zirgi“ un Junkera un Plēpja kokgriezumi jeb, kā viņi paši apzīmējuši savu darbu tehniku — gravējumi kokā.

Ābelītes „Zirgos“ daudz kaligrafijas, kas atgādina vecmeistaru spalvas zīmējumus, bet konvencionālajā grafikā zināma maniere piedodama vairāk nekā jebkurā citā no glezniecības nozarēm, sevišķi, ja kaligrafija pasniegta

ar labu garžu, kā tas ir arī šoreiz. Ābelītes zīmējumi, kā radītāji darbi, mazāk pieņemami, jo tie vēl pārāk Sutas ietekmēti.

Junkers ir neveiklāks, toties sirsnīgāks, liriskāks, vairāk peizažists nekā figurālists. Viņš jau kopš ilgāka laika atradis savu seju un palēnām atīsta garžu, kārtojot melnos plankumus. Tiem izstādes apmeklētājiem, kas iegādājas katalogu, piemiņai paliek divi novilkumi no Junkera kokgriezumiem: vāku rotātāja augļu nesēja un bilžu pielikumā ligavas laupītājs.

Iepriekšējā „Zaļās vārnas“ izstādē redzējām Plēpja kokgriezumus Akuratera „Kalpa zēna vasarai“, tagad jaunais grafiķis devis jaunu darbu seriju — illūstrācijas un rotājumus Virzas poēmai „Hercogs Jēkabs“. Tā kā poēma jau iznākusi „Zelta ābeles“ izdevumā, dabīgi, ka apskatām pašu grāmatiņu, kas iespiesta 800 eksemplāros, uz rokas lējuma papīra. Laikmetam labi pieskaņotas netikvien illūstrācijas, bet arī vinjetes, no kužām sevišķi barokas ir tās, kas rotā pirmo divu nodaļu apzīmējumus.

Lielākie kokgriezumi šinī grāmatiņā sulīgāki, mazāk izgredti nekā Akuratera stāstam. Šķiet, labākās illūstrācijas ir pirmā — ar kuģi, otrā — Žanna Reķe operas ložā, trešā — jātnieki mežā un ceturrtā — svētki Ozolmuižā. Sevišķi gleznotāji priecājas par melnā kokgriezuma „krāsainību“ ainā ar kuģi.

No zīmējumiem izstādē ievēribu pelna Kārļa Eglīša groteskie darbi un Strazdiņa veltījumi lauku dzīvei. No Strazdiņa zīmējumiem spēcīgākais un izteiksmīgākais ir „Virš ar kapli“. Manas personīgās domas ir, ka Strazdiņa lielās gleznas būtu jāveido uz tiem pamatiem kā šis zīmējums, uz lielāku vienkāršību formā, ritmiskā un krāsā, uz spēcīgākiem gaismas efektiem un plastisku veidojumu. No Strazdiņa gleznām labākā — „Malkas cirtēji“, kužā atrodamas labi gleznotas vietas. Gleznai „Pie Daugavas“ trūkst tā plastisko elementu kāpinājuma, kādu gribētos prasīt no katra lielāku samēru darba. Ziedē šī glezna gaišāka par divām agrāk redzētajām Strazdiņa variācijām ciklam „Darbs“, toties tā arī mazasinīgāka. Saprotams, ka gleznas gaišums nav nekas absolūti pozitīvs. Modī uz gaišumu pie mums ienesis impresionisms. Kā pie mums tagad bieži nosoda gleznas tikai par viņu tumšumu, tāpat savulaik impresionistiem pārmests viņu gaišums. Kad strīdās par gleznas gaišumu vai tumšumu, nāk prātā akadēmiskā Sandrarta pārmetums Rembrantam, ka tas gleznojis tumši. Šis lielais gudrinieks saskata Rembranta tumšumā pat zināmu viltību, iespēju tumsā vairīties no kontūru skaidrības.

Izstādē ievēribu pelna plaši triepētās Bērziņa puķes un liriskā Jāņa Kalniņa „Zemgales ainava“.

V. Kalnroze izstādījis vairākus variantus saviem pelēkiem ūdeņiem un dažas puķes. Speciālizēdamies zināmā koloritā un zināmā sīžetā, attīstīdams šinī virzienā savu garžu, Kalnroze sasniedzis nenoliedzamu veiklību triepienā. Bez šaubām tā ir arī meistarība, tikai, diemžēl, šauros apmēros un arī bez sirsnības. Šādā garā strādā labi daudz tagadējo beļģu mākslinieku, starp redzamākiem frančiem varēsim minēt gan tikai Vlaminku, kas šos beļģus arī ietekmējis. Jāatzīstas, ka lielajā Parīzes skolas izstādē, kur bija šovasar sakopotī arī Vlaminka darbi, lielāku patiku sagādāja šī gleznotāja „fōviskā“ laikmeta reizēm

neveiklie darbi, nekā viņa pēdējo gadu uzfrizētie koki un nopolētie ūdeņi, debesis un baltie mūri.

Lai arī sakarā ar „Zaļās vārnas“ izstādi izsakāmi daži iebildumi, tomēr šīs biedrības locekļi jāuzslavē tāpēc, ka viņi vienmēr mācās un uzsūc sevi no visas pasaules mākslas to, kas viņiem liekas piemērotākais.

Uga Skulme.

Lūdofļa Liberta glezna „Zvejnieks“

„Zvejnieks“ gleznots gadus divus atpakaļ. Tas izstādīts „Sadarba“ izstādē 1936. g. rudenī un pēc tam Tallinā, Tartū, Budapeštā, Prahā, Vīnē un Kauņā. Visvairāk Liberts pazīstams kā dekorātors, tad kā peizažists un vismazāk līdz šim zināja viņa portretus. Tomēr, ja ņemam tādus Liberta darbus, kā viņa kundzes smaidošo ģimētņi Valsts mākslas muzejā, vai arī viņa Venēcijas ainavas, tad neiespējami izšķirties, kam Libertā dot priekšroku: dekorātoram, peizažistam vai portretistam. Bet ar šīm speciālitātēm vien vēl nav izsmelta visa Liberta darbība: mēs pazīstam arī viņa precīzās grafikas un ar labu gaumi veiktās allegoriskās gleznas, kā, piem., to, kas rotāja mūsu nodaļu Pasaules izstādē Parīzē. Savulaik, būdams akadēmijas mācības spēks, Liberts piederēja pie izcilākajiem šīs iestādes pedagogiem un patlaban Liberta vadībā Valsts pāpīru spiestuve sasniegusi ļoti augstvērtīgu produktivitāti.

Liberts, mācīdamies Ķēniņa reālskolā, nokļuva šīs skolas zīmēšanas skolotāja Madernieka studijā pašā tās ziedu laikā. Par Madernieka studiju toreiz jūsmoja Matvejs, kas bija Rīgā ieradies ar krievu jauniešu izstādi. Vēlāk Liberts pārgāja uz Stroganova mākslas skolu un Boļšakova studiju Maskavā un drīz vien iestājās Kazaņas mākslas skolā, kur sastapās ar Filku, Liepiņu, Liepiņu-Skulmi un Zāli. Ar pēdējo Liberts sevišķi iedraudzējās. Vēlāk, Rīgā sastapušies, viņi abi dibināja mākslinieku biedrību „Sadarbs“, kuŗas priekšnieks tagad ir Liberts. Jau Kazaņā Liberts darbojies kā operas dekorātors. Skolas beigšanas gadā (1915.) Libertu pagodina ar uzaicinājumu piedalīties ceļojošā „Mīr īskusstva“ izstādē Kazaņā. Kādu laiku Liberts strādājis Maskavas glezniecības, tēlniecības un celtniecības skolā un, jau mobilizēts, piedalījies Jaunatnes savienības izstādē Maskavā. Kaŗā Liberts cīnījies frontē un Latvijā galīgi atgriezies 1921. g. Te viņš sākumā strādāja kā grafiķis, bet ar 1923. g. kā akadēmijas pedagōgs. Tanī pašā 1923. g. rudenī kopā ar Ūbānu Liberts sarīkoja gleznu izstādi un sāka darboties operā. Līdz šim Liberts Nacionālā operā pagatavojis dekorācijas kādiem 40 uzvedumiem, Nacionālā teātrī — 4 uzvedumiem, Liepājā — 1, Lietuvas valsts teātrī — 5, Helsinkos zviedru teātrī — 1, Malmē 5, Zagrebā — 1.

Kā gleznotājs Liberts piedalījies „Sadarba“ izstādēs Rīgā un ārzemēs un ārzemēs rīkotājās Latviešu mākslas iestādēs. Bez tam Liberta darbi parādījušies dažādās, reizēm pašā sarīkotās izstādēs Parīzē, Briselē, Berlīnē, Minchenē, Breslavā, Barselonā, Helsinkos, Ņujorkā, Čikagā, Filadelfijā u. c. Liberta darbi iegūti Parīzē „Žēdepom“ un Dekorātīvo mākslu muzejiem, Brīseles, Ņelnes, Vī-

nes, Ņujorkas, Maskavas Rietumeiropas, u. c. muzejiem. Bez tam vēl jāatzīmē pirkumi Somijā, kur Helsinkos Liberts latviešu izstādē izpārdeva visus savus darbus. Prahā, savukārt no Liberta vienu darbu nopircis Valsts prezidents Benešs un vienu — ārlietu ministrija. Pie tam ārzemju mākslas žurnālos Libertam bieži vien veltīti jo plaši ilustrēti apcerējumi. Neviena latviešu mākslinieks līdz šim ārzemēs nav tik bieži izstādījis un neviena latvieša darbi nav ārpus Latvijas tik daudz sastopami kā Libertam. Pie tam gandrīz visi šie panākumi gūti, patstāvīgi piedaloties izstādēs. Ja runā par kāda latviešu mākslinieka vārdu, kas ieguvis Eiropas ievēribu, tad vispirms jāpiemin Liberts. Saprotams, ar to nebūt nav teikts, ka Liberts būtu vienīgais, kas pelnījis šādu godu, bet vienīgais viņš to sasniedzis, vispirms nodibinot sakarus ar ārzemju māksliniekiem un, galvenokārt, ar parīziešiem.

Liberts, kaņodams par savu vārdu ārzemēs, ar to pašu ir arī izdarījis pakalpojumu visai mūsu mākslai, jo dabīgi, viņa draugi zināmā mērā ir arī tapuši latviešu draugi. Liberts „Sadarba“ izstādēs devis iespēju piedalīties arī franču māksliniekiem, diemžēl, ne jau ar gleznām, bet tikai ar zīmējumiem un labākā gadījumā ar mazākām glezņiņām, bet arī šī sakaru uzturēšana būtu atiecīgi jānovērtē.

No darbiem, kas pagatavoti vēl priekš pasaules kara, Libertam uzglabāties kāds pašportrets no 1911. g., ostas skats no 1913. g., skatuves glezna „Karmenes“ I cēlienam un kāda bulvāža ainava naktī no 1914. g. Tagadējiem Liberta darbiem zināma radniecība ar šiem pirmajiem mēģinājumiem, jo tie ir gleznieciski. Ilgāku laika sprīdi, sākot ar 1923. gadu, Liberts bija nosvēries uz lineārās mākslas pusi. Koloritā, savukārt, Liberta gleznieciskie darbi ir notonēti, bet lineārie — būvēti uz kontrastiem un uz lokālu krāsu. Kas tomēr saista visas bez izņēmuma mūsu mākslinieka gleznas, tas ir romantiķa, nemiera, kustības gars, zināma barokāla pārspīlētība un akcentēšana. Arī vecais zvejnieks nav izņēmums. Pirmkārt, pati galva ir krietni lielāka par dabīgo, pārspīlēts ir cepures malu platums, bārda ir ārkārtīgi kupla, formas izmodulētas līdz taustāmībai.

Zvejnieks iederas to Liberta darbu grupā, kur ietelp viņa latviešu ķēniņi, Valsts Prezidenta un valdības locekļu portreti. Nevienā no šiem darbiem Liberta māksla nenoslīd līdz oficiālo portretu bezpersonībai. Ir starp daudzajām ģimētnēm, galvām un stāviem krietni darbi un vairāk vai mazāk izdekušies, bet visus tos apvieno spēcīgi izteiktas mākslinieckās personības koncepcija un rokraksts.

Uga Skulme.

Divi oriģināllugu pirmuzvedumi

Mārtiņa Ziverta drāma **Lībiešu asinis** Nacionālā teātrī.

Pēc ilgiem laikiem redzējam atkal uz Nacionālā teātra skatuves mūsu jaunās paaudzes izcilo dramatiķi Mārtiņu Zivertu. Šoreiz Ziverts ļuļai liek norisināties neparastā veidā — Kolkas raga zvejnieku ciemā, kur vēl saglabā-

jušās libiešu tautas atliekas. Lugas saturs šāds: gleznotājs Vītums (Žanis Katlaps) paved zvejnieka Karlas (Jānis Šāberts) līgavu Lībiņu (Ludmilla Špīlberģe), Karla šo pavedēju izzin, abi sāncenši aizbrauc vētrainā jūrā glābt grimstošu kuģi un iet bojā. Ka gleznotājs Vītums neprecēs primitīvo Lībiņu, tas mūslaiku skatītājam ir skaidrs jau no paša sākuma. Tāpat liktos, ka arī Karlam jābūt skaidrībā, ka taisni gleznotājs ir tas vainīgais, jo pēc šī zvejnieka pārliecības ar uzgleznotās dvēseli taču var darīt ko grib. Tā nu, patiesību sakot, skatītājam atliek vairs tikai viena interese, — kādā ceļā no Kolkas aizies gleznotājs.

Tas nu tomēr intrigas ziņā ir par maz veselai lugai. Pie tam arī pats mīlestības pavediens neizraisās no gleznotāja un Lībiņas tiešām attiecībām, bet gan nāk zināms atstāstījuma veidā un no sarunām starp abiem draugiem. Kā ekspozīcija tas, protams, pielaižams, jo, kā redzams, rakstnieks šo abu attiecības ir gribējis sākt rādīt tikai sākot no gleznotāja atsalšanas momenta. Tas ir ļoti interesants un reti sastopams paņēmieni. Tomēr, diemžēl, lugas tālākā gaitā ir par maz notikumu un gleznotājs šķiet pārāk pasīvs personāžs.

Programmā ir sacīts: „Lugu sagatavojot uzvedumam, režisors un drāmaturģs vietām to pārveidojuši“. No tā varētu secināt, ka darbā ir izdarīts tas, kas visvairāk nepatīk autoriem — svītrojumi. Lugu lasot rokrakstā un salīdzinot ar izrādi, tiešām varēja pamanīt režisora pārveidojumus, bez kuriem, kā no sākuma likās, varēja gluži labi iztikt. Tomēr pārveidošanas jautājumu tuvāk apsverot, jāņem vērā viena liela rakstītas lugas atšķirība no teātra izrādes. Un proti, — lasot lugu mums paliek apslēpta personāžu izturēšanās, kādēļ arī ir vajadzīgs vairāk teksta, lai noskaidrotu situāciju. Uz skatuves, kur tekstam nāk klāt vēl aktieņu spēle, daudzi vārdi top lieki, jo ko skatītājs nedzird runājam, to viņš toties redz notiekam. Bez tam rakstniekam ir vieglāk „piekāplis“, jo dzīvam materiālam — aktierim ir daudz grūtāk piemēroties ar savām konstantām dotībām. Tādēļ jādomā ka drāmaturģs Jūlijs Roze un režisors Alfreds Alksnis šos pārveidojumus tomēr būs izdarījuši „labā ticībā“ — gribēdami celt lugas skatuvisko iedarbību. Viņu nodomi jāsaprot, ja paturam prātā, ka skatuves mākslai ir citi likumi, un ka tas, kas literātūrā skan pilnīgi labi, pat teicami, ar teātra līdzekļiem reizēm nav pārlicinoši parādāms.

Viens no svarīgākajiem pārgrozījumiem ir gleznotāja raksturā. Ziverts viņu dialogā parādījis mazliet nesimpatisku, ja varētu tā teikt. Vismaz rakstītā lugā gleznotāja līdzgaitnieks dabas zinātņu students Žanis, viņam izsaka daudz iznīcinātāju pārmetumu. Otrs gleznotāja pārveidojums, kas vairāk liekams uz režisora konta — ir gleznotāja vecums. Autors to domājis kā cilvēku pusemūžā, bet uzvedumā tas bija parādīts kā jauneklis. Nevar liegt, ka autora viedoklis būtu lugas intrigai labvēlīgāks tajā ziņā, ka zvejniekam Karlam varētu mosties šaubas par to, vai 20 gadus vecā Lībiņa būtu iemīlējusies divreiz vecākā virietī. Labi apsverot šo vecuma apstākli, tiešām var rasties pārdomas, vai vienkāršā zemnieku meitene būtu no laba prāta izvēlējusies sev tik vecu līgavaini. Protams, ka intelliģences aprindās tas bieži notiek, taču

nevaram aizmirst, ka sievieti, kas iet pie daudz vecāka vīrieša, saista galvenā kārtā viņa nobriedušais intelekts, kas, vienskāršai, neintelligentai meitenei nav pieejams. Tomēr arī šādā veidā problēma var izvērsties par interesantu, sevišķi aktiera spēlē, bet tad arī, no otras puses, atkal nāktos vairāk motivēt gleznotāja negribēšanu braukt projām, jo pusmūža vīrs tā nevar aizrauties kā jauneklis.

Režisors Alksnis lugu ir iestudējis reāli-psicholoģiskā garā, sevišķu uzsvaru liekot uz etnogrāfiju. Gandrīz viss otrais cēliens ir veltīts libiešu kāzu parašām ar mūziku (K. Lietiņš), dejām un citām izdarībām. Dejas iestudējusi Zaiga Lepne, un režisors ir rūpējies, lai šīs kāzu parašas nebūtu tikai parāde vien, bet arī noritētu zināmā skatuviskā atmosfērā. Tādēļ arī šī kāzu norise bija tik saistīga, jo skatītājs jūta, ka lugas personāži, izpildot rituālu, arī tam tic un noteikti cerē, ka tas var jaunlaulātos glābt no visa ļauna. Šo deju un dziesmu klusinājums un arī apgaismojuma savdabīgums radija jau reizēm pat mistiskas ieskaņas. Inscenējuma ziņā bija efektīgs arī beigu skats ar reljefu viņojošos jūru. Arī aktieru tēlošanu režisors bija rūpīgi saskaņojis un izkārtojis.

Kā izcilākais no tēliem mināma Ludmilas Špilberģes Libiņa. Tai bija maz ārēju žestu, klusināta balss, un ar to viņas nopietnais, skaudru jūtu piesātinātais raksturs pārliecināja un reizē arī patika. Tikai pēdējā cēliena sākumā skatā ar gleznotāju, varbūt, reizēm toņi izskanēja par skarbu. Jānis Šāberts ir Karla īsts tēlotājs, kuŗa katrā kustībā varēja izjust sākotnību un spēku. Likās gan, ka viņa pārejas no flegmatiskā rāmuma un tūlības uz pēkšņiem dusmu izbrazumiem ir pārāk krasas, taču tāds esot libiešu raksturs. Žanis Katlaps gleznotāju Vitumu rādīja kā mīlotāju, kas jau režijas plānā it labi iederējās. Kārlis Lagzdīņš kā gleznotāja līdzgaitnieks veidoja komisku tipu — vientiesīgu jaunekli, kas savām jūtām un domām ļauj izpausties bez jebkādiem sevišķiem ierobežojumiem. Pārējās lomās labi turējās ansambli Reinis Parņickis — Inne, Dāre — Malvīne Ustube, Annīte — Zenta Salna, Jūlite — Eliza Mieziņa, Pūsis — Arturs Kalējs.

Izrādes kopiespāids kā no drāmas, tā no uzveduma viedokļa apmierina, jo pārrunātie iebildumi nav tik svarīgi, ka traucētu lugas baudīšanu.

Viņa Lāča drāma „Bāka uz salas“ Dailes teātrī.

Ar šo lugu Vilis Lācis ir uz tā ceļa, kas var dot viņam iespēju pacelties mūsu drāmatiku pirmajās rindās, ja tikai viņam nepietrūks pacietības. Un vērtīgais šajā lugā nav tikai vien svaigais, mūsu apstākļos maz izmantotais sižets, bet arī rūpīgais raksturu izveidojums, spriegā drāmatismā saslietie dialogi un intriga, ko autors neaizmirst memītīgi virzīt uz priekšu. Pats par sevi saprotams, ka šāds darbs saista kā skatītāja interesi, tā arī drāmatiskās literatūras cienītāja uzmanību.

Lugas intriga rit nepiespiesti, jo tās gaitā nav pamanāms izdomājums. Ticami ir, ka bākai var piestāt kontrabandisti (Alma Ābele, Rudolfs Kreicums un Edgars Zīle) un ka bākas uzraugs (Arturs Filipsons), kas gadiem ilgi nav

redzējis cilvēku, var spēji iemīlēties tikamā sievietē. Turpmākais risinājums, kur kontrabandisti lūko izmantot uzrauga Gaigala jūtas saviem nolūkiem, ir pavisam dabīgs un pats par sevi saprotams.

Tāda lugas gaita netaptu vēl drāmatiska, ja autors nebūtu ievēdis Benitas (Alma Ābele) atšķirīgo raksturu, kas ar savu iekšējo krietnumu un arī mīlestību kavē abu pārējo kontrabandistu nodomus. Tepat var pieminēt, ka raksturiem vispār autors ir piegriezis sevišķu vērību, neaizmirdams, ka kontrabandists arī ir individuālitāte ar savām cilvēciskām īpatībām. Šis krasās raksturu diferences tad arī rada nepieciešamo „rīvēšanos“ — drāmatisko ciņu, jo katrs personāžs ikkuju jautājumu dabīgi apskata no sava viedokļa, katra personāža ikviens solis ir „liktenīgs“, jo pie šāda rakstura jau tas bija sagaidāms. Tādēļ arī nav nekāds brīnums, ka taisni impulsīvais un glēvais Kvinte (Edgars Zile) ar savu greznošanās un lielšanās kāri ir par iemeslu tam, ka ļaudis vērs uzmanību uz kontrabandistu gaitām. Cilvēks ar „zelta smadzenēm“ — Smilga (Rūdolfs Kreicums), to nekad nedarītu, jo viņš sevi lūgā ir pierādījis par labu psihologu — cilvēku pazinēju.

Lai pārskats par lugu būtu pilnīgs, tad jāaizrāda arī uz atsevišķām ne daudzām vietām, bez kuņģam varētu iztikt vai kuņģa varētu iedomāties arī citādākas.

Viena no novēršamām parādībām būtu atsevišķu intrigas nozarojumu neizvešana līdz galam. Raksturīgākā no tādām vietām ir lieliski uzrakstītā un piemēroti nospēlētā griezirdības scēna starp Gaigalu — Filipsonu un Kvinti — Zīli. Šī epizode ir diezgan pagaŗa un savā gaitā dod kāpinājumu. Skatītājam paliek iespaids, ka šī sadursme turpmākā gaitā nepaliks bez sekām, jo kaislibas ir pārāk sakāpinātas. Tomēr izrādās, ka arī šai epizodei nenotiekot, nekas no lugas norises nebūtu mainījies. Tāda nekonsekvence, protams, var notikt dzīvē, un tā arī bieži notiek, tomēr lugas uzbūvē šādi nenobeigti izzarojumi karājas kā nepiesaistīti virvju gali.

Otrs mazāks piemērs ir tai pašā otrā cēlienā ar ārzemes cigarešu dāvināšanu. Skatītājs te tīri dabīgi paredz „lietišķo“ pierādījumu, kas varētu nodot Gaigala attiecības ar kontrabandistiem, jo viņam vēlāk būtu grūti pierādīt, kur viņš šīs ārzemes cigaretes ņēmis. Šo momentu aktieŗi pat sevišķi zīmīgi un niansēti nospēlēja. Tomēr arī cigaretes nekur vēlāk nefigurēja.

No vienas puses jau arī šādas situācijas varētu it kā uzskatīt par „intrigu“, jo noticis ir skatītāja neparedzētais. Tomēr šeit skatītāju neizbrīnē vis notikumu neparastie pagriezieni, bet viņš jūtas vienkārši vīlies, kautko nenozīmīgu noturēdams par svarīgu. Ar to tiek pārkāpts klusu ciešot noslēgtais „spēles līgums“ starp publiku un autoru, jo skatītājs allaŗ sagaida, ka mākslas darba kompozīcijā nebūs nekā tāda, kam būtu tikai gadījuma raksturs.

Glūŗi labi varēja iztikt arī bez Gaigala „noslēpuma“, kas mazliet atgādina kādu citu autora personāŗu — Kristapu Kaugaru. Šis apstāklis dod labu materiālu tiem, kas gribētu lūgā kaut ko pelt. Pie tam arī šis noslēpums nekādā veidā neietekmēja lugas nobeigumu. Gaigala vientulības tieksmes jau

varēja izskaidrot arī kā citādi — autors ir pierādījis, ka viņam priekš tam izdomas spēju netrūkst.

Ja no Gaigala lomas pieminēto līniju varētu svītrot, tad Benitas raksturam mēs vēlētos mazu paskaidrojumu lugas tekstā — kādēļ tik skaidrs cilvēks kā viņa, sāka nodarboties ar tādām noziedzīgām lietām? Arī ar šo mazo papildinājumu autoram šķiet nebūtu lielas grūtības, jo arī krietniem raksturiem un pozitīviem cilvēkiem var reizēm piemist kaislības, kas viņus dzen uz rīcību, kuŗa vēlāk jānožēlo.

Visi šie iebildumi nebūt nemazina lugas vērtību, tās psiholoģisko nozīmību un spēju skatītājā izraisīt mākslas pārdzīvojumu. Tie sacīti ne pelšanai, bet gan aiz līdzdalības, kādu modina autora nopietnā izturēšanās pret savu darbu un lugas patiesi dzīvie personāži. Skatītājs ir tā ieinteresēts par šo lugu, ka labprāt vēlētos, lai autora tieksmes pēc pilnības ar šo sasniegumu nemazinātos.

Lugu ir iestudējis Jānis Muncis un inscenējums ir atzīstams par izdevušos. Tikai paša inscenētāja deklarācija programmā un darba izvedums gan pilnīgi nesaskan. Muncis raksta: „... Tādēļ arī režisora uzdevums bija lugas skatuvisko veidojumu ieturēt kamrespēles stilā...“. Kamerspēles, turpreti, visi palīga elementi tiek izslēgti un uz skatuves paliek tikai aktieŗu tēlojumi, apzinīgi veidoti, saskaņā ar iekšējo zīmējumu, ar dvēseles pārdzīvojumiem.“ Tomēr izrādē redzējam reāli psiholoģiskā virziena un ortodoksāli dailisko paņēmieni neorganisku apvienojumu. Sevišķi tas sakāms par Filipsona-Gaigala tēlu, kas bākas skatos bieži rādīja pārmērīgas jūsmības izteiksmi un lietoja patetiskas pozas, kas jau agrākos laikos Dailes teātrī bieži redzētas. Tāpat Filipsona kāpšana bākas augšstāvā, lai tur pateiktu tikai pāris frāzes, par daudz atgādināja agrāko inscenēšanas principu — pārmērīgu kustēšanās, pārvietošanās gribu. Bez kādas vajadzības otrā cēlienā bija arī neorganizēti masu skati — zaļumballes gājēji.

Toties pārējie personāži stipri turējās pie psiholoģiskās līnijas. Tāda bija arī Dailes teātra mazā ansambļa aktrīse Alma Ābele, kuŗas spēle Benitas lomā sevišķi pārliccināja. Visu laiku uz skatuves, viņa atradās pastāvīgās pārējās no vienas izjūtas otrā. Viņas smalki niansētā mimika bija šo pārdzīvojumu labākā novadītāja, ko atbalstīja arvien sirsnīgā elastīgā balss intonācija. Rudolfs Kreicums Smilgas raksturu bija pareizi izpratis, rādīdams to ne tik daudz nelietīgu, kā savtīgu savu intereŗu piepildītāju, kas līdzekļus mērķa sasniegšanai ne visai daudz apsveŗ. Daudz interesantu sīkumu viņa spēlē vērojam divspēles ar pārējiem personāžiem.

Edgārs Zile nu reiz atkal bija dabūjis lomu, kuŗā viņš varēja izpaust savas aktieŗa specifiskās spējas. Viņa uzdevums bija parādīt diezgan nepatstāvīgu cilvēku, kas allaŗ atrodas citu ietekmē. Viņa Kvinte bija izstrādāts līdz pēdējiem sīkumiem. Pat tādu mazu epizodi, kā kafijas dzeršanu, viņš prata parādīt mimiski artikulēti. Daudz vērtīgu spēles momentu redzējam tur, kur viņa tieksme pēc mantas sadūrās ar mīlestību pret savu līgavu. Šie grūtīte izšķiršanās momenti šeit radīja komisku efektu, jo pats par sevi sa-

CHRONIKA

protams, ka tik sīkas personības dvēseles dzīves izpausmē nevar būt no skatītāja viedokļa tragiska. Gaŗākā un saistoŗākā divspēle Zīlem bija ar Filipsonu — Gaigalu, kur Zīles Kvinte reibumā, greizsirdības pamudināts, aizmirsta savu pašsavaldīŗanos un iekrita ar Gaigalu nepārdomātā ķīldā. Skatuviski aizraujoŗš bija ŗis skats, kur no vienas puses nostājās droŗais un pašpārliecinātais Gaigals, bet viņam pretī nespēcīgs un glēvs draudētājs. Neraugoties uz savu it kā ŗirgto kustīgumu un iebiedēŗanas panākumiem — krogus kauŗļu pozām un draudīgiem atvēzieniem, bija cauri izmanāms, ka Kvinte iekŗēji ir tomēr nedroŗš.

Mazākās lomās krietnus tēlus rādīja Emīlis Maŗs kā neapzinīgais Gaigala palīgs un Alma Maŗa kā Smilgas māte.

Kārlis Strauts.

